

บทที่ 3

หลักการและกฎเกณฑ์ทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดทำข้อตกลง เกษตรพันธสัญญาของต่างประเทศกับประเทศไทย และวิเคราะห์เปรียบเทียบ

3.1 การเจรจาต่อรองข้อตกลงเกษตรพันธสัญญา

การเจรจาต่อรองของเกษตรกร เป็นการต่อรองเพื่อรักษาความมั่นคงในการดำรงชีพและเพิ่มอำนาจการควบคุมการผลิต เกษตรกรพยายามที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองและสร้างอำนาจการต่อรอง เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะการต่อต้านจากผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรซึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่หรือขนาดย่อมซึ่งมีอำนาจการต่อรองเหนือกว่า ส่วนการต่อรองของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร เป็นการต่อรองเพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ของตนเองให้ได้มากที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด การเจรจาต่อรองแต่ละฝ่ายจึงมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่พื้นฐานเหมือนกันนั่นก็คือ การเจรจาที่ดีควรทำให้ทุกฝ่ายได้ในสิ่งที่ตนเองอยากได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สามารถจัดความขัดแย้งได้อย่างยุติธรรม ทำให้ทุกฝ่ายยอมรับเงื่อนไขได้เป็นระยะเวลาานาน อีกทั้งถือเอาประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่

3.1.1 การชี้ชวนให้เข้าทำสัญญา

การชี้ชวนเพื่อให้เกษตรกรผู้ผลิตผลผลิตเข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยก่อนมีการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาเพื่อให้เกษตรกรผู้สนใจตกลงเข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้า พร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสารสำหรับการชี้ชวน และต้องดำเนินการจัดส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เก็บไว้ เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบจำนวน 1 ชุด

เอกสารสำหรับการชี้ชวน¹ หมายความว่า เอกสารไม่ว่าจะเป็นกระดาษหรือวัตถุอื่นใดซึ่งได้ทำให้ปรากฏความหมายด้วยตัวอักษร ตัวเลข ผัง หรือแผนแบบอย่างอื่น จะเป็นโดยวิธีพิมพ์ ถ่ายภาพ หรือวิธีอื่นอันเป็นหลักฐานแห่งความหมายนั้น ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดทำขึ้นโดย

¹ ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดส่งและเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ข้อ 3.

มีเจตนาให้เกษตรกรผู้ที่จะเข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบข้อมูลเกี่ยวกับการทำสัญญา เป็นการล่วงหน้าเพื่อประกอบการตัดสินใจก่อนทำสัญญา

การชี้ชวน (Prospectus) คือ เอกสารหรือวัตถุอื่นใดที่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร จัดทำขึ้นเพื่อเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาให้แก่เกษตรกรทราบ ก่อนการตัดสินใจเข้าทำสัญญา ฉะนั้น เอกสารสำหรับการชี้ชวนจึงเปรียบเสมือนคลังข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตรที่เกษตรกรจะดำเนินการผลิตผลผลิตให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร

ดังนั้น เกษตรกรจึงต้องให้ความสำคัญกับเอกสารสำหรับการชี้ชวนของผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรอย่างละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งจะเป็นตัวช่วยให้เกษตรกรสามารถเลือกตัดสินใจที่จะเข้าทำสัญญาผลิตผลผลิตให้กับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเพื่อลดความเสี่ยงในการผลิตผลผลิต และมีความมั่นคงของรายได้

เอกสารสำหรับการชี้ชวนอย่างน้อยต้องมีข้อความหรือคำรับรองเกี่ยวกับข้อมูลในการตัดสินใจลงทุนและเข้าทำสัญญา² ดังนี้

1. ข้อมูลทางพาณิชย์ หรือข้อมูลอื่นใดอันเป็นประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ของผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ประสงค์จะชี้ชวนต่อเกษตรกร

2. ข้อมูลแผนการผลิต เงินลงทุน คุณภาพ ตลอดจนประมาณการของจำนวนหรือปริมาณของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่จะทำการผลิตหรือบริการตามสัญญา ระยะทางที่เหมาะสมในการขนส่งผลิตผลทางการเกษตร ประมาณการระยะคืนทุน ความคุ้มค่าในการผลิต และภาระความเสี่ยงที่อาจต้องแยกความรับผิดชอบหรือรับผิดชอบร่วมกัน

3. ข้อมูลอันจำเป็นในกระบวนการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องตามสัญญา และให้รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา ปัจจัยการผลิต สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญานั้น ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่าคุณภาพและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด

4. ข้อมูลอื่นใดตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

การจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาเพื่อให้เกษตรกรทราบนั้น ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกร

² พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 20.

รับทราบล่วงหน้าก่อนทำสัญญา และอาจจัดให้เกษตรกรลงลายมือชื่อรับทราบเอกสารสำหรับการชี้ชวนไว้เพื่อเป็นหลักฐานก็ได้³

การจัดส่งเอกสารสำหรับการชี้ชวน ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้เกษตรกรเข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์หรือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ภายใน 30 วันหลังจากที่มีการทำสัญญาครั้งแรกของเอกสารสำหรับการชี้ชวนนั้น ๆ โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(1) วิธีการจัดส่ง

- ก. ส่งด้วยตนเอง หรือมอบอำนาจให้ผู้อื่นส่งแทน โดยมีหนังสือมอบอำนาจ
- ข. ส่งทางไปรษณีย์ลงทะเบียน

(2) สถานที่จัดส่ง

ก. ในกรณีผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมีสำนักงานแห่งใหญ่ หรือมีภูมิลำเนาตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ให้แจ้ง ณ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ข. ในกรณีผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมีสำนักงานแห่งใหญ่ หรือมีภูมิลำเนาตั้งอยู่ในเขตจังหวัดอื่น ให้แจ้ง ณ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนั้น

เอกสารสำหรับการชี้ชวนตามวรรคหนึ่งที่มีรายละเอียดอย่างเดียวกัน ให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรนำส่งสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพียงฉบับเดียว

ในกรณีที่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาให้แตกต่างไปจากรายละเอียดในเอกสารสำหรับการชี้ชวนที่ยื่นไว้แล้ว ให้คู่สัญญาระบุงการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนั้นไว้ในสัญญาที่แก้ไขเพิ่มเติมว่าให้มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าวด้วย⁴ และให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดออกหลักฐานแสดงการได้รับสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวน ให้กับผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อเป็นหลักฐานทันที หรือไม่เกิน 7 วันนับแต่วันที่ได้รับเอกสารทางไปรษณีย์ลงทะเบียน⁵ ส่วนการเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนนั้น ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เก็บรักษาสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนไว้เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปีนับแต่วันที่ ได้รับเอกสาร โดยการ

³ ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดส่งและเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ข้อ 4.

⁴ ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดส่งและเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ข้อ 5.

⁵ ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดส่งและเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ข้อ 6.

เก็บรักษาให้เป็นไปตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. 2526 และที่แก้ไขเพิ่มเติม และให้จัดทำเอกสารหรือข้อความให้อยู่ในรูปของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์⁶

ทั้งนี้ให้ถือว่าเอกสารสำหรับการชี้ชวนเป็นส่วนหนึ่งของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา และหากสัญญาที่ผู้ประกอบการกิจการเกษตรจัดทำกับเกษตรกร มีข้อความใดในสัญญาขัดแย้งกับข้อความในเอกสารสำหรับการชี้ชวน ให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่เกษตรกร⁷

3.1.2 การเจรจาต่อรอง

การเจรจาต่อรอง เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในตัวเอง การได้มาซึ่งความสำเร็จในการเจรจาต่อรองจึงเป็นที่ต้องการของทุกคน นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำนิยามของการเจรจาต่อรองไว้หลายความเห็น เช่น

Herb Cohen กล่าวว่า การเจรจาต่อรอง คือ การใช้ความรู้และความพยายามเกลี้ยกล่อมบุคคลที่เรามุ่งจะได้ของจากเขาให้เกิดนิยมนิยมชอบเรา หรือ คือ การใช้ความรู้ และอำนาจเข้าไปคลี่คลายความตึงเครียด

Michael Schatzki Wayne R. Coffe กล่าวว่า การเจรจาต่อรองเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนระหว่างคน โดยมีจุดประสงค์ที่จะให้ต่างได้รับสิ่งที่ตนต้องการ⁸

Roger Fisher และ William Ury กล่าวว่า การเจรจาต่อรอง คือ วิธีการพื้นฐานในการแสวงหาสิ่งที่ผู้ต่อรองต้องการจะได้ การต่อรอง คือ ลักษณะการสื่อสารชนิดไป-กลับ ที่ผู้ต่อรองทั้งสองฝ่ายต่างมีจุดสนใจเฉพาะบางอย่างที่แตกต่างกันและต่างฝ่ายต่างเจรจาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ

Harry A. Mills กล่าวว่า การเจรจาต่อรอง คือ หนทางที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้ได้สิ่งที่เราต้องการ เราเจรจาต่อรองเพื่อขจัดข้อขัดแย้งและผลประโยชน์ของตนเอง⁹

สรุปได้ว่า การเจรจาต่อรอง คือ การต่อรองเพื่อให้ผู้ที่ต่อรองได้ในสิ่งที่ต้องการมากที่สุด ด้วยการเจรจา อาจจะต้องใช้วิธีการต่างอาจจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ผู้ต่อรองมีเฉพาะตัว

การเจรจาต่อรอง เกิดขึ้นเพื่อให้ได้สิ่งที่คนแต่ละคนหรือกลุ่มคนต้องการ การเจรจาต่อรองในชีวิตประจำวันของทุกคนมีอยู่มากมาย ต่อรองได้ทุกอย่างทุกอย่างเรียกได้ว่าการเจรจาต่อรองเป็นทักษะแห่งชีวิต แต่การลองฝึกลองถุกในการเจรจาต่อรองนั้นย่อมทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้เป็น

⁶ ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดส่งและเก็บรักษาเอกสารสำหรับการชี้ชวนเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา ข้อ 7.

⁷ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 20 วรรค 4 และวรรคท้าย.

⁸ มงคล ดันดีสุพุมล. (2542). *การเจรจาต่อรองทางธุรกิจ*. การค้นคว้าแบบอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 4.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ธรรมดา แต่ก็เชื่อว่าทุกคนจะเป็นนักต่อรองที่ดีได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างมุ่งความสนใจไปยังจุดยืนของตนเองมากเกินไป โอกาสที่แต่ละฝ่ายจะสนใจความต้องการของฝ่ายตรงข้ามก็น้อยลง ในที่สุดโอกาสที่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันก็เป็นไปได้ยาก หรือถ้าตกลงได้ ข้อตกลงที่ว่ำนั้นก็อาจหมายถึงการเฉลี่ยผลต่างของจุดยืนสุดท้ายของทั้งสองฝ่าย โดยต่างฝ่ายต่างไม่เต็มใจ แทนที่จะเป็นข้อตกลงที่งดงาม และสร้างความพึงพอใจต่อคู่กรณี¹⁰

การเจรจาต่อรองในแง่ธุรกิจ นักธุรกิจทุกคนก็ทราบดีว่าการเจรจาต่อรองมีความสำคัญต่อชีวิตและธุรกิจ เพราะเวลาส่วนมากในการทำงานก็ล้วนต้องใช้ไปในการเจรจาต่อรอง เวลาส่วนตัวพวกเขาก็ต้องทำการต่อรอง การจะเป็นมืออาชีพมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถในการเจรจาต่อรอง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือในการให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์สูงสุดทางธุรกิจในรูปแบบตัวเงิน วัตถุประสงค์ของการเจรจาต่อรองทางธุรกิจก็เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการเช่น สัญญาทางการค้า การขายสินค้า การซื้อสินค้า หรือวัตถุดิบในราคาที่เหมาะสม การขอกู้เงินจากสถาบันการเงินเพื่อลงทุนในธุรกิจ เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการให้ได้มาซึ่งการร่วมมือทางธุรกิจระหว่างสองฝ่าย การเจรจาต่อรองลักษณะนี้ก็เพื่อแสวงหาความร่วมมือในการทำงานต่าง ๆ และเป็นเครื่องมือในการขจัดความขัดแย้งด้านแรงงาน องค์กรต่าง ๆ ไม่ว่าจะขนาดใหญ่หรือเล็ก ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งด้านแรงงานเกิดขึ้นได้เสมอ¹¹

การเจรจาต่อรองในแง่ปัจเจกชน คนเราเกิดมาก็ต้องมีการเจรจาต่อรอง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่คุณเองต้องการจากผู้อื่นอาจเป็นไปได้ตามสัญชาตญาณ การเจรจาต่อรองย่อมเกิดขึ้นได้ แต่ผลจะเป็นที่พอใจของทุกคนได้ก็ต้องอาศัยการเจรจาต่อรองอย่างเหมาะสมที่ให้ผลดีกับทุกฝ่าย การเรียนรู้วิธีการเจรจาต่อรองต้องอาศัยการฝึกซ้อม ต้องอาศัยการเสริมสร้างทักษะขึ้นทีละเล็กทีละน้อย และต้องเรียนรู้หลักการเบื้องต้นก่อน และเมื่อทำไปเรื่อย ๆ ก็จะเรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ที่ยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้น การเจรจาต่อรองบางอย่างอาจเป็นเรื่องที่เคร่งเครียด จริงจัง และสำคัญมาก เช่น การต่อรองที่เกี่ยวกับการทำสัญญา ซึ่งมักจะมีประเด็นที่ว่าใครอยู่เหนือกว่าใครเสมอ ผลคือ โอกาสที่การต่อรองจะยุติลง ในทางที่ดีสำหรับทั้งสองฝ่ายคงเป็นไปได้ยาก¹²

การเจรจาต่อรองเกี่ยวกับการซื้อขาย มีการต่อรองเกิดขึ้นมากมาย เช่น ราคา กำหนดการส่งสินค้า เงื่อนไขการชำระเงิน ปริมาณการจัดส่งต่อครั้ง คุณภาพสินค้า และอื่น ๆ ในฐานะผู้ซื้อย่อมต้องการสินค้าในราคาที่ถูกลง ขณะเดียวกันในฐานะผู้ขายก็ต้องการขายสินค้าในราคาที่สูงเพื่อให้ตนได้

¹⁰ มงคล ดันตีสุนุมล. อ่างแล้ว เชียงอรธรที่ 8. หน้า 6.

¹¹ มงคล ดันตีสุนุมล. อ่างแล้ว เชียงอรธรที่ 8. หน้า 7-8.

¹² มงคล ดันตีสุนุมล. อ่างแล้ว เชียงอรธรที่ 8. หน้า 7.

กำไร การกำหนดราคาเริ่มต้นเมื่อเป็นผู้ขายนั้นเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าหากว่าราคาเริ่มต้นนั้นสูงเกินไปอย่างไรเหตุผล อาจทำให้ผู้ซื้อเดินหนีไปซึ่งไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการทำธุรกิจ

หน้าที่ของผู้ซื้อ คือ จะต้องซื้อสินค้าที่ดีที่สุด ให้ได้ในราคาที่ถูกลงที่สุดเท่าที่จะทำได้ จะต้องทำให้ผู้ขาย ขายสินค้าในราคาต่ำกว่าที่ได้ตั้งไว้ให้มากที่สุด การเจรจาต่อรองนั้น มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา หากผู้ซื้อบอกว่าจะจ่ายได้ก็แต่เฉพาะตามวงเงินที่กำหนดไว้เพิ่มไม่ได้ ก็เป็นความจริงในขณะที่เขากล่าวคำพูดประโยคนั้นออกมาเท่านั้น ซึ่งในอนาคตความคิดของผู้ซื้ออาจจะเปลี่ยนไป และจำนวนเงินดังกล่าวก็เปลี่ยนไปด้วย

หน้าที่ของผู้ขาย คือ ผู้ขายย่อมต้องการจะขายสินค้าให้ได้ราคาที่ดีที่สุด ให้ตนเองได้รับกำไรมากที่สุด และยังทำให้ลูกค้ารู้สึกพึงพอใจในสินค้าหรือบริการที่ได้รับจากผู้ขายด้วย ผู้ขายจะต้องปฏิบัติต่อลูกค้าด้วยความใจเย็น ใจกว้างที่สุภาพ ชักจูงให้ผู้ซื้อทราบถึงคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากสินค้าหรือบริการที่ผู้ขายมอบให้¹³

การเจรจาต่อรองทำสัญญา¹⁴ การทำนิติกรรมสัญญาบางประเภทนั้น กฎหมายได้กำหนดให้ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ หรือต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบ มิฉะนั้นนิติกรรมสัญญานั้น ๆ ย่อมตกเป็นโมฆะหรือไม่อาจนำมาฟ้องร้องให้บังคับคดีได้ ดังนั้น ก่อนทำนิติกรรมสัญญาคู่สัญญาจึงต้องตรวจสอบบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องเสียก่อนว่า กฎหมายได้กำหนดให้ต้องทำตามแบบหรือต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือหรือไม่

อย่างไรก็ดีในบางกรณี นิติกรรมสัญญาบางประเภทกฎหมายจะมีบัญญัติไว้ว่าต้องทำเป็นหนังสือหรือมีหลักฐานเป็นหนังสือก็ตาม แต่ในทางปฏิบัตินั้นคู่สัญญาก็นิยมที่จะทำเป็นหนังสือหรือมีหลักฐานเป็นหนังสือย่อมเป็นสิ่งที่ให้ความมั่นคงแน่นอนและสะดวกต่อการอ้างอิง หรือนำสืบพยานหลักฐานยิ่งกว่าการตกลงกันด้วยวาจา

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560¹⁵ กำหนดให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องจัดทำเป็นหนังสือ ใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่าย หากมีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบ และอย่างน้อยต้องมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ชื่อคู่สัญญา สถานที่ติดต่อระหว่างคู่สัญญา และวันที่ทำสัญญา
2. วัตถุประสงค์ของสัญญา โดยระบุลักษณะหรือประเภทของการผลิตผลิตภัณฑ์ หรือบริการทางการเกษตร และคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการเกษตร

¹³ มงคล ตันตีสุมมาล. อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 8. หน้า 11-12.

¹⁴ มงคล ตันตีสุมมาล. อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 8. หน้า 13.

¹⁵ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 21.

3. ระยะเวลาในการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับระยะเวลาในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตร หรือประมาณระยะเวลาที่ลงทุน

4. รายละเอียดของสถานที่ผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตร โดยระบุขนาดพื้นที่ และที่ตั้งของสถานที่ดังกล่าว

5. หน้าที่ของคู่สัญญา

6. ราคาและวิธีการคำนวณราคาวัตถุดิบและผลิตผลทางการเกษตร หากมีการกำหนดราคาโดยอ้างอิงจากราคาตลาด ต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าราคาตลาดนั้นจะกำหนดอย่างไร และใช้ราคาตลาดเวลาใด ในกรณีที่เป็นการปฏิบัติตามสัญญาบริการทางการเกษตรต้องกำหนดค่าตอบแทนและวิธีการคำนวณค่าตอบแทนให้ชัดเจน

7. วันและสถานที่ในการส่งมอบผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรและการชำระเงิน โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่าให้ชำระก่อนการส่งมอบ ในวันส่งมอบ หรือภายในกี่วันนับแต่วันส่งมอบ

8. เหตุยกเว้นการไม่ปฏิบัติตามสัญญาในกรณีเกิดเหตุสุดวิสัย หรือเกิดสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และอยู่นอกเหนือการควบคุมของคู่สัญญา

9. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนของการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรว่าเป็นของคู่สัญญาฝ่ายใด

10. ผู้รับความเสี่ยงภัยในผลิตผลทางการเกษตรและความเสี่ยงทางการค้าในกรณีที่ผลิตผลทางการเกษตรไม่สามารถจำหน่ายได้ตามราคาที่กำหนดไว้

11. การเยียวยาความเสียหายจากการผิดสัญญา

12. สิทธิในการบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญา

13. รายละเอียดอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

โดยก่อนดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้า หากสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดทำขึ้นไม่มีรายละเอียดดังกล่าว เกษตรกรมีสิทธิเลือกที่จะให้เพิ่มความในสัญญาให้ครบถ้วนตามที่กำหนด

3.2 รูปแบบของข้อตกลงเกษตรพันธสัญญา

รูปแบบของเกษตรพันธสัญญาจะมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับระบบนิเวศการผลิตและโครงสร้างตลาดซึ่งต่างกันไปตามแต่ประเภทของสินค้าพื้นที่ หรือวัฒนธรรมทางธุรกิจของบริษัท

คู่สัญญาหากยึดเกณฑ์ในแง่ของสิทธิเหนือปัจจัยการผลิต ผลผลิต หรือวิธีการตลาดของระบบสัญญา โดยตัดแปลงจากข้อเสนอของ Eaton and Shepherd (2001)

3.2.1 รูปแบบของนิติกรรม สามารถสรุปเป็นรูปแบบใหญ่ 3 รูปแบบ ได้แก่¹⁶

3.2.1.1 เกษตรพันธสัญญาแบบรวมศูนย์ (The Centralized Model) ได้แก่

กรณีที่บริษัทมีลักษณะการผลิตแบบแนวนอน (Vertical Integration) กล่าวคือ เป็นผู้ส่งเสริมการปลูก เลี้ยง และรับซื้อสินค้าเกษตรจากเกษตรกรจำนวนมากแล้วดำเนินการแปรรูปหรือทำกิจกรรมทางการตลาดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ต่อด้วยซึ่งจะทำให้บริษัทมีบทบาทในการควบคุมคุณภาพผลผลิตหรือขั้นตอนในการผลิตมาก เช่น กรณีของโรงงานน้ำตาลในประเทศไทยที่มีจำนวนเพียง 46 แห่ง รับซื้ออ้อยกับเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยจำนวนกว่า 200,000 ราย กรณีบริษัทอุตสาหกรรมเนื้อไก่ และหมูขนาดใหญ่ เช่น เครือเจริญโภคภัณฑ์ หรือเบทาโกร ที่ส่งเสริมการเลี้ยงไก่และหมูผ่านการทำสัญญากับเกษตรกรรายย่อย หรือกรณีการตั้งศูนย์ส่งเสริมการเพาะเลี้ยงและวิจัยกุ้งของเครือเจริญโภคภัณฑ์โดยทำสัญญากับเกษตรกรกว่า 10,000 ราย เป็นต้น

3.2.1.2 เกษตรพันธสัญญาแบบอาศัยตัวกลาง (The Intermediary Model) ได้แก่

กรณีที่บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรหรือผู้ส่งออกทำการรับซื้อผลผลิตจากตัวกลาง (Middlemen, Quotamen หรือ Brokers) ในปริมาณและคุณภาพที่กำหนด โดยบริษัทผู้รับซื้อก็ยังคงบทบาทหลัก ในด้านการปรับปรุงพันธุ์และการถ่ายทอดเทคโนโลยีอยู่ส่วนตัวกลางจะเป็นผู้ทำสัญญากับเกษตรกรและควบคุมคุณภาพการผลิตอีกต่อหนึ่ง เช่น กรณีบริษัทแปรรูปผักแช่แข็งในภาคเหนือของประเทศไทยที่ส่งออกสินค้าไปยังตลาดประเทศญี่ปุ่นรับซื้อสินค้าจากตัวกลางที่ทำสัญญากับเกษตรกรผู้ปลูกถั่วเหลือง ถั่วเขียว ข้าวโพดอ่อน เป็นต้น เกษตรกรกว่า 30,000 ราย ซึ่งโดยเฉลี่ยตัวกลางหนึ่งจะรับผิดชอบดูแลและทำสัญญากับเกษตรกรประมาณ 200-250 ราย

3.2.1.3 เกษตรพันธสัญญาแบบไม่เป็นทางการ (The Informal Model) ได้แก่

กรณีที่บริษัทการเกษตรหรือผู้ประกอบการรายย่อยได้ทำสัญญารับซื้อสินค้าเกษตรหรือปัจจัยการผลิตบางอย่างจากเกษตรกรที่มีความจำเพาะเจาะจงของธุรกรรมที่ไม่สูงมาก เช่น มีการซื้อขายในบางฤดูกาลในปริมาณที่ไม่สูงมากไม่ต้องการการควบคุมคุณภาพที่เข้มงวด หรือมีการซื้อขายสินค้านั้นในตลาดทั่วไปทดแทนได้ ซึ่งพบได้ในวิธีการตลาดแบบดั้งเดิม และมักจะเป็นสินค้าที่ไม่ต้องการการแปรรูปต่อ แต่บริษัทจะทำหน้าที่จัดส่งสินค้าไปยังตลาด หรือช่วยจัดหาปัจจัยการผลิตในบางกรณีเท่านั้น หรืออาจมีตัวกลางมาเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้ เช่น การทำสัญญาซื้อผักสดหรือดอกไม้ที่นำส่งตลาดซูเปอร์มาร์เก็ต สัญญาเลี้ยงปลานิลในกระชังที่นำปลาไปส่งยังตลาดสดทั่วไป เป็นต้น

¹⁶ นนท์ นุชหมอน. (2556). *การสำรวจองค์ความรู้เพื่อการปฏิรูปประเทศไทย : เกษตรพันธสัญญา ภาพรวมและบทสำรวจประเด็นปัญหาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : เปนไท. หน้า 27-29.

โดยสัญญา มักจะมีรูปแบบอย่างง่าย คือ ไม่เป็นทางการ หรืออาจเป็นการตกลงด้วยวาจาที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสัญญาลักษณะนี้ จะมีความเสี่ยงสูงที่เกษตรกรอาจไม่ปฏิบัติตามสัญญาแต่ตัวแทนก็ จะมีการควบคุมผ่านทางกลไกนอกสัญญาได้ เช่น การใช้ทุนทางสังคมที่มีความไวเนื้อเชื่อใจ ระหว่างกันหรือความสัมพันธ์ทางอำนาจรูปแบบอื่นในท้องถิ่นที่การใช้สัญญาสินเชื่อปัจจัยการผลิตที่ ควบคุมอยู่ด้วย หรือผ่านเงื่อนไขการวางเงินค้ำประกัน เป็นต้น นอกจากนี้ หากพิจารณาตามเกณฑ์ ของสิทธิในปัจจัยการผลิตและผลผลิต อาจแบ่งรูปแบบของเกษตรกรพันธสัญญาออกเป็น 2 รูปแบบที่ สำคัญ ได้แก่ สัญญาแบบจ้างปลูกหรือเลี้ยง และสัญญาแบบประกันราคา

1) สัญญาแบบจ้างปลูกหรือเลี้ยง¹⁷ มีลักษณะร่วมที่สำคัญ เช่น เกษตรกรจะต้องรับผิดชอบเตรียมความพร้อมในด้านปัจจัยพื้นฐานการผลิต เช่น การสร้างหรือปรับปรุงโรงเรือนให้ได้มาตรฐานตามที่ทางบริษัทรับรองและจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าภาษีโรงเรือนและแรงงาน เป็นต้น โดยฝ่ายบริษัทจะเป็นผู้กำหนดปริมาณการปลูกหรือเลี้ยงในแต่ละรุ่น และจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ลูกพันธุ์ อาหารสัตว์ ยารักษาโรค โดยกรรมสิทธิ์ทั้งหมดในปัจจัยการผลิต จะยังเป็นของบริษัท และบริษัทอาจส่งเจ้าหน้าที่หรือสัตวบาลประจำบริษัทเข้ามาตรวจสอบเป็นระยะเพื่อควบคุมมาตรฐานและตรวจสอบการใช้ปัจจัยการผลิตทั้งนี้ บริษัทจะถือว่าบริษัทมีกรรมสิทธิ์ในผลผลิตทั้งหมดเมื่อผลผลิตเติบโตได้ขนาดและคุณภาพตามที่บริษัทต้องการบริษัทจะเข้ามารับสินค้า โดยค่าตอบแทนจะมีลักษณะที่เรียกว่า “ค่าจ้าง” ซึ่งแต่ละบริษัทหรือแต่ละผลิตภัณฑ์ จะมีวิธีการคำนวณแตกต่างกัน เช่น กรณีของไก่เนื้อมักจะมีการคำนวณตามค่าอัตราแปลงเนื้อต่ออาหาร (Feed Conversion Ratio : FCR) และมีค่าจ้างเลี้ยงต่อตัว แต่ทั้งนี้บริษัทมักจะระบุ ว่าความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทและเกษตรกรเป็นอิสระต่อกันและไม่อยู่ในรูปของนายจ้างกับลูกจ้างตามสัญญาจ้างแรงงาน

2) สัญญาแบบประกันราคา¹⁸ มีลักษณะที่สำคัญคล้ายคลึงกับสัญญาแบบจ้างปลูกหรือเลี้ยง กล่าวคือ เกษตรกรจะต้องรับผิดชอบเตรียมความพร้อมในด้านปัจจัยพื้นฐานการผลิต เช่น การสร้างหรือปรับปรุงโรงเรือนให้ ได้มาตรฐานตามที่ทางบริษัทรับรองและจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินการค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ ด้วยตนเอง ส่วนข้อแตกต่างคือ บริษัทจะเป็นผู้กำหนดปริมาณการปลูกหรือเลี้ยงในแต่ละรุ่น และจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ลูกพันธุ์ อาหารสัตว์ ยารักษาโรค แต่กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเหล่านี้ รวมทั้งกรรมสิทธิ์ในสินค้าจะเป็นของเกษตรกร หากแต่ ในสัญญาส่วนใหญ่จะไม่อนุญาตให้เกษตรกรเลือกปัจจัยการผลิต หรือนำผลผลิต

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-30.

¹⁸ นนท์ นุชหมอน. อ่างแก้ว เจริญรอดที่ 16. หน้า 31.

ไปขายให้กับผู้รับซื้อรายอื่นได้ โดยเมื่อเกษตรกรปลูกหรือเลี้ยงจนผลผลิตโตเต็มที่บริษัทจะเข้ามารับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรและหักมูลค่าปัจจัยการผลิตที่รับมาล่วงหน้าออกจากมูลค่ารับซื้อผลผลิตโดยราคาที่ได้รับซื้อนี้จะเป็ราคาประกัน ทั้งนี้ เกษตรกรอาจต้องวางเงินประกันจำนวนหนึ่งเพื่อรับรองกรณีที่มีการปลูกหรือเลี้ยงในรุ่นนั้นขาดทุนจนเกษตรกรไม่สามารถชำระหนี้ค่าปัจจัย

รูปแบบของนิติกรรมในระบบเกษตรพันธสัญญา มีการนำหลักกฎหมายนิติกรรมสัญญามาใช้บังคับ เนื่องจากการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาทุกประเภทจะต้องมีการทำสัญญาการผลิตเพื่อให้มีผลบังคับใช้กับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร และฝ่ายเกษตรกร แต่ไม่เพียงพอเนื่องจากความไม่เป็นธรรมที่เกิดแก่เกษตรกร สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะทั่วไป ดังนี้

1. เป็นสัญญาต่างตอบแทน ที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างมีหน้าที่ที่ต้องชำระหนี้ตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิจะไม่ยอมชำระหนี้จนกว่าอีกฝ่ายจะชำระหนี้หรือปฏิบัติการชำระหนี้

2. เป็นสัญญาที่กฎหมายก็กำหนดให้ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ กล่าวคือ เมื่อมีคำเสนอคำสนองของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายถูกต้องตรงกัน สัญญาย่อมเกิดขึ้น โดยกฎหมายกำหนดให้สัญญาต้องใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่าย หากมีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบเพียงให้คู่ความอีกฝ่ายเข้าใจถูกต้องตรงกัน และอย่างน้อยต้องมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 ชื่อคู่สัญญา สถานที่ติดต่อระหว่างคู่สัญญา และวันที่ทำสัญญา

2.2 วัตถุประสงค์ของสัญญา โดยระบุลักษณะหรือประเภทของการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร และคุณภาพของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร

2.3 ระยะเวลาในการปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับระยะเวลาในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร หรือประมาณการระยะเวลาดำเนินทุน

2.4 รายละเอียดของสถานที่ผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร โดยระบุขนาดพื้นที่ และที่ตั้งของสถานที่ดังกล่าว

2.5 หน้าที่ของคู่สัญญา

2.6 ราคาและวิธีการคำนวณราคาวัตถุดิบและผลิตผลทางการเกษตร หากมีการกำหนดราคาโดยอ้างอิงจากราคาตลาด ต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าราคาตลาดนั้นจะกำหนดอย่างไร และใช้ราคาตลาดเวลาใด ในกรณีที่เป็สัญญาบริการทางการเกษตรต้องกำหนดค่าตอบแทนและวิธีการคำนวณค่าตอบแทนให้ชัดเจน

2.7 วันและสถานที่ในการส่งมอบผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรและการชำระเงิน โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่าให้ชำระเงินก่อนการส่งมอบ ในวันส่งมอบ หรือภายในกี่วันนับแต่วันส่งมอบ

2.8 เหตุยกเว้นการไม่ปฏิบัติตามสัญญาในกรณีเกิดเหตุสุดวิสัย หรือเกิดสถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์หรือไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และอยู่นอกเหนือการควบคุมของคู่สัญญา

2.9 กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนของการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรว่าเป็นของคู่สัญญาฝ่ายใด

2.10 ผู้รับความเสี่ยงภัยในผลิตผลทางการเกษตรและความเสี่ยงทางการค้าในกรณีที่ผลิตผลทางการเกษตรไม่สามารถจำหน่ายได้ตามราคาที่กำหนดไว้

2.11 การเยียวยาความเสียหายจากการผิดสัญญา

2.12 สิทธิในการบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญา

2.13 รายละเอียดอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ส่งมอบสัญญาให้เกษตรกรในวันทำสัญญา

3. เป็นสัญญาที่มีลักษณะควบคุมการทำงานและองค์ความรู้ในการผลิต โดยข้อสัญญา กำหนดให้เจ้าหน้าที่หรือตัวแทนบริษัทเข้าไปควบคุม ตรวจสอบและให้คำแนะนำเกษตรกรในการผลิตให้เป็นไปตามกระบวนการผลิตที่บริษัทกำหนด การผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต บริษัทจึงเป็นผู้กำหนดแผนการผลิต โปรแกรมการไถ่เช่า เวชภัณฑ์ รวมถึงรูปแบบ ระยะเวลาการผลิต

4. เป็นสัญญาที่มุ่งผลสำเร็จของงาน การผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญานั้นจะมีข้อสัญญาที่มีลักษณะของการกำหนดคุณภาพ ปริมาณของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรไว้ตั้งแต่เริ่มทำสัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องการผลสำเร็จของงานจากเกษตรกร เช่น สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อ หรือสุกร ผลสำเร็จที่ผู้ประกอบการเกษตรต้องการคือ ไก่ใหญ่ หรือสุกร ที่มีน้ำหนัก คุณภาพตามที่กำหนดไว้ในสัญญาการผลิต เป็นต้น เดิมสัญญาการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญากับสัญญาซื้อขาย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 453 ได้ให้ความหมายของสัญญาซื้อขาย คือสัญญาซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้ขาย โอนกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินให้แก่บุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้ซื้อ และผู้ซื้อตกลงว่าจะใช้ราคาทรัพย์สินนั้นให้แก่ผู้ขาย ซึ่งสัญญาซื้อขายนั้นเป็นนิติกรรมสองฝ่ายต่างตอบแทนกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินจากผู้ขายไปยังผู้ซื้อ อีกทั้งผู้ซื้อตกลงจะชำระราคาเป็นเงินให้ผู้ขาย สัญญาซื้อขายจะกลายเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาก็ได้ เว้นแต่กฎหมายกำหนดให้ต้องทำตามวิธีการเฉพาะที่กฎหมายกำหนดไว้โดยเฉพาะ

สัญญาการผลิตรูปแบบการจ้างผลิตจ้างเลี้ยงนั้น เป็นสัญญาที่ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ อาหาร ยาเวชภัณฑ์ เป็นต้น ให้กับเกษตรกรแต่อย่างใด แต่สัญญาการผลิตรูปแบบการประกันราคา มีลักษณะของสัญญาซื้อขายในสองช่วงการผลิต

กล่าวคือ มีการซื้อขายปัจจัยการผลิตในช่วงเริ่มต้นและระหว่างการผลิต เกษตรกรอยู่ในฐานะผู้ซื้อ ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรอยู่ในฐานะผู้ขาย และการซื้อขายผลผลิตทางการเกษตรคืนจากการทำเกษตรพันธสัญญา ซึ่งผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจะอยู่ในฐานะผู้ซื้อ และเกษตรกรจะเปลี่ยนฐานะเป็นผู้ขาย กรณีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ในการผลิตรูปแบบการประกันราคา มีคำพิพากษาศาลฎีกาได้เคยตัดสินไว้โดยวางหลักไว้ว่า โจทก์ร่วมยอมให้จำเลยซื้อลูกไก่ อาหารไก่และวัคซีนไก่ด้วยเงินเชื่อ โดยมีข้อตกลงว่าเมื่อไก่เจริญเติบโตแล้วจะต้องนำมาขายให้โจทก์ร่วม เมื่อโจทก์ร่วมส่งมอบลูกไก่ให้จำเลยกรรมสิทธิ์ในลูกไก่อ้อมตกเป็นของจำเลยทันที ดังนั้น กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตต่าง ๆ กรณีผลิตรูปแบบการประกันราคาจึงเป็นของคนเลี้ยงไก่¹⁹

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 5055/2533 สัญญาการเลี้ยงไก่ ระบุราคาลูกไก่ อาหารไก่ไว้แน่นอน เมื่อไก่เจริญเติบโตแล้ว โจทก์ร่วมจะมาจับไปฆ่าโดยตีราคาไก่ตามน้ำหนักซึ่งเมื่อได้ยอดเงินเท่าใดก็จะเอายอดเงินค่าลูกไก่ อาหารไก่และวัคซีนไก่มาหักออก หากเหลือเงินก็จะมอบให้เป็นประโยชน์แก่จำเลย แต่ถ้าวินิจฉัยไม่พอจำเลยจะต้องชำระค่าลูกไก่ อาหารไก่ และวัคซีนไก่ที่ค้างอยู่ทั้งหมด จึงไม่ใช่สัญญาฝากทรัพย์ แต่เป็นเรื่องที่โจทก์ร่วมยอมให้จำเลยซื้อลูกไก่ อาหารไก่ และวัคซีนไก่ด้วยเงินเชื่อ โดยมีข้อตกลงว่าเมื่อไก่เจริญเติบโตแล้วจะต้องนำมาขายให้โจทก์ร่วมเมื่อโจทก์ร่วมส่งมอบลูกไก่ให้จำเลย กรรมสิทธิ์ในลูกไก่อ้อมตกเป็นของจำเลยทันที จำเลยจึงไม่มีความผิดฐานยักยอก

ในการกำหนดแบบของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาอาจมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กฎหมายจึงกำหนดให้มีคณะกรรมการเข้ามามีบทบาทในการกำหนดให้สัญญานั้นต้องทำตามแบบที่คณะกรรมการประกาศกำหนด แบบของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างน้อยคณะกรรมการต้องกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของคู่สัญญาให้ชัดเจนเพื่อป้องกันและเยียวยาผลกระทบอันอาจเกิดขึ้นต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่แบบของสัญญาที่กำหนดโดยคณะกรรมการตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 นั้นไม่มีผลกระทบกับสัญญาที่คู่สัญญาได้จัดทำขึ้นก่อนวันที่ประกาศพระราชบัญญัตินี้บังคับใช้

กรณีที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดทำสัญญาตามแบบที่คณะกรรมการกำหนด ดังนั้น ผู้ที่จะเป็นจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาจึงเป็นหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร จึงทำให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญายังคงเป็นสัญญาสำเร็จรูปที่จัดทำโดยผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเช่นเดิม เพียงกฎหมายกำหนดให้เกษตรกรสามารถมีสิทธิตรวจสอบสัญญาได้ก่อนมีการตกลงทำสัญญา เกษตรกรมีสิทธิเลือกที่จะให้มีการเพิ่มความในสัญญา

¹⁹ เขมชาติ ตนบุญ. (2558). *คนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 71.

ให้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้²⁰ และให้สัญญานั้นมีผลใช้บังคับ หรือเกษตรกรจะบอกเลิกสัญญานั้น ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ทำสัญญา หรือก่อนส่งมอบผลิตผลทางการเกษตร แล้วแต่ระยะเวลาใดสั้นกว่า เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาดังกล่าวให้สัญญานั้นใช้บังคับได้ แต่หากผู้ประกอบการกิจการเกษตร จัดทำสัญญาไม่เป็นไปตามแบบที่คณะกรรมการประกาศกำหนด ให้ถือว่าสัญญาส่วนนั้นไม่มีผลใช้บังคับ และให้นำความตามแบบที่คณะกรรมการกำหนดมาใช้ตามแบบ แต่ไม่ตัดสิทธิเกษตรกรในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการหรือการดำเนินการตามสัญญาส่วนที่ไม่มีผลใช้บังคับโดยสุจริต

3.2.2 ข้อกำหนดขั้นต่ำในข้อตกลงเกษตรพันธสัญญา

การทำสัญญา หมายถึง การทำนิติกรรมที่ประกอบด้วยบุคคลสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายอันเกิดจากการแสดงเจตนาเสนอ สนองต้องตรงกันของบุคคลตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไปที่มีมุ่งจะก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลง หรือระงับนิติสัมพันธ์²¹ ด้วยเหตุนี้ การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาจะต้องมีบุคคลที่เป็นคู่สัญญาเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยปกติจะมีคู่สัญญาหลักเพียงสองฝ่าย คือ ผู้ประกอบการกิจการเกษตรและฝ่ายเกษตรกร รูปแบบธุรกิจซึ่งมีคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ประกอบการกิจการเกษตรซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายคือเกษตรกร ผู้ประกอบการกิจการเกษตร จะใช้การทำสัญญาเป็นเครื่องมือสร้างนิติสัมพันธ์กับเกษตรกร โดยผู้ประกอบการกิจการเกษตรเป็นผู้จัดทำสัญญาอันเป็นสัญญาในลักษณะสัญญาสำเร็จรูปเป็นสัญญามาตรฐานที่ใช้กับคู่สัญญาทุกรายโดยไม่เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้มีอำนาจต่อรอง ทั้งนี้ เพื่อความสะดวกแก่บริษัทที่ทำสัญญากับเกษตรกรจำนวนมาก และเพื่อลดต้นทุนในการบริหารจัดการ และเมื่อเกษตรกรแสดงความจำนงจะทำสัญญากับผู้ประกอบการกิจการเกษตรแล้ว ก่อนทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรเกษตรกรต้องผ่านการตรวจสอบและคัดเลือกจากผู้ประกอบการกิจการ ส่วนใหญ่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาในนามกลุ่มเกษตรกรมิได้จดทะเบียนเดียวกับ “กลุ่มเกษตรกร” ภายใต้บังคับตามมาตรา 4 แห่งพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยกลุ่มเกษตรกร พ.ศ. 2547 ออกตามความในพระราชบัญญัติว่าด้วยสหกรณ์ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการในการจัดตั้ง การกำกับดูแลหรือการบริหารสหกรณ์ การกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มเกษตรกรที่จะจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลได้ซึ่งจะต้องเป็นกลุ่มบุคคลผู้ประกอบอาชีพหลักด้านเกษตรกรรมไม่น้อยกว่า 20 คน และมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และกำหนดให้มีการร่วมทุนระหว่างกันเพื่อช่วยเหลือด้านเงินทุน โดยแบ่งทุนออกเป็นหุ้น ๆ ละเท่า ๆ กัน แต่ในขณะที่ยังกลุ่มเกษตรกรที่เป็น

²⁰ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 21.

²¹ จี๊ด เศรษฐบุตร. (2551). *หลักกฎหมายแห่งลักษณะนิติกรรม-สัญญา* (พิมพ์ครั้งที่ 4) โดยรองศาสตราจารย์ ดาราพร ธีระวัฒน์. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 198.

คู่สัญญาในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา เป็นเพียงการรวมตัวของเกษตรกรแบบหลวม ๆ เพื่อรวบรวมผลผลิต และเพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองด้านราคาเท่านั้น แต่เมื่อพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 4 กำหนดให้สัญญาการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรเกิดขึ้นจากผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่สิบรายขึ้นไป หรือกับสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ หรือกับวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือในกรณีที่มีความจำเป็นต้องกำหนดให้การทำสัญญาการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรระหว่างผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ถึงสิบรายแต่ไม่น้อยกว่าสองรายขึ้นไป ผู้เขียนเห็นว่าการรวมกลุ่มของเกษตรกรน่าจะมีหน่วยงานเข้ามาดูแลเพื่อให้การรวมกลุ่มของเกษตรกรเข้มแข็งและมีอำนาจต่อรองกับผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมากขึ้น

3.2.3 ข้อตกลงเกษตรพันธสัญญาในฐานะที่เป็นสัญญามาตรฐาน

สัญญาสำเร็จรูป (Adhesion Contract) หมายถึง สัญญามาตรฐาน (Standard Form Contract) เป็นสัญญาที่มีข้อสัญญาที่เหมือนหรือคล้ายกันทุกฉบับ โดยคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้กำหนดไว้ล่วงหน้า คู่สัญญาไม่ได้มีการเจรจาต่อรองกันเลย สัญญาสำเร็จรูปจึงไม่ใช่สัญญาที่ไม่เป็นธรรมทั้งหมด เพราะถ้าคู่สัญญามีความพึงพอใจในสัญญาสำเร็จรูป เมื่อพิจารณาข้อความของสัญญามีได้ทำให้ฝ่ายตนต้องอยู่ในฐานะเสียเปรียบจนเกินควร²² ซึ่งสัญญาประเภทนี้มีได้กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย แต่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มาตรา 3

“สัญญาสำเร็จรูป” หมายความว่า สัญญาที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษรโดยมีการกำหนดข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญไว้ล่วงหน้า ไม่ว่าจะทำในรูปแบบใด ซึ่งคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำมาใช้ในการประกอบกิจการของตน

สัญญาสำเร็จรูป หรือสัญญามาตรฐาน มีลักษณะสำคัญ ดังนี้²³

1. เป็นสัญญาที่มีคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือความรู้ทางเทคโนโลยีเหนือกว่าหรือได้เปรียบกว่า

²² โชติศักดิ์ อาสภวิริยะ. (2549). *สัญญาสำเร็จรูปของสถาบันการเงิน : ศึกษาเปรียบเทียบพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540*. เอกสารวิชาการส่วนบุคคลของการอบรมหลักสูตร ผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ศ.) รุ่นที่ 9. วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม. หน้า 19.

²³ เชมชาติ ตนบุญ. อ่างแล้ว เชียงธรรมที่ 19. หน้า 90-91.

2. คู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าเป็นผู้กำหนดข้อสัญญาไว้ล่วงหน้าที่มีลักษณะเป็นเงื่อนไขทั่วไป สัญญานี้จะทำไว้จำนวนมากเพื่อใช้บังคับกับบุคคลไม่จำกัดจำนวน และไม่จำกัดความแตกต่างของตัวผู้เข้าทำสัญญา

3. การกำหนดข้อสัญญาต่าง ๆ นี้เป็นการกระทำฝ่ายเดียว คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งที่เข้ามาภายหลังจะต้องยอมรับข้อสัญญาที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น หรือปฏิเสธไม่ต้องการทำสัญญาด้วยเลย เพราะไม่มีสิทธิที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดในสัญญานั้นได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาของสัญญานี้ไม่ได้เกิดจากการเจตนาที่แท้จริงของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายไม่ได้เกิดจากการเจรจาต่อรองหรือตกลงอย่างแท้จริง

สัญญาสำเร็จรูป มีหลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ

1. ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร (Written Contract) โดยไม่ต้องพิจารณาว่ามีการลงลายมือชื่อของคู่สัญญาเอาไว้หรือไม่ เพราะมิใช่เรื่องของหลักฐานเป็นหนังสือ ดังนั้น สัญญาที่ทำเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ว่าอยู่ในรูปแบบใดก็ตาม เช่น โทรสาร อีเมลล์ ก็จัดเป็นลายลักษณ์อักษรทั้งสิ้น เพราะกฎหมายบัญญัติว่า ไม่ว่ารูปแบบใดก็ตาม จึงไม่จำเป็นต้องทำลงบนแผ่นกระดาษเพียงอย่างเดียว

2. มีการกำหนดข้อสัญญาซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญเอาไว้ล่วงหน้า กล่าวคือ ข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญนั้นเกิดจากการกำหนดของคู่สัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยการกำหนดเอาไว้ก่อนมีการตกลงทำสัญญากัน หรืออีกนัยหนึ่งคือ ข้อสัญญาส่วนที่เป็นสาระสำคัญนั้นมิได้เกิดจากการเจรจาต่อรองของคู่สัญญา เท่ากับเป็นการทำให้คู่สัญญาฝ่ายตรงกันข้ามตกอยู่ในภาวะที่เลือกได้เพียงว่าจะเข้าทำสัญญาหรือไม่เท่านั้น สำหรับข้อสัญญาที่กำหนดเอาไว้ล่วงหน้าไม่จำเป็นต้องจัดทำหรือบันทึกลงบนกระดาษเสมอไป อาจจะพิมพ์ลงบนแผ่นดิสก์ซึ่งใช้กับคอมพิวเตอร์ก็ได้ สำหรับข้อสัญญาที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ใครจะเป็นผู้ร่างสัญญาไม่สำคัญ อาจเป็นทนายความก็ได้ หรือทั้งสองฝ่ายร่วมกันร่างก็ได้ แต่พิจารณาเพียงว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายกำหนดข้อสัญญาที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ไว้เป็นการล่วงหน้านั้นได้รับประโยชน์จากการที่กำหนดสาระสำคัญของสัญญานั้นเอง

3. คู่สัญญาที่กำหนดข้อสัญญาไว้ล่วงหน้าได้นำมาใช้ในการประกอบธุรกิจของตน กล่าวคือ เป็นการนำสัญญาสำเร็จรูปนั้นมาใช้กับธุรกิจของตนโดยตรง เช่น ธนาคารพาณิชย์ นำสัญญาแบบฟอร์มกู้ยืมเงินของคนอื่นมาใช้กับผู้กู้

เมื่อพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเป็นผู้จัดทำสัญญาแล้ว ในสัญญากฎหมายยังกำหนดไม่ให้ข้อตกลงดังต่อไปนี้มีผลใช้บังคับ²⁴

²⁴ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. มาตรา 26.

(1) ข้อตกลงที่บังคับให้เกษตรกรต้องรับมอบพันธุ์พืช หรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา และปัจจัยการผลิต สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใด ๆ ที่ไม่มีคุณภาพ ตามที่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรจัดหา หรือไม่เป็นไปตามที่กำหนดในสัญญา หรือที่ไม่มีฉลาก หรือไม่เป็นไปตามมาตรฐานสินค้า ตามที่กฎหมายนั้น ๆ กำหนด

(2) ข้อตกลงที่ข่มขู่หรือจำกัดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต่อเกษตรกรในความชำรุดบกพร่องหรือไม่เป็นไปตามมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ ปัจจัยการผลิต หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใด ๆ แก่เกษตรกรที่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเป็นผู้จัดหา

(3) ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่กำหนดให้มีการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน หรือสิทธิใด ๆ ของเกษตรกรให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรภายหลังจากการบอกเลิกสัญญาหรือในกรณีที่ผิดสัญญา

(4) ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่ให้เกษตรกรต้องรับผิดชอบในสัญญาแม้เกิดเหตุสุดวิสัยหรือสาธารณภัยอันไม่อาจจะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้

(5) ข้อตกลงที่ให้สิทธิผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรในการบอกเลิกสัญญาโดยเกษตรกรไม่ได้ผิดสัญญาในข้อสาระสำคัญ

(6) ข้อตกลงที่เรียกหรือกำหนดให้เกษตรกรต้องมีการะเพิ่มขึ้นมากกว่าภาระที่กำหนดไว้ในเวลาที่ทำสัญญา

(7) ข้อตกลงที่กำหนดให้ต้องนำเงินชดเชยที่เกษตรกรได้รับจากทางราชการหรือค่าสินไหมทดแทนจากการประกันภัยให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร

(8) ข้อตกลงที่กำหนดให้ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงราคาวัตถุดิบในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร หรือค่าตอบแทนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรได้เพียงอย่างเดียว

(9) ข้อตกลงที่มีลักษณะหรือมีผลให้เกษตรกรต้องปฏิบัติหรือรับภาระเกินกว่าที่จะพึงคาดหมายได้ตามปกติตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

โดยผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องไม่จัดทำข้อตกลงหรือเงื่อนไขอันไม่เป็นธรรมหรือเป็นการเอาเปรียบเกษตรกรไว้ในสัญญา มิฉะนั้น จะถือว่าสัญญาดังกล่าวไม่มีผลใช้บังคับ

3.3 ข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในข้อตกลงเกษตรพันธสัญญา

“ข้อสัญญา” หมายความว่า ข้อตกลง ความตกลง และความยินยอมรวมทั้งประกาศและคำแจ้งความเพื่อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบ

ข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญานั้น กฎหมายบัญญัติการให้ความคุ้มครองออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญาลักษณะเด็ดขาด และความเป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญาลักษณะไม่เด็ดขาด

ข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะเด็ดขาด เนื่องจากการจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นผลกระทบต่อเกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศและอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ความหมายของข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของลักษณะเด็ดขาด คือ เนื้อหาที่กำหนดให้ข้อสัญญามีลักษณะที่เอาเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างมากและเป็นเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมต่อคู่สัญญาจนอาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง เป็นการกำหนดขอบเขตเสรีภาพผู้ร่างไม่ให้เกินเลยไปกว่าความยุติธรรมอันเป็นกรอบความสงบเรียบร้อยของสังคม กฎหมายจึงต้องบังคับให้คู่สัญญาต้องไม่ระบุข้อสัญญาที่เอาเปรียบมากลงเป็นเงื่อนไขของสัญญา และถ้าหากคู่สัญญาฝ่าฝืนระบุเป็นเงื่อนไขของสัญญา กฎหมายก็ให้มีผลเป็น โฆษ (Void) ไม่มีผลตามกฎหมาย (Unenforceable) ซึ่งไม่อาจใช้บังคับกันระหว่างคู่สัญญาได้ และคู่สัญญาก็ไม่อาจตกลงกันเป็นอย่างอื่นได้ ดังนั้น ลักษณะของข้อสัญญาที่ห้ามกำหนดเป็นเงื่อนไขอย่างเด็ดขาดนี้จึงเปรียบเสมือนบัญชีดำ (Black List) ความไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญาเป็นการกำหนดข้อสัญญาที่มีผลให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้รับประโยชน์มากกว่าอีกฝ่ายหนึ่งอย่างมาก จึงทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นระหว่างคู่สัญญา เช่น ข้อสัญญาที่ให้ประโยชน์แก่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่งอย่างมหาศาล ข้อสัญญาที่มีการกำหนดราคาสินค้าหรือบริการในราคาที่แตกต่างจากราคาสินค้าหรือบริการประเภทเดียวกันที่หาได้จากแหล่งอื่นในลักษณะที่เป็นการเอาเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่าย หรือข้อสัญญาที่มีการยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบอย่างไม่เป็นธรรม เป็นต้น

ในการทำสัญญาคู่สัญญาแต่ละฝ่ายมีเสรีภาพในการทำสัญญา ความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีความซับซ้อนในกระบวนการผลิต คู่สัญญาฝ่ายผู้ประกอบการเกษตรมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจเหนือกว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายเกษตรกร ทั้งนี้ ผู้ประกอบการเกษตรมักจะอาศัยประโยชน์จากการที่เป็นฝ่ายมีอำนาจต่อรองสูงกว่าเป็นผู้กำหนดข้อสัญญาที่ให้ประโยชน์ต่อฝ่ายตนเองมากเกินไป

คู่สัญญาฝ่ายเกษตรกรจำเป็นต้องยอมรับเงื่อนไขที่เสียเปรียบในสัญญา ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญาทั้งในแง่ของกระบวนการทำสัญญาและเนื้อหาของสัญญา

ข้อสัญญาไม่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญาอันมีลักษณะเด็ดขาด กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 26 (1) – (9) ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

มาตรา 28 กำหนดไว้ว่า ข้อสัญญาใดที่มีให้นำบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วน ข้อสัญญานั้นเป็น โฆษะ

3.3.1 สัญญาสำเร็จรูปที่ปราศจากการเจรจาต่อรอง

สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทย มีการใช้สัญญาสำเร็จรูปที่คู่สัญญาฝ่ายที่มีความรู้ทางเทคโนโลยี และมีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าร่างสัญญาไว้ล่วงหน้า โดยที่คู่สัญญาอีกฝ่ายไม่มีโอกาสเจรจาต่อรองในข้อสัญญาได้ อีกทั้งเนื้อหาในสัญญามีข้อกำหนดที่เอื้อประโยชน์ต่อคู่สัญญาฝ่ายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่า และผลกระทบความรับผิดชอบให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งมากจนเกินควร

แม้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งจะรับรู้ถึงผลเสียของข้อสัญญาที่มีลักษณะที่ไม่เป็นธรรมต่อตนเอง แต่คู่สัญญาอาจมีความจำเป็นบางประการจะต้องเข้าทำสัญญาด้วยความจำยอม อย่างไรก็ตาม ลักษณะทั่วไปของเนื้อหาของสาระของสัญญาสำเร็จรูปไม่ใช่สัญญาที่ไม่เป็นธรรม แต่การที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้กำหนดข้อสัญญาที่มีลักษณะไม่เป็นธรรมในสัญญาสำเร็จรูปและนำไปใช้บังคับกับคู่สัญญาอีกฝ่าย จึงทำให้สัญญาสำเร็จรูปดังกล่าวกลายเป็นสัญญาไม่เป็นธรรม

ในการทำสัญญาคู่สัญญาแต่ละฝ่ายมีเสรีภาพในการทำสัญญา ความเสมอภาคกันในทางกฎหมาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีความซับซ้อนในกระบวนการผลิต คู่สัญญาฝ่ายผู้ประกอบการเกษตรมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจเหนือกว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายซึ่งเป็นเกษตรกร ทั้งนี้ ผู้ประกอบการเกษตรมักอาศัยประโยชน์จากการที่เป็นฝ่ายมีอำนาจต่อรองสูงกว่ากำหนดข้อสัญญาที่ให้ประโยชน์ต่อฝ่ายตนเองมากเกินไป ทำให้คู่สัญญาฝ่ายเกษตรกรจำเป็นต้องยอมรับเงื่อนไขบางประการในสัญญา ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญาทั้งในแง่ของกระบวนการทำสัญญาและเนื้อหาของสัญญา

ความไม่เป็นธรรมในกระบวนการทำสัญญา เป็นกรณีที่คู่สัญญาได้ทำสัญญาขึ้นโดยมีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้นในลักษณะที่กระทบต่อเจตนาของคู่สัญญา เช่น การข่มขู่ กลั่นแกล้งหรือการสำคัญผิด รวมถึงการใช้ข้อสัญญาในลักษณะที่ซ่อนเร้น ไม่อาจมองเห็นได้ชัดเจนอ่านไม่เข้าใจ หรือคู่สัญญาอีกฝ่ายไม่มีโอกาสตรวจพิเคราะห์เนื้อหาของข้อสัญญาอย่างแท้จริง

ส่วนความไม่เป็นธรรมในเนื้อหาของสัญญา นั้น เป็นกรณีการกำหนดข้อสัญญาที่มีผลให้ คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้รับประโยชน์มากกว่าอีกฝ่ายหนึ่งอย่างมาก จึงทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น ระหว่างคู่สัญญา เช่น ข้อสัญญาที่ให้ประโยชน์แก่คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากกว่าอีกฝ่ายอย่างมาก ข้อสัญญาที่มีการกำหนดราคาผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรในราคาที่แตกต่างจากราคาผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรประเภทเดียวกันที่หาได้จากแหล่งอื่นในลักษณะที่เป็นการเอาเปรียบคู่สัญญาอีกฝ่าย หรือข้อสัญญาที่มีการยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบอย่างไม่เป็นธรรม

ความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นก่อนกระบวนการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่ง อาจเกิดก่อนการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร โดยมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากระทบต่อเจตนาของ คู่สัญญา เช่น การให้ข้อเท็จจริงไม่ครบถ้วน การใช้ข้อสัญญาในลักษณะที่ซ่อนเร้น ไม่อาจเข้าใจได้ หรือการไม่มีโอกาสตรวจสอบเนื้อหาข้อสัญญาอย่างรอบคอบ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีปัจจัย หลายประการที่ส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจของเกษตรกรที่ทำให้จำเป็นต้องยอมเข้าทำสัญญาในระบบ เกษตรพันธสัญญา อย่างหนึ่งคือหนี้สิน การชวนเชื่อในเงินจำนวนมากจากการคำนวณรายได้ โดยไม่ ยอมเปิดเผยค่าใช้จ่ายบางประการให้เกษตรกรทราบ ทำให้เกษตรกรจำยอมต้องตัดสินใจเข้าทำสัญญา เมื่อเกษตรกรตกลงทำสัญญาแล้วจึงเข้าสู่กระบวนการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร เกษตรกรจะต้องลงทุนในการจัดทำโครงสร้างพื้นฐานในการผลิตด้วยต้นทุนของตนเอง ทำให้ เกษตรกรต้องพึ่งพาสินเชื่อของสถาบันทางการเงินเพื่อนำมาสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ ให้ตรงตาม สัญญาที่กำหนดไว้ของผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร อีกทั้งเกษตรกรได้รับข้อมูลเกี่ยวกับ กระบวนการผลิต การคำนวณผลตอบแทนบิดเบือนไปจากความเป็นจริงหรือไม่ครบถ้วนชัดเจนใน การประกอบการตัดสินใจ เมื่อมีหนี้สินเกิดขึ้นจากการลงทุนในด้านต่าง ๆ หากเกษตรกรปฏิเสธที่จะ ทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรจะทำให้เกษตรกรไม่มีรายได้มาชำระหนี้กับทางสถาบัน การเงิน เกษตรกรจึงจำเป็นต้องทำสัญญา แม้ว่าจะรู้ว่าเงื่อนไขของสัญญามีลักษณะที่อาจก่อให้เกิด ความไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรเองก็ตาม

เมื่อเกษตรกรทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาแล้ว ตามกฎหมายจะต้องได้สัญญา คู่ฉบับให้ทั้งสองฝ่ายยึดถือไว้ แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เป็นไปตาม กฎหมายที่บัญญัติไว้ เกษตรกรที่ทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ได้รับสัญญาคู่ฉบับจาก ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรแต่อย่างใด มีเพียงบางรายเท่านั้นที่สามารถต่อรองขอสัญญาคู่ฉบับ ยึดถือไว้ได้ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 21 วรรค ท้าย กำหนดให้ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ส่งมอบสัญญาให้เกษตรกรในวันทำสัญญา มิได้ ระบุให้ชัดว่าคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต้องยึดถือสัญญาคู่ฉบับไว้เป็นหลักฐาน เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้น

ระหว่างผู้ประกอบการกิจการเกษตรกับเกษตรกร เกษตรกรไม่สามารถนำหลักฐานต่าง ๆ มาใช้อ้างอิงข้อเท็จจริงต่าง ๆ ตามข้อตกลงที่เกิดขึ้นได้

3.3.2 ข้อกำหนดไม่เป็นธรรมในสัญญาสำเร็จรูป

“สัญญามาตรฐาน” หรือ “สัญญาสำเร็จรูป” หรือที่เรียกว่า Standard Form Contract คือสัญญาที่พิมพ์ข้อความส่วนใหญ่ไว้เรียบร้อยแล้ว โดยมีเนื้อความส่วนใหญ่เหมือนกันหมด คู่สัญญาเพียงแต่เพิ่มเติมรายละเอียดเล็กน้อยในการทำสัญญา โดยคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีโอกาสแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงข้อสัญญาได้ เกษตรกรซึ่งเป็นคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งจึงมักจะเข้าทำสัญญาด้วยความ “จำยอม” เสมอ มิใช่เกิดจากเสรีภาพในการแสดงเจตนา (Freedom of Contract) ที่แท้จริง การทำสัญญาในลักษณะดังกล่าวดังกล่าวมีสาเหตุมาจากกลไกการตลาดที่ยังไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ มีการผูกขาดทางการค้าทำให้คู่สัญญาไม่มีทางเลือกอื่นหรือสาเหตุจากความไม่รู้หรือความไม่เข้าใจในเนื้อหาของข้อสัญญา เช่น การใช้ภาษาที่เข้าใจยาก หรือความเร่งรีบจึงมิได้พิจารณาในเนื้อหาของข้อสัญญา เป็นเหตุให้คู่สัญญาฝ่ายที่ด้อยกว่าถูกเอาเปรียบจากคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งที่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจที่สูงกว่า แต่ละครั้งก็จะทำสัญญาดังกล่าวมีผลสมบูรณ์ เหตุผลที่บุคคลผู้ประกอบการบางประเภทเลือกใช้สัญญาสำเร็จรูป คือ

1. เพื่อประหยัดเวลาในการร่างสัญญาทุกครั้งที่มีลูกค้ามาติดต่อ ซึ่งการร่างสัญญาทุกครั้งที่มีลูกค้ามาติดต่ออาจจะทำให้เสียเวลาอย่างมากในการร่างสัญญาแต่ละฉบับ
2. เพื่อเป็นเครื่องมือในการกำหนดภัยพิบัติความรับผิดชอบตามสัญญา การทำสัญญาสำเร็จรูปกำหนดความรับผิดชอบในภัยพิบัติให้ตกอยู่กับคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้คู่สัญญาฝ่ายนั้นล่วงรู้ว่าตนต้องเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายในการจัดการประกันภัยเอง
3. เพื่อให้ผู้ประกอบการกิจการเกษตร สามารถกำหนดค่าบริการไว้ล่วงหน้า โดยพิจารณาจากบริการที่เสนอให้ลูกค้า และความรับผิดชอบที่ผูกพันต่อลูกค้าตามที่กำหนดไว้ในสัญญาสำเร็จรูปสัญญาสำเร็จรูป จึงเป็นสัญญาที่มีการร่างหรือทำไว้ล่วงหน้าในลักษณะที่เป็นแบบฟอร์ม โดยคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่าจะกำหนดเงื่อนไขหรือสาระสำคัญส่วนใหญ่ไว้เหลือเพียงรายละเอียดย่อยเท่านั้น เช่น ราคา จำนวน คุณภาพของสินค้า ชื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น การนำสัญญาสำเร็จรูปไปใช้โดยจะไม่มีเจรจาหรือต่อรองกับลูกค้าแต่ละรายอีกต่อไป

ลักษณะของสัญญาการผลิตทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญา หากนำหลักของการทำสัญญาสำเร็จรูปมาพิจารณา จะเห็นได้ว่า คู่สัญญาฝ่ายผู้ประกอบการกิจการเกษตรซึ่งเป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าฝ่ายเกษตรกรทั้งในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ องค์กรความรู้ เทคโนโลยีในการผลิตเป็นฝ่ายที่ร่างข้อกำหนดในสัญญาไว้ล่วงหน้า ซึ่งข้อสัญญาที่ฝ่ายผู้ประกอบการกิจการเกษตรกำหนดจะเป็นสาระสำคัญของสัญญาการผลิตเป็นข้อสัญญาในรูปแบบการผลิต ขนาด คุณภาพของผลิตผล

ระยะเวลาในการผลิต การเลิกสัญญา รวมถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของเกษตรกรหากผิดสัญญา ฝ่ายผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรจะร่างสัญญาไว้และใช้สัญญาการผลิตโดยผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกับเกษตรกรทุกรายที่เข้ามาทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร ในการทำสัญญาการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตร เกษตรกรจึงมีทางเลือกสองทาง คือ ปฏิเสธการทำสัญญาการผลิต หรือตกลงยินยอมตามข้อสัญญาในสัญญาสำเร็จรูปที่ฝ่ายผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรได้ร่างไว้

3.3.3 การแก้ไขยกเลิกสัญญาไม่เป็นธรรม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 27 กำหนดให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาบอกเลิกสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาสามารถบอกเลิกสัญญาได้ก่อนสิ้นกำหนดระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา ทำได้โดยผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรหรือเกษตรกรฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยมีเงื่อนไขการบอกเลิก ดังนี้

1. สภาพของพื้นที่ที่ทำการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาเปลี่ยนแปลงไป หรือจะกระทำไม่ได้
2. ภาวะการตลาดของผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไป หรือจะกระทำไม่ได้

เว้นแต่ มีการตกลงกำหนดเงินชดเชยการลงทุนหรือค่าใช้จ่ายอื่นใดให้แก่อีกฝ่ายอย่างเป็นธรรม

ในเงื่อนไขของข้อสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้เขียนพบว่า ข้อสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาสำเร็จรูปเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรเป็นฝ่ายจัดทำร่างสัญญา และเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขสาระสำคัญต่าง ๆ แม้เกษตรกรจะไม่เห็นด้วย และกฎหมายกำหนดให้เกษตรกรสามารถขอให้เพิ่มความในสัญญาให้ครบถ้วนตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 21 หรือจะบอกเลิกสัญญา โดยเกษตรกรต้องใช้สิทธิเลือกภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ทำสัญญา หรือก่อนส่งมอบผลิตผลทางการเกษตรก็ตาม แต่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรก็ยังคงเป็นผู้ที่มีอำนาจการต่อรองที่เหนือกว่า ดังนั้น เกษตรกรจึงมีทางเลือกเพียง 2 ทาง คือ ตกลงทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร เพื่อทำการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรให้แก่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรตามที่ตกลงกันไว้ในสัญญา หรือปฏิเสธไม่ทำสัญญา เกษตรกรจึงมีทางเลือกที่จำกัด และไม่สามารถต่อรองในเงื่อนไขต่าง ๆ ในข้อสัญญาได้ เนื่องจากก่อนทำสัญญาเกษตรกรได้สร้างภาระหนี้สินจากการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินมาเพื่อก่อสร้างโรงเรือน หรือสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อให้ตรงกับเงื่อนไขในสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรอย่าง

เครื่องครัด เกษตรกรจึงต้องจำยอมตกลงทำสัญญากับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร หากเกษตรกรไม่ปฏิบัติตามข้อสัญญา ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร อาจอ้างเป็นเหตุในการบอกเลิกสัญญาได้

3.3.4 การเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากข้อตกลงเกษตรกรพันธสัญญาที่ไม่เป็นธรรม

การเยียวยาในระบบเกษตรพันธสัญญาถูกกำหนดให้ต้องระบุไว้ในสัญญาตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 21 (12) ว่าคู่สัญญาฝ่ายใดที่กระทำผิดสัญญาต้องเยียวยาความเสียหายในการกระทำผิดสัญญาต่ออีกฝ่าย

มาตรา 38 กำหนดไว้ว่า ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา 16 มาตรา 18 มาตรา 20 หรือมาตรา 21 วรรคสอง หรือฝ่าฝืนมาตรา 25 ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสามแสนบาท

การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องโทษปรับ สำหรับผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร ซึ่งไม่แจ้งการประกอบธุรกิจ และไม่แจ้งการยกเลิกการประกอบธุรกิจในระบบเกษตรพันธสัญญา หรือไม่จัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนก่อนการทำสัญญา

มาตรา 39 กำหนดไว้ว่า คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่าฝืนมาตรา 36 (1) หรือ (2) ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสามแสนบาท และปรับอีกไม่เกินวันละห้าพันบาทตลอดเวลาที่ฝ่าฝืน

การกำหนดโทษปรับ สำหรับคู่สัญญาซึ่งชะลอ ระวัง หรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย หรือผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรไม่ส่งมอบสัญญาในวันทำสัญญาหรือแบ่งสัญญาเพื่อไม่ให้เข้าลักษณะของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

มาตรา 41 กำหนดไว้ว่า ในกรณีที่เกิดผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาใดก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนอันเนื่องมาจากการใช้ปัจจัยการผลิตหรือกระบวนการผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ผู้ประกอบการเกษตรกำหนด ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าผลกระทบนั้นเกิดจากเหตุสุดวิสัย หรือเป็นการกระทำหรือละเว้นการกระทำของเกษตรกรในการไม่ปฏิบัติตามขั้นตอนหรือเงื่อนไขที่ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกำหนด

ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษหรือฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม

การกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายกรณีเกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากการใช้ปัจจัยการผลิตหรือกระบวนการผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกำหนด

ผู้เขียนพบว่า การเชี่ยวชาญตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่ได้มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน ไม่มีการกำหนดการเยียวยาความเสียหายที่จะเกิดแก่เกษตรกรไว้ในพระราชบัญญัติ จึงเห็นว่า ภาครัฐจึงควรกำหนดให้มีการจัดตั้งกองทุนโดยอาจนำภาษีของประชาชนมาเป็นเงินทุนเพื่อใช้ในการเยียวยาให้แก่เกษตรกรที่ได้รับ ความเสียหายจากการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา เพราะเกษตรกรที่ได้รับ ความเสียหายจากการเข้าทำสัญญากับผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรส่วนใหญ่จะเป็นคนยากจน ไม่มีเงินทุนที่จะมาดำเนินการเรียกร้องความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด อาจวางเงื่อนไขในการให้ความช่วยเหลือเยียวยาให้ชัดเจนและรอบคอบต่อไป

3.4 มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาในต่างประเทศ

3.4.1 คู่มือทางกฎหมายในการทำเกษตรพันธสัญญาของ Unidroit

สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ (INTERNATIONAL INSTITUTE FOR THE UNIFICATION OF PRIVATE LAW: UNIDROIT) ได้มีการอนุมัติให้สถาปนาโครงการมีมติตั้งคณะทำงานขึ้นในการประชุมสมัยที่ 91 ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2012 เริ่มจัดทำคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือที่เกิดขึ้นจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และกองทุนระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาเกษตรกรรม (IFAD) คณะทำงานประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายสัญญาตัวแทนของเขตอำนาจศาล รวมถึงผู้สังเกตการณ์จากองค์กรพหุภาคีอื่น ๆ ในฐานะตัวแทนของผู้ผลิตทางการเกษตรและธุรกิจการเกษตร²⁵

ในการจัดทำคู่มือทางกฎหมายนี้ คณะทำงานของอูว์นิดรอว์ได้ทำการศึกษา โดยพิจารณาประกอบกับกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อินเดีย โมร็อกโค ปานามา

²⁵ Unidroit - Contract Farming. (2015). “*Study Lxxx A - Preparation of a Legal Guide on Contract Farming*”. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.unidroit.org/studies/contract-farming>. [2019, 12 March].

สเปน และเวียดนาม ซึ่งคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาของอูว์นิดรอว์²⁶ มีสาระสำคัญแบ่งออกได้เป็น 6 ประเด็นด้วยกัน ดังต่อไปนี้²⁷

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับสัญญา (Parties to the Contract)²⁸ โดยส่วนใหญ่แล้วคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามักจะเป็นในลักษณะสัญญาสองฝ่าย คือ เกษตรกรกับผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตามอาจมีบุคคลอื่นเข้าร่วมด้วยในลักษณะสัญญาหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานภาครัฐ ผู้ขายปัจจัยการผลิต เป็นต้น

1. เกษตรกรหรือผู้ผลิต (agricultural producer)²⁹ เกษตรกร คือ ผู้ที่ดำเนินการผลิตสินค้าจากการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ป่าไม้ ทะเล แหล่งน้ำต่าง ๆ โดยทั่วไปได้แก่ การเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับแหล่งทรัพยากรเช่นนั้น เช่น การผลิตนม น้ำผึ้ง ผ้าไหม โดยอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือในรูปของห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท และอาจอยู่ในรูปแบบองค์กร เช่น กลุ่มเกษตรกร สมาคมหรือสหกรณ์ ไม่ว่าจะแสดงออกโดยใช้ชื่อขององค์กรนั่นเองหรือในฐานะตัวแทนของเกษตรกรผู้เป็นสมาชิก ซึ่งในส่วนนี้ประเด็นเรื่องความเป็นอิสระในสถานะทางกฎหมายของตัวเกษตรกรมีความสำคัญที่ต้องพิจารณา เพื่อการบังคับใช้สัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งในบางพฤติการณ์สถานะทางกฎหมายของเกษตรกรจะขาดความเป็นอิสระ โดยพบว่ามิมีบทบาทเสมือนเป็นลูกจ้างหรือตัวแทนของผู้ประกอบการ ทำให้สัญญาอาจตกเป็นโมฆะ และอาจถูกยื่นต่อศาลเพื่อกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะคู่สัญญาจะมีการกำหนดไว้หรือไม่ก็ตาม เนื่องจากสัญญาการผลิตทางการเกษตรและสัญญาจ้างแรงงานนั้นมีความแตกต่างกันในทางกฎหมาย และเป็นประเด็นสำคัญในกรณีมีการทำสัญญากับเกษตรกรในรูปแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญานี้จะไม่ใช้กับกรณีที่เกษตรกรมีสถานะเป็นลูกจ้างในลักษณะของสัญญาจ้างแรงงาน (employment relationship) โดยคู่มือนี้จะใช้กับกรณีที่เกษตรกรมีความอิสระจากผู้ประกอบการเท่านั้น

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องพิจารณาในส่วนนี้คือ สัญญาที่เกษตรกรทำขึ้นเป็นสัญญาการผลิตทางการเกษตรหรือสัญญาเช่าอสังหาริมทรัพย์ โดยเกษตรกรต้องแสดงให้เห็นได้ว่า

²⁶ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.unidroit.org/studies/contract-farming>. [2019, 12 March].

²⁷ สุรินรัตน์ แก้วทอง. (2558). *การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเพื่อรองรับการค้าสินค้าเกษตรภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกกฎหมายธุรกิจ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. หน้า 49-50.

²⁸ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.40.

²⁹ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.41.

งานที่เกษตรกรทำตามสัญญา ได้ทำไปในลักษณะเป็นกิจการของตนและรับความเสี่ยงด้วยตนเองในงานที่ทำนั้น

2. ผู้ประกอบการ (The contractor)³⁰ ส่วนใหญ่ผู้ประกอบการจะเป็นผู้ประกอบการทางด้านอาหารและการตลาด เช่น โรงงานแปรรูป ผู้ค้าส่ง ผู้ส่งออก และมักอยู่ในรูปแบบบริษัททั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ สหกรณ์ เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ประกอบการอาจทำสัญญากับเกษตรกรโดยผ่านคนกลางก็ได้

3. คู่สัญญาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Other relevant parties)³¹ หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรหรือมีส่วนได้เสียกับความสัมพันธ์ตามสัญญานี้ เช่น เจ้าของที่ดิน หน่วยงานรัฐ ผู้จัดหาปัจจัยการผลิต สถาบันการเงิน ผู้ให้บริการทางเทคนิคในกระบวนการผลิต เป็นต้น

แบบของสัญญาและการจัดทำสัญญา (Contract Form and Formation)

1) แบบของสัญญา (Contract Form)³²

การกำหนดให้ต้องทำในรูปแบบลายลักษณ์อักษร เนื่องจากในทางปฏิบัติบ่อยครั้งพบว่าสัญญาไม่ได้ถูกจัดทำขึ้นอย่างชัดเจน มีการทำสัญญากันด้วยวาจาโดยเฉพาะในแถบละตินอเมริกา หรือในรูปแบบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือสัญญาที่ไม่สมบูรณ์ การร่างสัญญาที่ไม่ครบถ้วน การจัดทำสัญญาที่อ่านเข้าใจได้ยาก หรือมีเพียงใบแจ้งหนี้ ซึ่งเป็นไปตามวิธีปฏิบัติหรือวิธีการการค้าในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป ดังนั้น การกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้งกำหนดวิธีการและขั้นตอนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อสร้างความชัดเจน ความสมบูรณ์ และการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ในกรณีที่เกษตรกรเป็นผู้ไม่รู้หนังสือ ซึ่งมีจำนวนมากในทุกประเทศ รัฐหรือหน่วยงานภาครัฐต้องเข้าไปให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในการทำสัญญา โดยเฉพาะในช่วงการร่างสัญญา ทั้งนี้ ในกรณีมีความจำเป็นต้องทำสัญญากันด้วยวาจาก็ควรมีบุคคลภายนอกซึ่งไม่มีส่วนได้เสียกับคู่สัญญาฝ่ายใดเข้ามาเป็นพยานในขณะที่ทำสัญญาด้วย และในกรณีที่จะจัดทำกฎหมายพิเศษเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญา ควรจะต้องกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องอ่านเข้าใจได้ง่าย และรายละเอียดโดยเฉพาะที่จะทำให้เกษตรกรรับรู้และตระหนักถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบตามสัญญาได้มากที่สุด³³

³⁰ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.49.

³¹ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.52.

³² The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.67.

³³ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ่างแล้ว เชียงอรที่ 27. หน้า 50.

ส่วนเนื้อหาของสัญญา บ่อยครั้งมักอยู่ในรูปแบบข้อสัญญามาตรฐานและมักอ้างไปถึงเอกสารอื่น ๆ ทำให้เกษตรกรขาดความเป็นอิสระในการเจรจาต่อรองหรือปฏิเสธข้อสัญญา เนื่องจากลักษณะปกติของคู่สัญญาในสัญญาประเภทนี้ จะมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการรับรู้ข้อมูลที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งผู้ร่างสัญญามักเป็นฝ่ายได้เปรียบในเรื่องผลประโยชน์และลดความเสี่ยงของฝ่ายตน ทำให้คู่สัญญาฝ่ายที่เสียเปรียบอาจบอกเลิกสัญญาหรือยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อขอแก้ไขสัญญาให้เป็นธรรม ดังนั้น จึงควรมีการออกกฎระเบียบโดยเฉพาะขึ้น และกำหนดแบบของสัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งมีความเรียบง่าย ชัดเจน สามารถอ่านเข้าใจได้ง่าย ไม่ยาวหรือมีรายละเอียดมากเกินไป โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจและความสุจริตของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย โดยกำหนดหัวข้อเนื้อหาในสัญญาเป็นเบื้องต้น ดังนี้³⁴

- (1) รายละเอียดเกี่ยวกับคู่สัญญา
 - (2) วัตถุประสงค์ของสัญญา
 - (3) ข้อตกลงเกี่ยวกับที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในการผลิตต่าง ๆ
 - (4) รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิต เช่น ปริมาณ คุณภาพ สถานที่และเวลาในการส่งมอบ
 - (5) บัญชีการผลิตและการบริการที่ผู้ประกอบการมีหน้าที่จัดหาให้ รวมถึงขอบเขตการเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต
 - (6) การกำหนดราคาและเงื่อนไขการชำระราคา
 - (7) ระยะเวลาของสัญญา การต่อสัญญา การเลิกสัญญา การแก้ไขสัญญาและการต่อสัญญาใหม่
 - (8) การชดเชยค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสี่ยงภัยในการผลิตหรือจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญาอันเนื่องมาจากเหตุสุดวิสัย ค่าเสียหายจากการผิดสัญญา เป็นต้น
 - (9) หน้าที่ความรับผิดชอบต่อการได้รับหรือในการปฏิบัติตามข้อกำหนดของภาครัฐ
 - (10) การแบ่งส่วนความรับผิดชอบในการกำจัดของเสีย การใช้ปัจจัยการผลิตไม่ถูกต้อง และในความเสี่ยงที่อาจจะเกิดต่อสิ่งแวดล้อม
 - (11) การระงับข้อพิพาท
- การกำหนดข้อสัญญาเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูล เพื่อให้เกษตรกรได้รับข้อมูลที่ชัดเจนในการเข้าทำสัญญา ซึ่งกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรกรพันธสัญญาหลายฉบับได้กำหนดให้ต้องมีการแจ้งเกษตรกรเรื่องความเสี่ยงที่พึงต้องรับจากการเข้าทำสัญญา หรือต้องกำหนดรายละเอียดเบื้องต้นที่จำต้องให้คู่สัญญาพิจารณา ตลอดจนการจัดทำแบบตัวอย่างสัญญาไว้ในตอนท้ายของกฎหมายนั้น ๆ เพื่อให้เกษตรกรนำไปใช้ในการเจรจาต่อรองในการเข้าทำสัญญา ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่

³⁴ สุรินทร์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 27, หน้า 51.

ต้องมีการเปิดเผยข้อมูล คือ เรื่องจำนวนเงินที่ฝ่ายเกษตรกรจะต้องลงทุนตลอดอายุของสัญญา และเรื่องสถานะทางการเงินและธุรกิจของผู้ประกอบการ และกฎหมายควรกำหนดสิทธิต่าง ๆ ของเกษตรกรไว้ในตัวกฎหมายนั้นอีกด้วย เช่น การกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิยกเลิกสัญญาได้ภายใน 3 วันหลังจากได้ทำสัญญา เป็นต้น

กรณีการใช้สัญญามาตรฐานหรือสัญญาสำเร็จรูป ซึ่งมักถูกใช้โดยผู้ประกอบการขนาดใหญ่ และใช้กับเกษตรกรจำนวนมาก ควรกำหนดให้ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายพิเศษที่เกี่ยวข้องและกฎหมายว่าด้วยนิติกรรมสัญญาทั่วไป

การกำหนดเรื่องการเปิดเผยเนื้อหาของสัญญาและการทบทวนสัญญา โดยที่กฎหมายว่าด้วยสัญญาการผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ได้กำหนดคกเกณฑ์เกี่ยวกับการเปิดเผยเนื้อหาของสัญญาและการนำเสนอสัญญาให้เจ้าหน้าที่รัฐพิจารณาสัญญา และให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาตรวจสอบสัญญาได้ ว่าทำสัญญาตามแบบฟอร์มที่กำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งการเปิดเผยนี้อาจอยู่ในรูปแบบการจดทะเบียน (Registration) การขอใบรับรอง (Certification) และการยื่นคำขออนุญาต (Filing) เช่น กฎหมายของสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีสัญญามาตรฐานซึ่งได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงเกษตร โดยสัญญามาตรฐานนี้จะมีผลบังคับใช้กับผลผลิตทางการเกษตรทุกประเภทหลังจากครบกำหนดหนึ่งปี นับแต่วันที่ได้รับความเห็นชอบ³⁵

ผลของการก่อสัญญาที่ไม่สมบูรณ์และการไม่ปฏิบัติตามแบบของสัญญาที่กำหนดไว้ การไม่ปฏิบัติตามในเรื่องรูปแบบสัญญา เช่น สัญญาไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดข้อสัญญาข้อหนึ่งข้อใด ไม่สามารถเข้าใจได้ และปัญหาในส่วนของเนื้อหาของข้อสัญญา เช่น การขาดรายละเอียดที่เพียงพอที่เกษตรกรจะรับรู้ถึงความเสี่ยง ซึ่งหากกรณีเป็นดังนี้จะทำให้เกิดผล คือ (1) การบอกล้างสัญญาหรือการเปลี่ยนแปลงข้อสัญญา (2) การยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อให้พิจารณาทบทวนเนื้อหาในสัญญา (3) การเรียกค่าเสียหาย (4) การลงโทษและมาตรการต่าง ๆ ได้แก่ การลงโทษทางแพ่ง การลงโทษทางอาญา การยกเลิกใบอนุญาตของผู้ประกอบการ หรือการใช้มาตรการใด ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อชื่อเสียงของผู้ประกอบการ เช่น ตามกฎหมายของประเทศเวียดนามกำหนดให้มีการประกาศผ่านสื่อมวลชนเรื่องการกระทำผิดสัญญาของผู้ประกอบการ

ในกรณีความไม่สมบูรณ์ของสัญญา จากสาเหตุเกี่ยวกับความสามารถและความยินยอมของคู่สัญญา เช่น ความสำคัญผิด การข่มขู่ การฉ้อฉล และความไม่ถูกต้องตรงกันในสาระสำคัญในเงื่อนไขของสัญญา ซึ่งอาจจะนำไปสู่การบอกล้างสัญญาได้ ซึ่งวิธีการบอกล้างสัญญาในทางปฏิบัติกรณีสัญญาการผลิตทางการเกษตรและการบังคับใช้กฎหมาย ต้องพิจารณาถึงประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

(1) เหตุแห่งการบอกล้างสัญญา

³⁵ สุรินรัตน์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27, หน้า 52.

- (2) คู่สัญญาจะทำการบอกล้างสัญญาได้เองหรือต้องฟ้องคดีต่อศาล
- (3) การบอกล้างสัญญาจะมีผลเฉพาะข้อหนึ่งข้อใดหรือมีผลต่อสัญญาทั้งฉบับ
- (4) การแจ้ง รูปแบบ เนื้อหาและระยะเวลาในการบอกล้างสัญญา
- (5) ผลของการบอกล้างสัญญาและการชดเชยค่าเสียหาย

2) การจัดทำหรือการก่อสัญญา (Contract Formation)³⁶

คู่สัญญาต้องยินยอมหรือตกลง หรือมีความชัดเจนแน่นอนในการทำสัญญาไม่ว่าในข้อสัญญาใด ๆ โดยถือเป็นประเด็นที่สำคัญ โดยเฉพาะข้อตกลงเรื่องราคา จำนวน คุณภาพและกำหนดเวลา มิฉะนั้นอาจเป็นผลให้สัญญาไม่มีผลบังคับใช้ต่อคู่สัญญา ซึ่งหากเป็นกรณีที่เกี่ยวข้องกับความสามารถ ความสำคัญผิด การข่มขู่ การบังคับ การฉ้อฉล และความแตกต่างกันในสาระสำคัญในเงื่อนไขแห่งสัญญา จะทำให้สัญญาตกเป็นโมฆะ ไม่ชอบด้วยกฎหมายตามบทบัญญัติที่ใช้บังคับตามกฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ซึ่งเกษตรกรสามารถบอกล้างสัญญาได้ อีกทั้ง ในกรณีมีการบังคับ ข่มขู่ คุกคาม หรือการกระทำใด ๆ ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อให้คู่สัญญาเข้าทำสัญญาหรือเลิกกิจการหรือรบกวนการประกอบอาชีพถือเป็นการกระทำความผิดทางอาญาอีกด้วย

การจัดทำสัญญาต้องมีให้เกิดการเอาเปรียบและการกระทำของผู้ประกอบการต้องกระทำโดยคำนึงถึงเกษตรกร และไม่อยู่ในกรอบของ “การปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม” ในประเทศที่มีการออกกฎหมายพิเศษเพื่อใช้คุ้มครองสัญญาการผลิตทางการเกษตรมักกำหนดมาตรการคุ้มครองเกษตรกรในขั้นตอนการจัดทำสัญญา โดยบัญญัติให้การทำสัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษรและกำหนดเนื้อหาพื้นฐานในข้างต้นต้องมีในสัญญา เพื่อทำให้เกิดความโปร่งใสและความชัดเจนเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของคู่สัญญาและผลที่อาจเกิดขึ้นและก่อนการเข้าทำสัญญาควรจะต้องมีการทำเอกสารเป็นหนังสือซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ข้อมูลแก่เกษตรกรล่วงหน้าเกี่ยวกับเงื่อนไขในสัญญา โดยอาจอยู่ในรูปแบบของเอกสารก่อนการเข้าทำสัญญาด้วย

ภาระหน้าที่ของคู่สัญญา (Parties' obligations)³⁷ ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณา คือ เรื่องหน้าที่และความรับผิดชอบของคู่สัญญา การไม่ปฏิบัติตามสัญญาและการเยียวยา เรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนการผลิต เช่น ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เมล็ดพืช ลูกสัตว์ พืชผักในระหว่างที่ทำการเพาะและปลูก สัตว์ที่กำลังเพาะเลี้ยง พืชผักภายหลังเก็บเกี่ยว ตลอดจนส่วนตกค้างคองเหลือ ขยะและมูลสัตว์ เป็นต้น ส่วนเหล่านี้ควรกล่าวไว้โดยชัดเจนในสัญญา³⁸

³⁶ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.57.

³⁷ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.75.

³⁸ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ่างแล้ว เจริญครั้งที่ 27. หน้า 52-53.

หนึ่งในคู่มือทางกฎหมายนี้ ลักษณะของสัญญาในเบื้องต้นถือว่าเป็นสัญญาแบบผสม (mixed contract) หน้าที่ของคู่สัญญาและกฎหมายที่บังคับใช้อาจบ่งบอกลักษณะเฉพาะทางกฎหมายของสัญญาบางประเภท แต่ไม่ได้มุ่งเน้นว่าจะเป็นสัญญาซื้อขายหรือสัญญาจ้างทำของ อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางกฎหมายของสัญญานี้ในประเทศกำลังพัฒนา พบว่าอยู่ในลักษณะของสัญญาซื้อขายมากกว่าสัญญาจ้างทำของ ทั้งนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบใหญ่ของคู่สัญญาจะขึ้นอยู่กับความเป็นเจ้าของหรือการโอนกรรมสิทธิ์ในผลผลิต

ข้อตกลงพื้นฐานของคู่สัญญา โดยบทกฎหมายเอกเทศสัญญาเรื่องซื้อขายมักถูกนำมาบังคับใช้กับการผลิตผลผลิตให้กับผู้ประกอบการและกรณีที่ผู้ประกอบการจัดหาปัจจัยการผลิตให้กับเกษตรกร ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- (1) การกำหนดชนิดของผลผลิตที่จะตกลงกัน
- (2) เวลาที่แน่นอนในการโอนกรรมสิทธิ์ ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับการโอนความเสี่ยงและความรับผิดชอบ
- (3) ลักษณะและขอบเขตของการรับประกันโดยผู้ขาย อันเกี่ยวข้องกับกรณีการโอนกรรมสิทธิ์หรือคุณภาพของสินค้า
- (4) หน้าที่ของผู้ขายในการส่งมอบสินค้า
- (5) การเยียวยาต่อผู้ซื้อในกรณีที่ผู้ขายไม่ปฏิบัติตามสัญญา เช่น การไม่ชำระราคาและปฏิเสธไม่รับสินค้า การเยียวยาตามกฎหมายและสัญญาเท่าที่สามารถทำได้ เช่น การลดราคา การเลิกสัญญา การเรียกค่าเสียหาย

(6) เหตุแห่งการยกเว้นความรับผิดชอบจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญา

(7) หน้าที่ชำระราคาของผู้ซื้อตามที่ตกลงกันไว้และทำการรับมอบผลผลิตหรือสินค้า

(8) การเยียวยาต่อผู้ขายในกรณีที่ผู้ซื้อไม่ปฏิบัติตามสัญญา

ประเด็นทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องอีกหนึ่งเรื่อง คือ เรื่องหนี้ระงับการ ซึ่งทั้งฝ่ายผู้ประกอบการและเกษตรกรต่างมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทักษะและแรงงานหลายประการ ในการปฏิบัติตามสัญญาเพื่อประโยชน์ต่อคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

- (1) หน้าที่ของเกษตรกรที่จะต้องดำเนินการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ตามที่ผู้ประกอบการกำหนดไว้โดยเฉพาะ
- (2) ผู้ประกอบการอาจมีหน้าที่ เช่น การให้คำปรึกษาทางเทคนิคเกี่ยวกับขั้นตอนการผลิตหรือการเข้าไปดำเนินการโดยตรง เช่น การจัดเตรียมดินหรือการขนส่งผลผลิต
- (3) ประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ต้องพิจารณา เช่น หน้าที่โดยเฉพาะที่ต้องกระทำโดยคู่สัญญา การรับประกันที่เกี่ยวข้อง การเยียวยาต่อการไม่ปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น

หน้าที่ของผู้ประกอบการตามสัญญา (Contractor's obligations)³⁹

หน้าที่หลักของผู้ประกอบการตามสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้ คือ การรับซื้อผลผลิต หรือการให้เงินจ้างเพื่อการผลิตสินค้านั้น และที่พบบ่อยครั้งคือหน้าที่จัดหาปัจจัยการผลิตเพื่อใช้ใน กระบวนการผลิต รวมถึงการให้คำแนะนำและความรู้ในการผลิตแก่เกษตรกร ซึ่งอธิบายโดยละเอียด ได้ดังนี้

1. ข้อสัญญาว่าด้วยปัจจัยการผลิตและบริการ โดยทั่วไปผู้ประกอบการจะมีหน้าที่จัดหา พันธุ์สัตว์พันธุ์พืชและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ มีเพียงบางกรณีที่ผู้ประกอบการอาจเป็นผู้จัดหาที่ดิน สินทรัพย์ถาวร (เช่น อาคาร เครื่องจักร) อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต โดยจะต้องพิจารณาประเด็นที่ เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ คือ

- (1) ผู้ประกอบการจะ โอนกรรมสิทธิ์ให้แก่เกษตรกรหรือไม่ก็ได้
- (2) อาจมีการชำระเงินล่วงหน้าให้แก่เกษตรกรไปก่อน โดยมูลค่าของปัจจัยการผลิต และบริการจะถูกจดบันทึกไว้
- (3) พันธุ์สัตว์หรือปัจจัยการผลิตอาจถูกจัดหามาให้โดยบุคคลภายนอก ซึ่งกำหนดโดย ผู้ประกอบการ

ทั้งนี้ ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตที่จัดหามาโดยผู้ประกอบการมักจะเกิดการฟ้องร้อง คดีกันในเรื่องอัตราผลตอบแทนในการผลิตหรือความเสี่ยงที่เกิดจากปัจจัยการผลิต (เช่น เมล็ดพืชติด เชื้อโรค) ดังนั้น การรับประกันคุณภาพของปัจจัยการผลิตหรือการรับรองคุณภาพโดยหน่วยงาน อิสระหรือหน่วยงานที่มีอำนาจอื่น (เช่น หน่วยงานรัฐบาล) จึงเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเรื่องปัจจัย การผลิตปลอมที่มีปัญหามากในประเทศกำลังพัฒนา และในกรณีที่ปัจจัยการผลิตที่จัดหามาโดย ผู้ประกอบการมีคุณภาพต่ำก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของผลผลิต ดังนี้ การปฏิบัติตามสัญญาตามหลัก สุจริตจึงมีความสำคัญ

2. ข้อสัญญาว่าด้วยบริการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสัญญา การผลิตทางการเกษตร คือ ผู้ประกอบการจะให้คำแนะนำ คำสั่งหรือการควบคุมดูแลในขั้นตอนการ ผลิต ซึ่งจะมีผลกับหน้าที่และความรับผิดชอบของเกษตรกร โดยหากผู้ประกอบการเข้าควบคุมดูแล กระบวนการผลิตทั้งหมด ผู้ประกอบการจะต้องรับซื้อผลผลิตทั้งหมดโดยไม่สามารถอ้างเรื่องผลผลิต ไม่มีคุณภาพได้ และผู้ประกอบการหรือบุคคลภายนอกตามที่ระบุไว้อาจกำหนดในข้อสัญญาให้มี สิทธิที่จะเข้าออกในที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้างของเกษตรกร เพื่อทำการตรวจสอบการดำเนินการหรือเข้า แทรกแซงทางเทคนิคเท่าที่จำเป็น เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านสัตวแพทย์ โดยประเด็นที่ต้อง พิจารณาคือการแจ้งเกษตรกรล่วงหน้าและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการนี้ ซึ่งในข้อสัญญา

³⁹ สุรินรัตน์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27, หน้า 53-54.

เรื่องคำแนะนำของผู้ประกอบการ มักไม่ปรากฏรายละเอียดในสัญญา ควรจะต้องระบุรายละเอียดให้ชัดเจนและแสดงแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับคำแนะนำของผู้ประกอบการ และหากเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการเพิ่มคำแนะนำหรือออกคำสั่งในระหว่างการผลิตที่ไม่เกินความคาดหมายของคู่สัญญา ผู้ประกอบการจะมีหน้าที่ต้องเข้าช่วยเหลือเกษตรกรในกรณีนั้นเพื่อให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ด้วยดี

3. การรับมอบผลผลิต ในส่วนนี้จะต้องพิจารณาในเรื่องวิธีการประเมินคุณภาพของผลผลิตในความเป็นธรรมและใช้มาตรฐานที่เหมาะสม และต้องรับสินค้าที่มีคุณสมบัติเป็นไปตามที่กำหนดไว้ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่เห็นด้วยกับคุณภาพของสินค้า อาจต้องกำหนดให้บุคคลภายนอกที่มีความอิสระและเป็นกลางเข้าร่วมตรวจสอบ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยอาจกำหนดให้หน่วยงานของรัฐเข้าทำหน้าที่สนับสนุนตรวจสอบคุณภาพของผลผลิต โดยให้ความช่วยเหลือแก่คู่สัญญาในเวลาส่งมอบผลผลิต

4. ราคาและการชำระราคา เงื่อนไขเรื่องราคาเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เกษตรกรยอมเข้าทำสัญญาการผลิต และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สัญญาประสบความสำเร็จ เนื่องจากราคาซึ่งเป็นที่พึงพอใจจะช่วยลดการผิดสัญญาและช่วยก่อให้เกิดความไว้วางใจและร่วมมืออันดีระหว่างกัน และช่วยหลีกเลี่ยงปัญหาข้อพิพาทและการฟ้องร้องคดีอีกด้วย และจากการศึกษาของอู๋นี่ดริวพบว่ากลไกการกำหนดราคายังไม่โปร่งใสและไม่เป็นธรรม ราคาถูกกำหนดขึ้นโดยผู้ประกอบการฝ่ายเดียว ซึ่งควรจะต้องกำหนดให้มาจากการเจรจาต่อรองกับฝ่ายเกษตรกร เนื่องจากเกษตรกรมีอำนาจต่อรองน้อยกว่า ซึ่งการกำหนดเงื่อนไขในเรื่องราคาที่ไม่ชัดเจนจะทำให้เกิดการผิดสัญญาและทำให้เกษตรกรไม่ทราบหรือไม่เข้าใจถึงวิธีการคำนวณราคา และเป็นการเปิดช่องให้ผู้ประกอบการซึ่งเป็นผู้รับซื้อนำมาใช้อ้างเพื่อลดราคาที่ต้องจ่ายแก่เกษตรกร

ข้อตกลงเรื่องราคานี้ควรถูกตรวจสอบเรื่องเงื่อนไขในการกำหนดราคาและการตรึงราคาที่ถูกใช้ในสัญญาการผลิตทางการเกษตร ข้อดีและข้อเสียที่ต้องพิจารณาตามลักษณะของผลผลิตและผลประโยชน์ของคู่สัญญา คู่สัญญาอาจทำการเลือกวิธีการกำหนดราคาผลผลิตที่มีหลากหลายรูปแบบและอาจนำมาประยุกต์ใช้ด้วยกัน ดังต่อไปนี้ ยกเว้นในกรณีที่ราคาผลผลิตที่ได้ถูกกำหนดโดยนโยบายของภาครัฐ

- (1) ราคาที่กำหนดไว้ - ราคาปรับเปลี่ยนได้ (ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงราคาของตลาดโลกหรือตลาดท้องถิ่น)
- (2) ราคาที่คำนวณตามมูลค่าตลาดทันที (spot-market)
- (3) ราคาตามการขายฝาก (คำนวณราคาภายหลังจากผลผลิตได้ถูกส่งไปยังตลาดและถูกขายแล้ว)

(4) ราคาแบบแยกส่วน (ส่วนหนึ่งเป็นไปตามราคาที่ตกลงกันและอีกส่วนหนึ่งเป็นไปตามราคาสุดท้ายหลังจากผู้ประกอบการได้ขายสินค้าไปแล้ว)

(5) การแบ่งปันรายได้ (การแบ่งปันผลกำไรตามจำนวนที่ได้ตกลงกันระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ)

(6) ราคาขั้นต่ำ โดยยึดหยุ่นตามราคาตลาด ณ วันที่ส่งมอบผลผลิต

(7) ราคาที่คำนวณตามผลงาน โบนัสและค่าปรับ

เรื่องราคาต้องชัดเจนและโปร่งใสก่อนที่จะกำหนดลงในสัญญา และต้องระบุในรายละเอียดลงไว้ในสัญญาก่อนเริ่มกระบวนการผลิต

ในส่วนนี้ยังต้องมีการพิจารณาถึงกลไกที่ใช้เพื่อคุ้มครองเกษตรกร ในบางประเทศกำหนดให้เกษตรกรมีสิทธิเกี่ยวกับหลักประกันในผลผลิต บางประเทศก็จัดให้มีกองทุนค่าประกันโดยธนาคารของรัฐ แแผนประกันภัยหรือการประกันการชำระเงิน โดยในสัญญาจะระบุระยะเวลาการชำระเงิน เช่น วันที่ส่งมอบผลผลิต ภายหลังจากส่งมอบผลผลิต ตามกำหนดเวลาการจ่ายเงิน หรือตามกำหนดเวลาการจ่ายเงินกู้ยืม เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปการชำระเงินค่าผลผลิตจะทำภายหลังจากวันส่งมอบผลผลิตประมาณ 30 ถึง 90 วัน รวมถึงควรกำหนดเรื่องดอกเบี้ยจากการชำระเงินล่าช้า ทั้งนี้หากกำหนดระยะเวลาชำระเงินเป็นระยะยาวก็จะทำให้เกิดค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมแก่เกษตรกรในกรณีที่เกษตรกรมีหน้าที่ต้องชำระเงินคืนแก่สถาบันการเงิน

5. หน้าที่อื่น ๆ เช่น การปฏิบัติตามข้อสัญญาเพื่อการสื่อสารสาธารณะ การถ่ายทอดเทคโนโลยีภายใต้ข้อตกลง ข้อผูกพันของผู้ประกอบการเกี่ยวกับการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรหรือชุมชนในชนบท เพื่อเป็นตัวอย่างในการขอความช่วยเหลือด้านการเงินและสุขอนามัยหรือโครงการให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา เป็นต้น

หน้าที่ของเกษตรกรตามสัญญา (Agricultural Producer's obligations)⁴⁰

หน้าที่หลักของเกษตรกรตามสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้ คือ หน้าที่ผลิตสินค้าตามที่ตกลงไว้ในสัญญา และส่งมอบผลผลิตให้แก่ผู้ประกอบการตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกัน ซึ่งสามารถอธิบายโดยละเอียดได้ดังนี้

1. หน้าที่เกี่ยวกับการจัดการฟาร์ม ในส่วนนี้ควรพิจารณาถึงเงื่อนไขในสัญญาว่าด้วยเรื่องที่ดิน สิ่งปลูกสร้างหรือสินทรัพย์ถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการระบุถึงจำนวนที่ดิน และรายละเอียดการส่งมอบผลผลิตตามสัญญาจากที่ดินที่ได้กำหนดไว้หรือตามปริมาณที่ได้ตกลงกันไว้ การระบุถึงสิ่งปลูกสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่ว่าจะมิใช่ข้อสัญญาเกี่ยวกับการลงทุนจากเกษตรกรหรือไม่ก็ตาม เรื่องกรรมสิทธิ์หรือสิทธิของเกษตรกรในที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง รวมถึงเรื่อง

⁴⁰ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ่างแล้ว เจริญครั้งที่ 27. หน้า 54-55.

ผลประโยชน์ของเจ้าของที่ดินจากสัญญา การขาดความมั่นคงในการเช่า เรื่องห้ามโอนสิทธิในที่ดิน ภายใต้อสัญญา

2. รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิต ผลผลิตแต่ละประเภทจะมีรายละเอียดเฉพาะตัวแตกต่างกัน ไป อย่างไรก็ตามก็รายละเอียดที่ควรกำหนดไว้ในสัญญา ได้แก่

(1) คุณภาพตามลักษณะทางกายภาพ เช่น รูปร่าง ขนาด น้ำหนัก สีและปริมาณ สารอาหาร เป็นต้น โดยเรื่องคุณภาพของผลผลิตนี้ควรจะต้องกำหนดตามมาตรฐานอาหารปลอดภัย มาเป็นขั้นต่ำโดยกล่าวไว้ชัดแจ้งหรืออ้างถึงไว้ในสัญญา หรืออ้างอิงตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง ระดับคุณภาพที่แตกต่างกันจะส่งผลกระทบต่อราคาที่แตกต่างกันไปด้วย และการระบุถึงคุณภาพนั้นอาจทำโดยการประเมินผ่านขั้นตอนการทดสอบหรือการรับรอง และอาจทำโดยบุคคลภายนอก

(2) ปริมาณของผลผลิต โดยระบุไว้เป็นจำนวนหน่วยหรือน้ำหนัก และขั้นตอนการนับ จำนวนผลผลิตควรอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรม โดยให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้ตรวจดูการชั่ง น้ำหนักสินค้า และแม้ว่าเกษตรกรจะผูกพันต้องส่งมอบผลผลิตตามจำนวนที่กำหนดไว้แก่ ผู้ประกอบการ แต่ในสัญญาควรกำหนดอนุญาตให้เกษตรกรสามารถนำผลผลิตไปขายนอกเหนือจาก ข้อตกลงในสัญญาได้เป็นจำนวนหนึ่ง เพื่อสร้างความยืดหยุ่นในการปฏิบัติตามสัญญาและเป็นการลด การผิดสัญญาของเกษตรกร

(3) รายละเอียดวิธีการจัดส่ง สถานที่และเวลาส่งมอบผลผลิต

3. รายละเอียดเกี่ยวกับผลผลิตและบริการ⁴¹ เกษตรกรจะมีหน้าที่กระทำการบางอย่าง เกี่ยวกับเวลา แรงงาน และทักษะในการผลิต ในกรณีที่ผู้ประกอบการเป็นเจ้าของในผลผลิตนั้น แต่ก็ อาจจัดอยู่ในหน้าที่ในบริบทเรื่องการซื้อขายด้วย โดยในรายละเอียดนั้นจะขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละ ผลผลิต โดยหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

(1) ใช้ปัจจัยการผลิตที่จัดหาให้โดยผู้ประกอบการเท่านั้น

(2) ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ประกอบการในเรื่องเทคนิคในการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ เช่น การเตรียมดิน เวลาและวิธีการที่ใช้เพาะปลูก การให้น้ำ การเก็บเกี่ยว เป็นต้น หรือในกรณีเลี้ยง สัตว์ เช่น ขั้นตอนในเรื่องของเวลา ปริมาณและคุณภาพ ในการให้อาหาร เวลาส่งมอบเพื่อขาย เป็น ต้น

(3) ปฏิบัติตามมาตรฐานทางเทคนิคหรือกฎระเบียบพิเศษที่ผู้ประกอบการได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะ

(4) ให้ผู้ประกอบการหรือบุคคลภายนอกที่ได้รับมอบหมายสามารถที่จะเข้าไปที่ดินหรือ สิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญา

⁴¹ สุรินรัตน์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 27, หน้า 55.

(5) จัดเตรียมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและทำการบันทึกการดำเนินการต่าง ๆ ที่ได้ทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ ให้แก่ผู้ประกอบการ

(6) ทำการช่วยเหลือในการกระบวนการผลิต เช่น การจัดการ การบรรจุหีบห่อ การเก็บรักษา และการขนส่ง

(7) ทำการใด ๆ อันเป็นการรับประกันหรือเพื่อให้มีการประกันเพื่อความปลอดภัยในผลผลิต

ในข้อสัญญาเรื่องการปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ประกอบการ ซึ่งมักไม่ปรากฏรายละเอียดที่ชัดเจนในสัญญา จึงควรจะต้องระบุรายละเอียดให้ชัดเจนมากขึ้นและแสดงแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับคำแนะนำของผู้ประกอบการที่เกษตรกรจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้เกษตรกรเข้าใจในขอบเขตที่ตนจะต้องกระทำ และหากเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการเพิ่มคำแนะนำหรือคำสั่งในระหว่างการผลิตที่ไม่เกินความคาดหมายของคู่สัญญา ผู้ประกอบการจะมีหน้าที่ต้องเข้าช่วยเหลือเกษตรกรในการนั้น เพื่อให้การปฏิบัติตามสัญญาเป็นไปได้ด้วยดี

การไม่ปฏิบัติตามสัญญาและการเยียวยา (Excuses for Nonperformance and remedies for breach)⁴²

การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญา (Nonperformance of parties' obligations) ในส่วนนี้ว่า ด้วยการปฏิบัติตามสัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งเหตุผลทั่วไปในการไม่ปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญาเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมที่ได้เกิดขึ้นระหว่างอายุของสัญญา ส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อการปฏิบัติตามสัญญาและเป็นผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคู่สัญญา สถานการณ์เช่นนี้อาจเกิดจากความผันผวนอย่างมากในตลาด ซึ่งส่งผลต่อราคาหรือความต้องการผลผลิตหรือทำให้เกิดเงื่อนไขในการผลิตที่เป็นภาระหนักมากยิ่งขึ้น สิ่งนี้ทำให้เกิดผลที่ร้ายแรงต่อการดำเนินการตามสัญญาและจะชักจูงให้คู่สัญญาฝ่ายที่เสียเปรียบกระทำผิดสัญญา ดังนั้นจึงควรพิจารณาว่าคู่สัญญาจะจัดการกับสถานการณ์เช่นนี้อย่างไร ตัวอย่างเช่น การกำหนดในสัญญาให้สามารถแก้ไขข้อสัญญาภายใต้พฤติกรรมที่กำหนดไว้ได้

1. การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของผู้ประกอบการ โดยทั่วไป คือ การไม่จัดส่งหรือจัดส่งล่าช้า ในปัจจัยการผลิตหรือบริการหรือได้ส่งมอบสิ่งของหรือบริการที่มีความชำรุดบกพร่องให้เกษตรกร ซึ่งทำให้เกิดความเสียหายแก่เกษตรกรอย่างมาก และในกรณีไม่สามารถจ่ายค่าผลผลิตในราคาที่ได้ตกลงไว้กับเกษตรกร ซึ่งการไม่ชำระเงินของผู้ประกอบการภายหลังจากเกษตรกรได้ทำการส่งมอบผลผลิตให้แล้วนั้นเป็นความเสี่ยงหลักสำหรับเกษตรกร และบ่อยครั้งเกษตรกรมักจะได้รับชำระเงินค่าผลผลิตล่าช้า

⁴² สุรินรัตน์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เชิงบรรณที่ 27, หน้า 55-56.

2. การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของเกษตรกร การไม่ปฏิบัติตามสัญญาของเกษตรกรควรต้องพิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

- (1) การส่งมอบผลผลิตล่าช้าหรือส่งมอบก่อนกำหนด และผลที่เกิดขึ้น
- (2) การกระทำผิดขั้นตอนและผลจากการนั้น ทั้งกรณีที่เกี่ยวข้องกับคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย และในกรณีที่มีบุคคลภายนอกเกี่ยวข้องด้วย
- (3) การให้เกษตรกรได้รับโอกาสในการแก้ไขความผิดพลาดภายใต้เงื่อนไขใด ๆ ก็ตาม
- (4) ความบกพร่องในคุณภาพของผลผลิต โดยผู้ประกอบการมักจะลดราคาซื้อผลผลิตที่กำหนดไว้ตามสัญญาหรืออาจคิดค่าปรับ ประเด็นที่ควรกำหนดให้ชัดเจนคือราคาคงกล่าวนั้นสามารถลดลงได้เท่าใดหรือจะกำหนดค่าปรับได้เท่าใด และเกษตรกรสามารถคัดค้านได้หรือไม่อย่างไร

(5) ความบกพร่องในคุณภาพของผลผลิต โดยผู้ประกอบการมักจะปฏิเสธการรับมอบผลผลิตทั้งหมดหรือบางส่วนและชะลอการชำระเงิน และมีหลายประเด็นที่ต้องกำหนดให้ชัดเจน เช่น เงื่อนไขในการปฏิเสธ โดยเฉพาะการแจ้งเหตุผลแก่เกษตรกร ผลจากการปฏิเสธนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเวลาที่ให้เพิ่มเติม เพื่อให้โอกาสเกษตรกรดำเนินการแก้ไขข้อผิดพลาด ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีสิทธิคัดค้านการปฏิเสธของผู้ประกอบการ

การผิดสัญญาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งของเกษตรกร คือ การนำผลผลิตไปขายนอกเหนือสัญญา (side-selling) การไม่ส่งมอบผลผลิตทั้งหมดแก่ผู้ประกอบการตามที่ได้ตกลงไว้กันในสัญญา เกษตรกรก็นำผลผลิตไปขายในตลาดทั่วไปเพื่อให้ได้ราคาที่ดีกว่า และพบว่าเกษตรกรอาจนำปัจจัยการผลิตที่จัดหามาให้โดยผู้ประกอบการนำไปใช้ส่วนตัวหรือนำไปขายต่อ หรือเป็นกรณีที่เกษตรกรซื้อผลผลิตในตลาดแล้วนำมาส่งมอบแก่ผู้ประกอบการตามสัญญาเพื่อให้ได้ราคาตามที่ระบุในสัญญา ซึ่งอาจเกิดจากการที่ผลผลิตไม่ได้คุณภาพตามที่ได้ตกลงไว้

เหตุหลุดพ้นจากความรับผิด ภายหลังจากทำสัญญาแล้วเป็นไปได้ว่าจะมีเหตุบางประการทำให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้หรือทำให้การที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นกลายเป็นภาระหนักขึ้นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเหตุตามธรรมชาติซึ่งมักเกิดขึ้นในสัญญาประเภทนี้ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงกะทันหัน หรือโรคระบาด ซึ่งมักทำลายผลผลิตทั้งหมดหรือบางส่วนของเกษตรกร ตลอดจนเหตุแทรกซ้อนอื่น ๆ ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในการผลิตจะมีผลกระทบต่อความสามารถในการปฏิบัติตามสัญญาของคู่สัญญา เช่น การเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายภาครัฐเกี่ยวกับการเกษตร ไม่ว่าในระดับภายในประเทศหรือสากล เหตุจลาจล ภัยสงคราม การประท้วงหยุดงาน ซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการผลิต การขนส่งผลผลิต และอื่น ๆ

ข้อกำหนดเรื่องเหตุสุดวิสัย (force majeure) มักจะถูกระบุไว้ในสัญญามากกว่าการอาศัยกฎหมายทั่วไปที่จะใช้บังคับกับสัญญาไม่ว่าจะเป็นการจำกัดหรือขยายความรับผิดชอบก็ตาม เหตุสุดวิสัยมีลักษณะคือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจคาดหมายได้ ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อยู่เหนืออำนาจควบคุมของคู่สัญญาและทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ เหตุสุดวิสัยเช่นนี้มักเกี่ยวข้องกับภัยธรรมชาติ การกระทำของภาครัฐและเหตุแทรกแซงทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้หลายรูปแบบที่คู่สัญญาสมควรต้องพิจารณา

การเปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญของสถานการณ์ (fundamental change of circumstances) ที่เกิดขึ้นในระหว่างอายุสัญญา เป็นความเสี่ยงของการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญของสถานการณ์ที่เกินกว่าจะคาดคิดในขณะเข้าทำสัญญา อาจไม่ถึงขั้นเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติตามสัญญาแต่ทำให้ความสมดุลของความสัมพันธ์ของคู่สัญญาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เป็นเหตุให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องรับภาระหนักเพิ่มขึ้น และมักเป็นเหตุทำให้เกิดการไม่ปฏิบัติตามสัญญา ซึ่งกฎหมายส่วนใหญ่ไม่มีบทบัญญัติในเรื่องนี้และมักไม่มีระบุไว้ในสัญญาการผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม ในสัญญามักมีการระบุเหตุในการปรับราคาซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอัตราค่าเงิน อัตราเงินเฟ้อ หรือค่าอื่น ๆ เพื่อลดผลกระทบจากปัจจัยแทรกซ้อน จึงสมควรที่จะระบุในสัญญาให้เป็นเหตุที่จะทำเจรจาต่อรองในข้อสัญญากันใหม่

ในกรณีเหตุสุดวิสัย ข้อกำหนดตามสัญญาอาจกำหนดครอบคลุมในเรื่องใจดังนี้ เช่น เรื่องการแจ้งจากคู่สัญญาที่ได้รับผลจากเหตุสุดวิสัยในส่วนของการปฏิบัติตามสัญญาว่าไม่สามารถทำได้ เรื่องการปฏิบัติตามสัญญาตกเป็นอันพั่ววิสัยในบางส่วนหรือเพียงชั่วคราว เรื่องการเริ่มดำเนินการตามสัญญาภายหลังจากการหยุดชั่วคราว เรื่องการเจรจาเปลี่ยนแปลงในข้อสัญญา เรื่องการตรวจสอบความเสียหายและการกระจายความเสียหายระหว่างคู่สัญญา และเรื่องสิทธิเกี่ยวกับการชดเชยความเสียหาย

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือเรื่องพยานหลักฐานซึ่งคู่สัญญามักมองข้ามประเด็นนี้ โดยจะมีผลเกี่ยวข้องกับการพิจารณาข้อพิพาท โดยปกติคู่สัญญาที่อ้างว่าได้รับผลกระทบจากเหตุสุดวิสัยต้องมีภาระการพิสูจน์ในเหตุที่อ้างถึงนั้นตามข้อสัญญาหรือกฎหมายที่บังคับใช้ และความเชื่อมโยงระหว่างเหตุที่เกิดขึ้นนั้นกับการไม่ได้ปฏิบัติตามสัญญา ตามวิธีที่กำหนดไว้ในสัญญา อย่างไรก็ตาม ภาระการพิสูจน์อาจตกอยู่กับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ สัญญาควรกำหนดกลไกการตรวจสอบที่ซับซ้อน เช่น การยื่นรายงานอย่างเป็นทางการและได้รับการยอมรับจากคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะต่อผู้ประกอบการ เมื่อกระบวนการผลิตได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ หรือการกำหนดให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยหากคู่สัญญาไม่ยอมรับในพยานหลักฐานนั้น คู่สัญญาอาจต้องการพยานหลักฐานจากแหล่งข้อมูลภายนอกและมีความเป็นอิสระในการพิสูจน์เหตุ

ที่ทำให้ผลผลิตไม่เป็นไปตามสัญญา เช่น ข้อพิพาทจากเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่มีลักษณะไม่ปกติ และควบคุมไม่ได้ อาจต้องการการรับรองจากกรมอุตุนิยมวิทยาว่ามีการเกิดพายุขึ้น

ผลจากเหตุสุดวิสัย กฎหมายโดยส่วนใหญ่จะให้คู่สัญญาฝ่ายที่ได้รับผลกระทบนั้นหลุดพ้นจากการชำระหนี้ในส่วนที่ได้รับผลจากเหตุสุดวิสัยนั้น ซึ่งในสัญญาการผลิตทางการเกษตรนี้มีกระบวนไว้ชัดเจนว่าให้หยุดการปฏิบัติตามสัญญาเพียงชั่วคราวระยะเวลาที่เกิดเหตุสุดวิสัยนั้น ทั้งนี้ เพื่อความเป็นธรรม ในสัญญาควรจัดให้มีกลไกในการกระจายความเสี่ยงจากเหตุสุดวิสัยซึ่งมีผลกระทบต่อคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยเฉพาะเกษตรกร โดยการกำหนดให้คู่สัญญาอีกฝ่ายจ่ายค่าชดเชยความเสี่ยงบางส่วน ซึ่งอาจจำกัดเพียงบางเหตุการณ์ บางช่วงเวลา หรือตามเงื่อนไขบางประการ

ในเรื่องเหตุสุดวิสัยนี้ อาจกำหนดให้คู่สัญญามีสิทธิหรือบังคับให้ทำการเจรจาต่อรองกันใหม่ ซึ่งการเจรจากันใหม่นี้จะมีประโยชน์อย่างมากในกรณีที่เป็นสัญญาระยะยาวและคู่สัญญาเล็งเห็นถึงประโยชน์ในการดำเนินการผลิตร่วมกันต่อไป

ผู้เขียนเห็นว่าผลจากเหตุสุดวิสัยซึ่งในสัญญาการผลิตทางการเกษตรที่ระบุไว้ชัดเจนว่า กรณีที่เกิดเหตุสุดวิสัย ให้หยุดการปฏิบัติตามสัญญาเพียงชั่วคราวระยะเวลา หรือการปฏิบัติตามสัญญาตกเป็นอันพั่ววิสัยในบางส่วนหรือเพียงชั่วคราว ตามบทบัญญัติของกฎหมายกรณีเกิดเหตุสุดวิสัยสัญญา ย่อมหลุดพ้นไปจากพันธกรณีของสัญญาโดยสิ้นเชิง ตามหลักประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 219 “ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพั่ววิสัยเพราะเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ได้ก่อหนี้ และซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบนั้นไซ้ ท่านว่าลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้” ถ้าเป็นเช่นนั้นสัญญาย่อมระงับลงทั้งหมด การทำสัญญายกเว้นผลของกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนอาจเป็นเรื่องที่ขัดต่อบทบัญญัติของกฎหมาย เพราะเรื่อง หลุดพ้นความรับผิดโดยสิ้นเชิงเป็นบทบังคับของกฎหมายที่ไม่ต้องการให้มีข้อยกเว้น การที่คู่สัญญา ไปตกลงกันเองหรือระบุไว้ในสัญญาให้แตกต่างไปจากกฎหมายบัญญัตินั้น จึงอาจเป็นการเอาเปรียบ คู่สัญญาอีกฝ่ายอย่างไม่เป็นธรรม กรณีสัญญาระงับลงชั่วคราว (suspension of contract) นั้น คงมิได้ ในเหตุอื่นที่ไม่ใช่เหตุสุดวิสัย เช่น กรณีการเกิดภัยแล้ง หากคู่สัญญาคาดหมายล่วงหน้า หรือรู้แน่ชัดว่าภายหลังจากการทำสัญญาจะต้องเกิดเหตุดังกล่าวขึ้น อย่างนี้ไม่ใช่เหตุสุดวิสัย ที่จะทำให้สัญญาย่อมระงับลงทั้งหมด คู่สัญญาฝ่ายที่ไม่อาจปฏิบัติตามพันธกรณีของสัญญา อาจอ้างเหตุดังกล่าวมาเป็นข้ออ้างในการไม่ปฏิบัติตามสัญญาได้ในช่วงเวลาดังกล่าว แต่สัญญายังไม่ระงับแค่สะดุดหยุดลงเมื่อภัยแล้งหมดไปก็ต้องปฏิบัติตามสัญญากันต่อไป

การเยียวยา (Remedies)⁴³

ในมุมมองสำหรับเกษตรกรจำเป็นต้องพิจารณาถึงตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผลต่อการเลือกใช้วิธีการเยียวยาและการคำนวณค่าเสียหาย ดังนี้⁴⁴

(1) ประเภทของผลผลิต เช่น พืชหรือสัตว์ ผลผลิตที่เก็บรักษาได้นานหรือเน่าเสียง่าย เป็นต้น

(2) ประเภทของสัญญา

(3) โครงสร้างของสัญญา ได้แก่ สัญญาแบบสองฝ่าย สัญญาหลายฝ่าย

(4) การมีอยู่ของตลาดรอง

การเยียวยาสำหรับการไม่ปฏิบัติตามสัญญาอาจถูกกำหนดไว้ในสัญญาหรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับ ประเด็นที่ต้องพิจารณาคือการเยียวยาสามารถทำได้แค่ไหนอย่างไร ซึ่งควรได้รับการกำหนดไว้ในกฎหมายพิเศษและสัญญาการผลิตทางการเกษตร วิธีการเยียวยาซึ่งโดยปกติมักนำมาใช้กับคู่สัญญา ได้แก่

(1) คู่สัญญาอาจไม่ทำหน้าที่ตามสัญญาของตนเมื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายไม่ทำหน้าที่ตามสัญญา สถานการณ์เช่นนี้มักจะเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี ซึ่งคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างมีหน้าที่ในลักษณะต่างตอบแทนกัน

(2) คู่สัญญาที่ทำผิดสัญญาอาจทำการเยียวยาการไม่ปฏิบัติตามสัญญาของตนและทำการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาของตนนั้น ภายใต้เงื่อนไขบางประการ

(3) คู่สัญญาที่ทำผิดสัญญาอาจได้รับเวลาเพิ่มเติมเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาของตน ภายใต้เงื่อนไขบางประการ

(4) คู่สัญญาอาจเรียกร้องให้มีการกระทำการเป็นพิเศษบางอย่าง เมื่อคู่สัญญาอีกฝ่ายไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญา ภายใต้เงื่อนไขบางประการ

(5) การจำกัดหรือยกเว้นความรับผิด

ค่าเสียหาย (Damages)⁴⁵

ค่าเสียหายโดยปกติจะต้องพิจารณาตามสัญญา และควรพิจารณาถึงการกำหนดเงื่อนไขของคู่สัญญาและข้อกำหนดทางกฎหมายที่นำมาปรับใช้กับความเสียหาย ประเด็นหนึ่งที่ต้องพิจารณาคือกรณีที่คู่สัญญามีอิสระในการเรียกค่าชดเชยหรือเบี้ยปรับจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญา โดยขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายและการพิจารณาถึงข้อสัญญาและการกระทำที่ไม่เป็นธรรม

⁴³ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.72.

⁴⁴ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27. หน้า 57.

⁴⁵ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27. หน้า 57.

ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาในเรื่องค่าเสียหาย มีดังนี้

(1) การแบ่งความเสียหายตามการแบ่งส่วนความรับผิดชอบในความเสียหาย

(2) การคำนวณความเสียหาย โดยเฉพาะกรณีความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นสามารถคำนวณได้

(3) จำนวนของค่าชดเชย ไม่ว่าจะคำนวณจากราคาตามสัญญาหรือราคาตลาดในเวลาที่ทำการส่งมอบ และต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อจำกัดความเสียหายนั้นด้วย

(4) การแบ่งความเสียหายที่ไม่เป็นธรรม

(5) การจ่ายค่าเสียหายและดอกเบี้ย

ระยะเวลา การต่อสัญญาและการบอกเลิกสัญญา (Duration, Renewal and Termination)

ระยะเวลา (Duration)⁴⁶ ในส่วนนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ถือเป็นความเสี่ยงต่อเกษตรกร โดยปกติแล้วระยะเวลาของสัญญาจะถูกกำหนดไว้แน่นอน และบางกรณีอาจถูกกำหนดไว้ตามกฎหมาย ซึ่งมักเชื่อมโยงกับวงจรการผลิตและขึ้นอยู่กับลักษณะของพืชผลหรือการเลี้ยงสัตว์ โดยอาจจะมีการกำหนดเวลาขั้นต่ำไว้ตามกฎหมาย สำหรับกรณีสัญญาระยะยาวในกรณีพืชจำพวงชา กาแฟ อ้อย และโกโก้ อาจจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขสัญญาเป็นระยะ ๆ ระยะเวลาที่เหมาะสมพิจารณาได้จากองค์ประกอบสองประการ ได้แก่ (1) วงจรการผลิตตามประเภทของผลผลิต และ (2) ภาระทางการเงินของกลุ่มสัญญา โดยในกรณีนี้ จำต้องพิจารณาถึงระยะเวลาที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรที่จะหักกลบลบหนี้ในการลงทุนในอุปกรณ์และเครื่องมือสำหรับการผลิตหรือการจ่ายชำระเงินคืนตามสัญญาคุ้มกันแก่สถาบันการเงิน โดยมักเป็นสัญญาระยะยาว

จากการศึกษาของอูว์นี่ดริว พบว่า เกษตรกรพอใจกับมาตรการคุ้มครองตามกฎหมายของสหรัฐอเมริกาว่าด้วยสัญญาการผลิตทางการเกษตร กล่าวคือ ในกรณีที่เกษตรกรถูกเรียกร้องให้ลงทุนเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ผู้ประกอบการจะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดในเรื่องการเลิกสัญญา การบอกล้างสัญญา หรือการต่อสัญญา

ในเรื่องระยะเวลาของสัญญานี้มีรูปแบบให้คู่สัญญาเลือกใช้ 2 รูปแบบ รูปแบบแรกคือ การกำหนดระยะเวลาไว้แน่นอนค่อนข้างสั้น เรียกว่า สัญญาระยะสั้น (short-term contracts) และอีกรูปแบบ คือ การกำหนดระยะเวลาไว้ยาวโดยไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด เรียกว่า สัญญาระยะยาว (long-term contracts) เหตุผลที่ใช้ในการพิจารณาคือลักษณะตามธรรมชาติของผลผลิตนั้น ๆ และความตั้งใจของกลุ่มสัญญาว่าประสงค์จะเข้าสู่ผูกพันในระยะเวลาสั้นหรือยาว ในกรณีสัญญาระยะสั้นสำหรับการปลูกพืช เช่น การปลูกผักและพืชไร่ ซึ่งมักกำหนดเป็นรายปีหรือฤดูกาล ในขณะที่ ชา กาแฟ อ้อย และโกโก้ ต้องเป็นสัญญาระยะยาว สำหรับกรณีการเลี้ยงสัตว์มักเป็นสัญญาในระยะยาว โดยเฉพาะ

⁴⁶ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, pp.193 - 194.

อย่างยิ่ง ในกรณีเกี่ยวข้องกับการลงทุนในระยะยาวโดยปกติแล้วคู่สัญญาจะทำสัญญาระยะยาวมากกว่า

การยกเลิกสัญญา (Termination)⁴⁷

การเลิกสัญญาเกิดขึ้นได้ในหลายกรณี ทั้งตามสัญญาและตามกฎหมาย ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการยกเลิกสัญญาโดยการตกลงกันระหว่างคู่สัญญา ในกรณีสัญญาไม่มีกำหนดเวลาแน่นอนหรือเมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งต้องการบอกเลิกสัญญาเป็นธรรมดาที่ต้องมีการแจ้งความประสงค์นั้นไปยังคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยต้องเป็นไปตามรูปแบบและช่วงเวลาตามที่กำหนดไว้⁴⁸

โดยในตอนนี้เราต้องพิจารณาถึงประเด็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมด้วย เหตุในการเลิกสัญญา เช่น การผันวิสัยในการปฏิบัติหน้าที่ของคู่สัญญาอีกฝ่าย การเลิกสัญญาก่อนกำหนดตามที่ระบุไว้ในสัญญา การบอกเลิกสัญญาก่อนกำหนดเพราะเหตุผิดสัญญาของคู่สัญญาอีกฝ่าย การบอกเลิกสัญญาฝ่ายเดียว ซึ่งมีประเด็นที่สมควรต้องกำหนดไว้ในสัญญา ได้แก่

(1) หน้าที่การแจ้งล่วงหน้าในการบอกเลิกสัญญา รูปแบบ เนื้อหาและกำหนดเวลาในการแจ้งดังกล่าว

(2) หน้าที่ชดเชยความเสียหายในกรณีเลิกสัญญา โดยเฉพาะกรณีผู้ประกอบการต้องการเลิกสัญญา ควรจะต้องชดเชยค่าเสียหายอย่างน้อยในส่วนที่เกษตรกรได้รับจากการบอกเลิกสัญญาล่วงหน้า

(3) ผลจากการเลิกสัญญา การคืนสู่ฐานะเดิม สิทธิในการเรียกค่าเสียหายจากการไม่ปฏิบัติตามสัญญา

การต่ออายุสัญญา (Renewal)⁴⁹

อาจทำขึ้นใน 3 ลักษณะ ได้แก่ (1) ข้อตกลงโดยชัดแจ้ง (2) การต่ออายุสัญญาโดยอัตโนมัติ และ (3) การต่ออายุโดยคู่สัญญาฝ่ายเดียว ดังนี้

ประการแรก คู่สัญญาอาจกำหนดไว้ในสัญญาว่าการต่ออายุสัญญาสามารถทำได้ต่อเมื่อมีข้อตกลงเป็นหนังสือโดยชัดแจ้งเท่านั้น และโดยทั่วไปสัญญาที่ได้รับการต่ออายุจะมีข้อตกลงต่าง ๆ เป็นไปตามสัญญาเดิม และอาจกำหนดให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายทำการเจรจาทบทวนข้อสัญญาเพื่อการต่ออายุสัญญาในระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ก่อนจะครบกำหนดอายุสัญญา

⁴⁷ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.197.

⁴⁸ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27. หน้า 58.

⁴⁹ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.195.

ประการที่สอง ในกรณีสัญญาระยะเวลาสั้นมักพบว่าจะกำหนดให้เป็นการต่อสัญญาโดยอัตโนมัติโดยกำหนดระยะเวลาไว้เหมือนหรือแตกต่างกับที่กำหนดในสัญญาเดิม เว้นแต่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งแจ้งบอกเลิกสัญญาเป็นหนังสือภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ก่อนครบกำหนดสัญญา

ประการสุดท้ายและเป็นกรณีพิเศษ คือ สัญญาอาจกำหนดให้คู่สัญญาเพียงฝ่ายเดียว (มักเป็นฝ่ายผู้ประกอบการ) มีสิทธิขยายระยะเวลาของสัญญา อย่างไรก็ตามข้อสัญญาเช่นนี้อาจไม่มีผลใช้บังคับตามกฎหมายของบางประเทศ เนื่องจากเป็นการให้ผู้ประกอบการได้เปรียบอย่างมากเหนือคู่สัญญาอื่นโดยปราศจากเหตุผล

กฎหมายที่ใช้บังคับและการระงับข้อพิพาท (Applicable law and Dispute resolution)⁵⁰

กฎหมายที่ใช้บังคับ (Applicable law) ในกรณีทั่วไปสัญญาที่ทำขึ้นเพื่อใช้ภายในประเทศใดประเทศหนึ่ง โดยพิจารณาได้ตามที่ตั้งของคู่สัญญา โดยเฉพาะฝ่ายเกษตรกร สถานที่ในการทำสัญญา และการปฏิบัติตามสัญญา เป็นต้น สัญญานั้นก็จะอยู่ภายใต้กฎหมายภายในของประเทศนั้น ๆ แต่ถ้าสัญญามีลักษณะเป็นสัญญาระหว่างประเทศ ก็ควรพิจารณาถึงหลักเกณฑ์อื่น ๆ ด้วย ได้แก่ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยสัญญาสำหรับการขายสินค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2523 (The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) 1980)⁵¹ และหลักเกณฑ์ของอูว์นิดรอว์ว่าด้วยสัญญาซื้อขายระหว่างประเทศ พ.ศ.2553 (The Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2010)⁵²

การระงับข้อพิพาท (Dispute resolution)⁵³

ในขั้นแรกเมื่อเกิดข้อพิพาทคู่สัญญามักจะปรึกษาหารือโดยตรงระหว่างกัน หากไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาจะอาศัยวิธีการไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยคือวิธีการแก้ปัญหาโดยเป็นที่ยอมรับร่วมกันด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลที่สาม และผูกพันตนเองด้วยความสมัครใจ ด้วยประโยชน์ในข้อนี้กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรจึงกำหนดให้ยื่นข้อพิพาทเข้าสู่การไกล่เกลี่ย ข้อกำหนดนี้เป็นการรับประกันต่อคู่สัญญาเพื่อมั่นใจว่าพวกเขามีสิทธิหรือหน้าที่ในการยื่นข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และจะปรากฏอยู่ในสัญญา ถ้าการไกล่เกลี่ยไม่สามารถแก้ไขข้อ

⁵⁰ สุรินรัตน์ แก้วทอง. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 27. หน้า 59.

⁵¹ UNCITRAL - United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980) (CISG). (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/sales/cisg/V1056997-CISG-e-book.pdf>. [2019, 12 March].

⁵² Unidroit - The Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2010. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2010>. [2019, 12 March].

⁵³ The UNIDROIT/FAO/IFAD Legal Guide on Contract Farming, supra note 26, p.204.

พิพาทได้คู่สัญญาอาจเลือกที่จะยื่นข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการหรือยื่นฟ้องต่อศาล การแก้ไขข้อพิพาทผ่านทางอนุญาโตตุลาการ คือ การยื่นข้อพิพาทต่อบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางและคำตัดสินจะมีผลผูกพันและมีผลบังคับได้ตามกฎหมาย คู่สัญญาจะมีอิสระอย่างมากในการกำหนดขั้นตอนและบุคคลที่จะมาเป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในส่วนของอนุญาโตตุลาการนี้อยู่ภายใต้กฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่ใช้กระบวนการอนุญาโตตุลาการ วิธีการสุดท้ายในการระงับข้อพิพาทก็คือการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาลจะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดในระดับที่เป็นทางการอย่างมากและมีค่าใช้จ่ายสูง องค์กรของเกษตรกรและองค์กรอื่น ๆ ควรมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในการต่อสู้คดีในศาลแก่เกษตรกรแต่ละราย การฟ้องคดีต่อศาลต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงและใช้เวลานานหลายปี⁵⁴

ข้อพิพาทส่วนใหญ่จะไม่ขึ้นสู่กระบวนการพิจารณาของศาลเพราะเป็นวิธีที่มีค่าใช้จ่ายสูงและใช้ระยะเวลาเวลานาน รวมถึงประเด็นการรับสินบนของศาล กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่จึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับแนวทางในการระงับข้อพิพาท ซึ่งประเด็นที่จะต้องพิจารณาได้แก่

(1) วัตถุประสงค์และประโยชน์ของกลไกการระงับข้อพิพาท เช่น การประนีประนอมหรือการไกล่เกลี่ย ซึ่งวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยระหว่างคู่สัญญานี้ โดยทั่วไปเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขข้อพิพาทและสร้างโอกาสให้คู่สัญญาสามารถดำเนินการตามสัญญากันต่อไปได้ กลไกการไกล่เกลี่ยนี้มักดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐหรือคณะกรรมการผลผลิตชนิดนั้น ๆ และอาจกระทำภายใต้บทบัญญัติในกฎหมายพิเศษ

(2) คู่สัญญาอาจจะเรียกร้องให้มีการเพิ่มเติมข้อสัญญาในเรื่องการไกล่เกลี่ย ซึ่งวิธีการไกล่เกลี่ยนี้อาจถูกนำมาใช้เป็นขั้นตอนแรกก่อนใช้กลไกการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการอื่น เช่น อนุญาโตตุลาการหรือการฟ้องคดีต่อศาล

(3) กฎหมายส่วนใหญ่จะมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยซึ่งออกแบบโดยคู่สัญญาหรือกำหนดเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจในการแก้ไขข้อพิพาท รวมถึงรายละเอียดองค์ประกอบ กำหนดเวลา และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

(4) หน่วยงานพิเศษ และหน่วยงานรับพิจารณาอุทธรณ์ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายมีอำนาจหน้าที่โดยเฉพาะในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาเกษตรแบบพันธสัญญา

(5) คู่สัญญาอาจเลือกที่จะเสนอข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการ อย่างไรก็ตามการดำเนินการทำงานของอนุญาโตตุลาการมีค่าใช้จ่ายที่อาจเกินกว่าความสามารถของเกษตรกร และอาจไม่ได้รับการยอมรับเพราะเหตุจากการขาดความเป็นกลางของอนุญาโตตุลาการ ในส่วนของภาครัฐการจัดตั้ง

⁵⁴ สุรินรัตน์ แก้วทอง, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 27, หน้า 60.

ศาลพิเศษเพื่อพิจารณาคดีทางการเกษตรหรือการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ โคนเฉพาะ จะเป็นแนวทางที่ช่วยแก้ไขข้อพิพาทให้แก่คู่สัญญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในการปกป้องเกษตรกร

3.4.2 มาตรการทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกา⁵⁵

สหรัฐอเมริกาถือว่าเป็นต้นแบบของธุรกิจเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากมีการใช้ระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างแพร่หลายทั้งในส่วนของการเพาะปลูกพืชและภาคปศุสัตว์ อย่างไรก็ตาม ระบบเกษตรพันธสัญญาในสหรัฐอเมริกาได้เกิดปัญหาเช่นเดียวกัน ได้แก่ ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของคู่สัญญา การเอาเปรียบ และการกระทำอันไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐของประเทศจึงได้ออกกฎหมายพิเศษเพื่อบังคับใช้กับเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะ ทั้งกฎหมายระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) และกฎหมายในระดับมลรัฐ (State Law)

กฎหมายระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) ที่มีความเกี่ยวข้องกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญาที่สำคัญ คือ Packers and Stockyards Act 1921 ซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาภาคปศุสัตว์⁵⁶

กฎหมายระดับมลรัฐ (State Law)⁵⁷ ที่มีความเกี่ยวข้องกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญาโดยตรง ได้แก่ กฎหมายแม่แบบ Producer Protection Act 2000 กฎหมาย The new Arkansas Livestock and Poultry Contract Act ของมลรัฐอาร์คันซอ กฎหมาย Georgia's production contract law ของมลรัฐจอร์เจีย กฎหมาย Illinois' Agricultural Production Contract Code ของมลรัฐอิลลินอย กฎหมาย Iowa Code ลักษณะ 202 ลักษณะ 579B และลักษณะ 654B ของมลรัฐไอโอวา กฎหมาย Kansas Statutes เกี่ยวกับสัญญาการเลี้ยงสุกรและกฎหมายเกี่ยวกับสัญญาการเลี้ยงสัตว์ปีก Kansas' poultry production contract law ของมลรัฐแคนซัส กฎหมาย MINNESOTA STATUTES 2013 Agriculture CHAPTER 17 DEPARTMENT OF AGRICULTURE AGRICULTURAL CONTRACTS ของมลรัฐมินนิโซตา และกฎหมาย Agriculture section of the Wisconsin Administrative Code ของมลรัฐวิสคอนซิน

ทั้งนี้ ในการศึกษากฎหมายของสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญา ผู้เขียนมุ่งเน้นศึกษากฎหมายในระดับมลรัฐเป็นสำคัญ เนื่องด้วยเป็นกฎหมายในลักษณะกฎหมายพิเศษที่มุ่งใช้บังคับกับธุรกิจเกษตรพันธสัญญาโดยตรงและครอบคลุมทั้งภาคปศุสัตว์และการปลูกพืช อีกทั้งยังมีความทันสมัยมากกว่ากฎหมายในระดับสหพันธรัฐอีกด้วย

⁵⁵ สุภากร ยอดประทุม. (2557). *มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 82.

⁵⁶ The National Agricultural Law Center - The Packers and Stockyards Act : An Overview. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://nationalaglawcenter.org/overview/packers-and-stockyards/>. [2019, 13 March].

⁵⁷ สุภากร ยอดประทุม. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 55. หน้า 89.

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาระหว่าง “เกษตรกร” ผู้เพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงปศุสัตว์ (Producer) กับ “ผู้รับซื้อ” ซึ่งอยู่ในรูปของบริษัทหรือโรงงานแปรรูป (Processor) โดยมีการทำสัญญาซื้อขายสินค้าทางการเกษตรกันไว้ล่วงหน้า ในสัญญาจะมีการตกลงเกี่ยวกับราคา ปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลารับซื้อผลผลิต รวมทั้งข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดหาปัจจัยการผลิต ตลอดจนให้คำปรึกษาด้านเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้มาตรฐานของผลผลิตนั้นเป็นไปตามสัญญา การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาจึงเป็นการทำสัญญาที่เรียกว่า สัญญาการผลิต (Production Contract) ซึ่งถือเป็นสัญญาอีกรูปแบบหนึ่งของสัญญาทางการเกษตร (Agricultural Contract) ศูนย์สำรวจการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรของกระทรวงเกษตรสหรัฐอเมริกา หรือ USDA’s Agricultural Resource Management Survey (ARMS) ได้แบ่งสัญญาทางการเกษตรออกเป็น 2 ประเภท⁵⁸ ได้แก่

1) สัญญาการตลาด (Marketing Contract)⁵⁹

สัญญาการตลาดเป็นสัญญาที่ทำขึ้นระหว่างเกษตรกรกับบริษัทในสัญญาจะระบุถึงปริมาณสินค้า ตารางเวลาขนส่ง การคำนวณราคา และช่องทางการระบายสินค้า ซึ่งสัญญาดังกล่าวเกษตรกรเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตและผลผลิต เกษตรกรจึงมีอำนาจในการจัดการอย่างเต็มที่ ทำให้เกษตรกรต้องรับผิดชอบความเสี่ยงในผลผลิตเองทั้งหมด

2) สัญญาการผลิต (Production Contract)⁶⁰

สัญญาการผลิตเป็นสัญญาที่บริษัทซึ่งอาจเป็นโรงงานแปรรูป โรงงานผลิตอาหารสัตว์หรือบริษัทธุรกิจเกษตรจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืชหรือสัตว์ อาหาร ปุ๋ย ให้แก่เกษตรกร ซึ่งสัญญาดังกล่าวบริษัทเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตและผลผลิต บริษัทจึงสามารถส่งสัตวบาลเข้าตรวจสอบฟาร์มได้ตลอดเวลา และยังคงเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงภัยทั้งหมดด้วย ส่วนเกษตรกรต้องเป็นผู้ลงทุนด้านพื้นที่เพาะปลูก สร้างโรงเรือน แรงงาน ค่าใช้จ่ายสาธารณูปโภคต่าง ๆ ทำการผลิตตามวิธีหรือกระบวนการที่บริษัทกำหนดไว้ และยังคงต้องรับผิดชอบต่อให้ได้รับผลผลิตตามปริมาณและคุณภาพที่บริษัทกำหนดไว้อีกด้วย

ในอดีตการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของสหรัฐอเมริกามักจะประสบปัญหาเรื่องเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมของสัญญา เช่น บริษัทมีอำนาจในการจัดการปัจจัยการผลิตเพียงฝ่ายเดียว บริษัทบอกเลิกสัญญาเกษตรเร็วเกินไป เกษตรกรต้องใช้เงินทุนส่วนตัวในการปรับปรุงพื้นที่หรือโรงเรือน หรือเกษตรกรต้องรับภาระความเสี่ยงภัยเพียงฝ่ายเดียว นอกจากนี้ยังมีปัญหา

⁵⁸ ศรีภูพาน สุพรรณนไชยมาตย์. (2552). *สัญญาไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 49.

⁵⁹ สุภากร ยอดประทุม. อ้างแล้ว เจริญวรรดิที่ 55. หน้า 82.

⁶⁰ สุภากร ยอดประทุม. อ้างแล้ว เจริญวรรดิที่ 55. หน้า 83.

เรื่องความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา เช่น สัญญาไม่ได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทไม่มอบคูปองของสัญญาให้แก่เกษตรกรเก็บไว้เป็นหลักฐาน เกษตรกรไม่ได้อ่านหรือทำความเข้าใจสัญญา หรือสัญญาไม่ได้ระบุวิธีการคิดคำนวณผลตอบแทน ซึ่งระบบเกษตรกรพันธสัญญาเป็นสัญญาทางการเกษตรที่มีลักษณะการจัดการที่สลับซับซ้อน ทำให้รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อแก้ปัญหาความไม่เป็นธรรมของสัญญาและคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่อ่อนแอกว่า โดยมีการออกกฎหมายพิเศษเกี่ยวกับการเกษตรโดยเฉพาะทั้งกฎหมายในระดับสหพันธรัฐ (Federal Law) และกฎหมายในระดับมลรัฐ (State Laws) ดังนี้

1. กฎหมายในระดับสหพันธรัฐ (Federal Law)⁶¹

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีปัญหาตลอดจนมีกฎหมายที่มุ่งหวังจะให้ความคุ้มครองเกษตรกรมาเป็นเวลาช้านาน แต่ก็ยังคงมีปัญหาหลาย ๆ อย่างที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกายังไม่สามารถแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรได้ ในปี ค.ศ. 1921 ประธานาธิบดีทิมโอดอร์ รูสเวลต์ จึงได้ออกกฎหมาย Packer and Stockyards Act (P & S Act)⁶² เพื่อจะปกป้องเกษตรกร โดยเหตุผลและความจำเป็นในการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ เพื่อต้องการส่งเสริมการแข่งขันอย่างเสรีและการกระทำทางการค้าที่เป็นธรรมในอุตสาหกรรมปศุสัตว์และค้าสัตว์ปีก (Livestock and Poultry) และคุ้มครองผลประโยชน์ทางการเงินของเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์กับบริษัทแบบมีสัญญาว่า โดยเฉพาะกรณีที่อาจไม่ได้รับชำระจากผู้ค้าสัตว์ปีกจะได้รับชำระราคาโดยเร็วตามน้ำหนักสัตว์ที่เที่ยงตรงอีกทั้งเพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้ผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยการห้ามกระทำการอันเป็นการผูกขาด และเพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐสภาจึงให้อำนาจรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร (Secretary of Agriculture) อย่างเต็มที่ในการสืบสวนสอบสวน กำกับดูแล การกระทำของผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บรรจุหีบห่อ หรือผู้ดูแลฟาร์มด้วย ว่าการกระทำนั้นเข้าข่ายเป็นการผูกขาด การกระทำอันไม่เป็นธรรม หนี โกง หรือการเลือกปฏิบัติหรือไม่⁶³ ซึ่งในขณะนั้นตลาดผลิตผลทางการเกษตรของสหรัฐอเมริกาถูกผูกขาดโดยผู้ค้ารายใหญ่เพียงหนึ่งหรือสองรายเท่านั้น เมื่อกฎหมายดังกล่าวออกประกาศใช้ก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทำให้การกระทำของบริษัทในการกำหนดราคาสร้างการผูกขาดหรือการให้ประโยชน์กับบุคคลใดหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย ผลของกฎหมายนับเป็นการสร้างหลักประกันไม่ให้เกิดการค้าที่ฉ้อฉล ทำให้มีอัตราการคำนวณต่าง ๆ ที่สมเหตุสมผล มีตารางกำหนดเวลาที่แน่นอน และกำหนดราคาซื้อขายที่เป็นธรรมขึ้น

⁶¹ สุภากร ยอดประทุม. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 55. หน้า 83-87.

⁶² The United States Department of Agriculture (USDA) - The Packers and Stockyards Act 1921. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: from https://www.gipsa.usda.gov/laws/law/PS_act.pdf. [2019, 13 March].

⁶³ ศรีภูพาน สุพรรณ ไชยมาตย์. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 58. หน้า 53-54.

จนกระทั่งประมาณกลางทศวรรษที่ 70 – 80 กฎหมายฉบับดังกล่าวนี้กลับถูกแทรกแซงจากภายในโดยอำนาจของกลุ่มนายทุน ทำให้ความคุ้มครองที่ควรเกิดขึ้นกับกลุ่มเกษตรกรนั้นไม่สามารถถูกนำมาใช้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ เนื่องจากการเข้าแทรกแซงของกลุ่มนายทุนส่งผลในส่วนของ การแทรกแซงทางอ้อมต่อกระบวนการตลาดการ เมื่อมีคดีขึ้นสู่ศาล ศาลกลับตัดสินยกฟ้องเกษตรกร ด้วยเหตุที่ว่า การกระทำของบริษัทมิได้ส่งผลกระทบต่อการค้าอันทำให้เกิดความไม่เป็นธรรม หรือขัดขวางการแข่งขันทางการค้าแต่อย่างใด หากเกษตรกรจะชนะคดีได้ต้องพิสูจน์ให้เห็นว่า การกระทำของบริษัทต่อเกษตรกรรายใดรายหนึ่งนั้นส่งผลกระทบต่อตลาดโดยรวม ซึ่งแนวคำพิพากษาที่เกิดขึ้นได้ยึดถือกันมาโดยตลอด ทำให้ระบบศาลในสหรัฐอเมริกาเมื่อ 30 – 40 ปีก่อนได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากวงการนักกฎหมายเป็นอย่างมากว่าเป็นเรื่องแปลกเพราะข้อความในพระราชบัญญัติ Packer and Stockyards นั้นระบุอย่างชัดเจนว่า “การกระทำใด ๆ ที่ไม่เป็นธรรม ถือเป็นเรื่องต้องห้ามตามกฎหมาย” แต่ไม่มีข้อความใด ๆ ที่ระบุว่า “การกระทำใด ๆ ที่เป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรมกับตลาดโดยรวม ถือเป็นเรื่องต้องห้ามตามกฎหมาย” หลังจากการแทรกแซงเป็นผลสำเร็จแล้ว อำนาจของกลุ่มนายทุนก็ขยายใหญ่ยิ่งขึ้นจนยากที่จะต้านทาน ซึ่งในขณะนั้นเป็นการผูกขาดของ 4 บริษัทยักษ์ใหญ่ จนปี ค.ศ. 2007 บริษัทยักษ์ใหญ่ทั้ง 4 บริษัทยังครองส่วนแบ่งทางการตลาดเนื้อวัวของสหรัฐอเมริกาถึงร้อยละ 83.5 และตลาดสุกรร้อยละ 66 ในขณะที่บริษัทยักษ์ใหญ่อื่น ๆ อีก 5 บริษัทครองส่วนแบ่งการตลาดเนื้อไก่ของสหรัฐอเมริการ้อยละ 58.5 โดยที่กฎหมายฉบับนี้ไม่สามารถช่วยเหลือเกษตรกรได้

พระราชบัญญัติ Packer and Stockyards (P & S Act) ได้มุ่งหวังให้เกิดการแข่งขันและการค้าที่เป็นธรรม เมื่อปี ค.ศ. 1987 จึงมีการแก้ไขเพิ่มเติม โดยกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร บริษัทต้องให้ฉบับของสัญญาแก่เกษตรกร และในสัญญาต้องระบุรายละเอียดเกี่ยวกับอายุของสัญญา เงื่อนไขที่ทำให้คู่สัญญาแต่ละฝ่ายจะสามารถบอกเลิกสัญญาได้ รวมทั้งเงื่อนไขเรื่องการจ่ายเงินได้อย่างชัดเจน

ในกรณีการชำระเงินตามสัญญานั้นกฎหมายได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าเกษตรกรมีสิทธิที่จะได้รับการชำระเงิน โดยบริษัทจะต้องชำระเงินให้แก่เกษตรกรภายใน 15 วันนับแต่วันที่บริษัทมารับซื้อผลผลิต นอกจากนั้นเกษตรกรยังมีสิทธิที่จะได้รับใบรายงานการรับซื้อและการกำหนดราคา ซึ่งในใบรับซื้อและใบกำหนดราคาดังกล่าวนั้นจะต้องให้รายละเอียดที่ชัดเจนเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้ในการคำนวณราคาการรับซื้อผลผลิต หากการซื้อขายให้ความสำคัญกับเรื่องน้ำหนักผลผลิต ใบรายงานการรับซื้อและการกำหนดราคาจะต้องระบุถึงจำนวนผลผลิตที่ขาย น้ำหนักรวมทั้งหมดและน้ำหนักเฉลี่ยของผลผลิตที่ขาย พร้อมทั้งระบุราคาซื้อต่อกิโลกรัม หากการซื้อผลผลิตขึ้นอยู่กับ การแบ่งเกรดของผลผลิต บริษัทจะต้องให้เอกสารแสดงถึงระดับการแบ่งเกรด พร้อมทั้งระบุระดับเกรด

ของผลผลิตของเกษตรกรที่ขายผลผลิตว่าอยู่ในระดับใดและวิธีการแบ่งเกรดของผลผลิต แต่อย่างไรก็ตาม บริษัทไม่จำเป็นต้องบอกรายละเอียดผลผลิตของผู้ผลิตรายอื่นให้แก่เกษตรกรทราบ และหากเจ้าหน้าที่รัฐประกาศแบ่งประเภทและระดับของผลผลิตอันเป็นปัจจัยสำคัญในการคำนวณราคาผลผลิต ประกาศดังกล่าวนั้นจะต้องถูกส่งมอบให้กับเกษตรกรก่อนหรือ ณ วันที่บริษัทเข้าทำการรับซื้อผลผลิตด้วย

หากเกษตรกรเห็นว่าอาจมีการกระทำผิดสัญญาหรือฝ่าฝืนข้อกำหนดเกษตรกรก็สามารถร้องเรียนต่อ Grain Inspection, Packers and Stockyards Administration (GIPSA)⁶⁴ ซึ่งเป็นหน่วยงานตรวจสอบดูแลผลประโยชน์แทนเกษตรกร โดยเกษตรกรไม่จำเป็นต้องบอกชื่อและที่อยู่ เพื่อเป็นการป้องกันเกษตรกรจากปัญหาที่จะได้รับจากบริษัท แต่อย่างไรก็ตาม GIPSA ก็จะไม่สามารถรายงานผลหรือความคืบหน้าให้แก่เกษตรกรผู้ร้องเรียนรับทราบได้ แต่ถ้าเป็นการร้องเรียนเรื่องการไม่ชำระราคาตามผลผลิต GIPSA จะใช้เงินจากกองทุนประกันการชำระเงิน เพื่อเป็นหลักประกันว่าเกษตรกรจะได้รับราคาผลผลิตอย่างแน่นอน หากบริษัทไม่ชำระเงินให้เกษตรกร เกษตรกรต้องทำหนังสือยื่นต่อ GIPSA และส่งสำเนาหนังสือร้องเรียนให้แก่บริษัทภายใน 30 วันนับจากวันสุดท้ายที่บริษัทต้องชำระเงินให้แก่เกษตรกร โดยหนังสือเกษตรกรจะต้องระบุว่าเป็นหนังสือแสดงความจำนงให้มีหลักประกันการชำระเงินจากกองทุน ระบุชื่อและที่อยู่ของตน อธิบายถึงปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งระบุวันที่มีปัญหและจำนวนเงินที่ไม่ได้รับการชำระด้วย ซึ่งกองทุนประกันการชำระเงินกำหนดให้บริษัทต้องถือสินทรัพย์ไว้ในกองทุนเพื่อชำระให้เกษตรกรเต็มตามจำนวนที่เกษตรกรควรจะได้รับ โดยบริษัท ตัวแทน นายหน้า และผู้รับซื้อสินค้าเกษตรจะถูกกฎหมายกำหนดให้ต้องมีพันธบัตรหรือยื่นหลักทรัพย์ค้ำประกันไว้ กับ GIPSA และ GIPSA จะเป็นผู้กำหนดอัตราหลักทรัพย์ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของธุรกิจนั้น ๆ ที่ทำต่อเกษตรกร เพื่อเป็นเครื่องประกันว่าหากบริษัทไม่ชำระค่าผลผลิตให้กับเกษตรกรจะต้องได้รับชำระค่าผลผลิตอย่างแน่นอน

นอกจากนี้ยังมี Packers and Stockyards Program (P & SP) ซึ่งเป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เกิดการค้าที่เป็นธรรมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการแข่งขัน โดยมีหน้าที่การควบคุม ตรวจสอบ และสืบสวนเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการค้าที่เป็นธรรม ค้ำครองการชำระเงินให้เกษตรกร และปกป้องไม่ให้เกิดแนวทางการปฏิบัติงานที่มีความฉ้อฉล นอโงในการดำเนินการของบริษัท จัดให้มีการชั่งน้ำหนักผลผลิตที่เที่ยงตรง รวมทั้งดูแลเรื่องการชำระเงินของกองทุนชดเชยให้กับเกษตรกร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการเคลื่อนไหวตลาดผลผลิตและราคาผลผลิต รวมถึงส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคและผู้ที่อยู่ในอุตสาหกรรมเกษตรด้วย นอกจากนี้

⁶⁴ The United States Department of Agriculture (USDA) - About GIPSA. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.gipsa.usda.gov/about/about.aspx>. [2019, 13 March].

P & SP ยังมีอำนาจในการเปรียบเทียบปรับผู้ที่กระทำผิดกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการตามกฎหมายเป็นจริง⁶⁵

แต่อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวยังไม่สามารถคุ้มครองและให้ความเป็นธรรมแก่เกษตรกรได้อย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน ค.ศ. 2008 จึงมีการแก้ไขในส่วนของสัญญาการผลิต (Production Contract) โดยการเพิ่มสิทธิของเกษตรกรให้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาได้ ซึ่งการบอกเลิกสัญญานั้นทำได้โดยส่งคำบอกกล่าวให้แก่บริษัทภายใน 3 วันทำการนับจากวันที่สัญญามีผลบังคับใช้ หรือในกรณีที่มีการกำหนดวันบอกเลิกสัญญานับจากวันสุดท้ายของวันที่กำหนด อีกทั้งสิทธิการบอกเลิกสัญญา วิธีการบอกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาการบอกเลิกสัญญา ต้องเปิดเผยให้เกษตรกรได้รับรู้อย่างชัดเจน นอกจากนี้บริษัทยังต้องระบุข้อมูลการลงทุนเพิ่มเติม (Additional Capital Investments) ไว้ในสัญญาโดยชัดเจน เพื่อให้เกษตรกรรับทราบในขณะที่ทำสัญญาด้วย

2. กฎหมายในระดับมลรัฐ (State Laws)

นับตั้งแต่รัฐบาลกลางได้ออกกฎหมายเพื่อป้องกันการผูกขาดและส่งเสริมการค้าที่เป็นธรรม ทำให้แต่ละมลรัฐได้ตระหนักถึงกฎหมายภายในของตนที่ไม่ได้มุ่งเน้นถึงปัญหาดังกล่าวเลย ในปี ค.ศ. 2000 จึงมีการออกประกาศให้มีการร่างกฎหมายควบคุมสัญญาการผลิตหรือ MODEL PRODUCER PROTECTION ACT (MPPA) ขึ้น ซึ่งนำโดยนายทอม มิลเลอร์ (Tom Miller) อัยการสูงสุดของมลรัฐไอโอวา และอัยการสูงสุดของมลรัฐอื่น ๆ อีก 16 มลรัฐ เช่น อิลลินอยส์ มินนิโซตา จอร์เจีย อาร์คันซอ เป็นต้น เพื่อมุ่งสร้างอำนาจต่อรองของคู่สัญญาให้มีความเท่าเทียมกัน โดย MPPA จะครอบคลุมสัญญาการผลิตปศุสัตว์ (รวมถึงสัตว์ปีก) น้านมดิบ หรือพืช ซึ่งมลรัฐไอโอวา (Iowa) ได้ออกกฎหมายที่ชื่อ Producer Protection Act 2000 (PPA)⁶⁶ ขึ้น เพื่อกำหนดแนวทางในการทำสัญญาทางเกษตรและให้ความคุ้มครองแก่เกษตรกร โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ

1) การกำหนดคำนิยาม (Definition) เช่น⁶⁷

คำว่า “ผู้รับเหมางาน” หมายถึง บุคคลที่เป็นเจ้าของสินค้าที่ทำการผลิตตามข้อกำหนดของสัญญาการผลิต

คำว่า “สัญญาทางการเกษตร” หมายถึง สัญญาการตลาดหรือสัญญาการผลิต

คำว่า “การลงทุน” หมายถึง การลงทุนสิ่งใดสิ่งหนึ่งต่อไปนี้

(1) โครงสร้าง เช่น อาคารหรืออาคารจัดเก็บปุ๋ย

⁶⁵ กัลปพฤกษ์ ฝิวทองงาม และคณะ. (2552). *เกษตรพันธสัญญา: ผลตอบแทนความเสี่ยง และ ความเป็นธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ซีวิลด์กราฟิก. หน้า 91 – 93.

⁶⁶ โปรดดูภาคผนวก ก. Producer Protection Act 2000 (PPA). หน้า 173.

⁶⁷ สุภากร ยอดประทุม. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 55. หน้า 90-91.

(2) เครื่องจักรหรืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้าที่มีอายุการใช้งานเกินกว่าหนึ่งปี

คำว่า “สัญญาการตลาด” หมายถึง ข้อตกลงระหว่างบริษัทและผู้ผลิตในการตกลงซื้อผลผลิตที่เกิดจากการเลี้ยงหรือปลูกโดยผู้ผลิต สัญญาไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาจะมีผลบังคับใช้เมื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายร่วมลงนามในสัญญา

คำว่า “สัญญาการผลิต” หมายถึง ข้อตกลงเกี่ยวกับการผลิตสินค้าหรือข้อตกลงเกี่ยวกับการจัดการด้านการผลิตสินค้าตามความต้องการของบริษัท สัญญาไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือด้วยวาจาจะมีผลใช้เมื่อคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายร่วมลงนามในสัญญา

คำว่า “ผู้แปรรูป” หมายถึง ผู้ประกอบธุรกิจโรงงานแปรรูปจากสินค้าต่าง ๆ เช่น สัตว์น้ำนมดิบ พืช เป็นต้น

คำว่า “ผู้ผลิต” หมายถึง ผู้ผลิตสินค้า ซึ่งไม่รวมถึงตัวแทนจำหน่ายอาหาร ยาฆ่าแมลง ปุ๋ย หรือสัตวแพทย์ เป็นต้น

2) การใช้หลักสุจริต (Implied Obligation of Good Faith) โดยคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างต้องมีหน้าที่ปฏิบัติตามสัญญาและบังคับใช้สัญญาโดยอาศัยหลักสุจริตตามมาตรา 1 – 201 แห่ง Uniform Commercial Code⁶⁸

3) การเปิดเผยความเสี่ยงและการทำความเข้าใจ (Disclosure of Risks and Readability) สัญญาทางการเกษตรต้องเขียนในภาษาที่เข้าใจง่ายและต้องเปิดเผยความเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกษตรกรอาจได้รับ ซึ่งสาระสำคัญที่จะต้องเปิดเผย ได้แก่ สิทธิของเกษตรกรในการตรวจสอบสัญญา ตามมาตรา 5 ระยะเวลาของสัญญา การบอกเลิกสัญญา มาตรฐานการยอมรับหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น มลรัฐ หรือรัฐ และข้อสัญญาอื่น ๆ ที่รัฐมนตรีหรือพนักงานอัยการเห็นว่าควรเปิดเผยโดยสัญญาจะต้องทำเป็นหนังสือที่มีตัวอักษรขนาดไม่น้อยกว่า 10 พอยต์ (Point) และมีใบปะหน้า (Cover Sheet) เพื่อรวบรวมความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับเกษตรกร และคำแนะนำในการทำความเข้าใจสัญญาหรือดัชนีค่าต่าง ๆ⁶⁹

4) สิทธิทบทวนสัญญา (Contract Producer’s Three Day Right to Review) เกษตรกรต้องมีสิทธิทบทวนสัญญาก่อนที่จะลงนาม 3 วัน เมื่อเกษตรกรทบทวนสัญญาแล้วไม่ต้องการลงนามทำสัญญากับบริษัท เกษตรกรก็สามารถบอกเลิกสัญญาได้โดยการส่งคำบอกกล่าวให้แก่บริษัทภายใน 3 วันทำการนับจากวันที่สัญญามีผลบังคับใช้ หรือกรณีที่มีการกำหนดวันบอกเลิกสัญญานับจากวัน

⁶⁸ Producer Protection Act 2000 (PPA), Section 3.

⁶⁹ Producer Protection Act 2000 (PPA), Section 4.

สุดท้ายของวันที่กำหนด โดยสิทธิการบอกเลิกสัญญา วิธีการบอกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาการบอกเลิกสัญญาต้องเปิดเผยอย่างชัดเจนเพื่อให้เกษตรกรได้รับรู้⁷⁰

5) ข้อสัญญาห้ามปกปิดข้อมูล (Confidentiality Provisions Prohibited) หากสัญญาทางการเกษตรมีข้อกำหนดให้เกษตรกรมีหน้าที่ในการปกปิดข้อมูลของบริษัท เช่น ห้ามมิให้เกษตรกรปรึกษานุคคลในครอบครัว หน่วยงาน ผู้เชี่ยวชาญทางการเงิน หรือเกษตรกรรายอื่น ๆ ไม่ว่าข้อสัญญาดังกล่าวจะตกลงกัน โดยเปิดเผยหรือโดยปริยาย หรือด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรก็ตาม ข้อสัญญาในส่วนนั้นตกเป็นโมฆะ⁷¹

6) ข้อกำหนดการลงทุนในสัญญาการผลิต (Production Contracts Involving Investment Requirements) สัญญาการผลิตที่ให้เกษตรกรลงทุน ไม่ต่ำกว่า 100,000 เหรียญสหรัฐ บริษัทจะบอกเลิกสัญญาหรือปฏิเสธไม่ต่ออายุสัญญาโดยกะทันหันไม่ได้ แต่บริษัทสามารถกระทำได้ภายในเงื่อนไข ต่อไปนี้⁷²

(1) การบอกเลิกสัญญาหรือระงับไม่ต่ออายุของสัญญา บริษัทจะต้องบอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรแก่เกษตรกรล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 90 วันก่อนวันที่สัญญาสิ้นสุดหรือวันที่ครบกำหนดสัญญา โดยบริษัทต้องชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการบอกเลิกสัญญาหรือระงับไม่ต่ออายุของสัญญาให้แก่เกษตรกร ซึ่งค่าเสียหายดังกล่าวคำนวณจากมูลค่าอายุการใช้งานของอุปกรณ์หรือเครื่องจักรนั้น ๆ

(2) กรณีที่เกษตรกรผิดสัญญาในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ รวมถึงข้อกำหนดการลงทุน หากบริษัทต้องการบอกเลิกสัญญาหรือระงับไม่ต่ออายุของสัญญา บริษัทต้องบอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรแก่เกษตรกรล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 45 วันก่อนวันที่สัญญาสิ้นสุดหรือวันที่ครบกำหนดสัญญา พร้อมทั้งระบุข้ออ้างเกี่ยวกับการกระทำผิดสัญญา

7) การกระทำที่ถือว่าไม่เป็นธรรม (Unfair Practices) หากคู่สัญญาหรือบริษัทให้ลูกจ้างหรือตัวแทนของตนการกระทำใด ๆ ที่ระบุไว้ในมาตรา 9 การกระทำดังกล่าวถือเป็นการกระทำอันไม่ชอบด้วยกฎหมาย เช่น การกระทำที่ไม่เป็นมิตร (Retaliation) ได้แก่⁷³ การกระทำที่เป็นการบังคับขู่เข็ญ เอารัดเอาเปรียบ หรือเลือกปฏิบัติต่อเกษตรกร การให้ข้อมูลเท็จ (False Information) เป็นการให้ข้อมูลเท็จทั้งเรื่องการเงินและสิทธิต่าง ๆ ของเกษตรกร ข้อมูลการจ่ายค่าตอบแทน (Compensation Information) โดยบริษัทได้ปฏิเสธการให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติหรือข้อมูลอื่น ๆ ที่ใช้ในการคำนวณ

⁷⁰ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 5.

⁷¹ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 6.

⁷² Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 8.

⁷³ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 9.

คำตอบแทนให้แก่เกษตรกร การร่วมสังเกตการชั่งน้ำหนัก (Observation of Weighing) ซึ่งในระหว่างการชั่งน้ำหนักผลิต บริษัทไม่อนุญาตให้เกษตรกรหรือตัวแทนเข้าร่วมสังเกตเครื่องชั่งหรือมาตรวัดที่ใช้กำหนดคำตอบแทน การลงทุนเพิ่มเติม (Additional Capital Investments) โดยบริษัทได้บังคับให้เกษตรกรสร้างหรือลงทุนเพิ่มเติมในส่วนของสัญญาการผลิต หากบริษัทต้องการให้เกษตรกรสร้างหรือลงทุนในส่วนสัญญาดังกล่าวเพิ่มเติม บริษัทก็สามารถทำได้ แต่บริษัทจะต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายบางส่วนและทำสัญญายินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นต้น

8) การสละสิทธิ (Waivers Unenforceable) หากมีข้อตกลงใดในสัญญาที่กำหนดให้เกษตรกรสละสิทธิหรือยกเว้นความรับผิดชอบของบริษัทตามกฎหมายฉบับนี้ให้ข้อตกลงดังกล่าวตกเป็นโมฆะหรือไม่มีผลบังคับใช้⁷⁴

9) การเลือกใช้กฎหมาย (Choice of Law) หากมีเงื่อนไขหรือข้อตกลงใดที่ให้ใช้กฎหมายอื่นแทนกฎหมายฉบับนี้ ให้ข้อตกลงดังกล่าวตกเป็นโมฆะ⁷⁵

10) การไกล่เกลี่ย (Mediation) สัญญาทางการเกษตรจะต้องมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทโดยคนกลาง ซึ่งต้องมีการระบุชื่อหน่วยงานที่จะเข้ามาระงับข้อพิพาทไว้ในสัญญา⁷⁶

11) การลงโทษและการบังคับใช้ (Penalties and Enforcement)⁷⁷

(1) บทลงโทษทางแพ่ง ถ้าคู่สัญญากระทำการที่ไม่เป็นธรรมตามมาตรา 9 ต้องระวางโทษทางแพ่ง

(2) บทลงโทษทางอาญา ถ้าคู่สัญญากระทำการที่ไม่เป็นธรรมตามมาตรา 9 ให้มีความผิดทางอาญาและต้องเสียค่าปรับ

(3) การกระทำที่เป็นการละเมิดจนเป็นเหตุให้เกษตรกรได้รับความเสียหาย เกษตรกรก็จะได้รับการชดเชยค่าสินไหมทดแทนตามวิธีพิจารณาความแพ่งของมลรัฐนั้น ๆ และหากเกษตรกรขณะคดียังมีสิทธิได้รับค่าทนายและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีอื่น ๆ ด้วย

(4) ให้สำนักงานอัยการสูงสุดแห่งมลรัฐเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ โดยมีอำนาจห้ามมิให้คู่สัญญากระทำการใด ๆ ที่ขัดต่อกฎหมายฉบับนี้ มีอำนาจในการออกหมายให้คู่สัญญาส่งสัญญาให้เพื่อใช้เป็นหลักฐาน และมีอำนาจในการลงโทษคู่สัญญาที่ละเมิดต่อกฎหมาย

⁷⁴ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 10.

⁷⁵ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 11.

⁷⁶ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 12.

⁷⁷ Producer Protection Act 2000 (PPA). Section 13.

กฎหมายแม่แบบ Producer Protection Act 2000 มีที่มาจากกรณีการตระหนักถึงปัญหาและข้อบกพร่องของกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรกรพันธะสัญญาที่มีอยู่ในขณะนั้น ดังนั้น ในเดือนกันยายน ปี ค.ศ. 2000 สำนักงานอัยการสูงสุดแห่งมลรัฐไอโอวาซึ่งนำโดยนายทอม มิลเลอร์ (Tom Miller) อัยการสูงสุด ร่วมกับสำนักงานอัยการสูงสุดแห่งมลรัฐอื่น ๆ รวม 16 มลรัฐ ได้แก่ มลรัฐโคโลราโด มลรัฐอินเดียนา มลรัฐไอโอวา มลรัฐเคนตักกี มลรัฐมินนิโซตา มลรัฐมิสซิสซิปปี มลรัฐมิสซูรี มลรัฐมอนแทนา มลรัฐเนแบรสกา มลรัฐเนวาดา มลรัฐนอร์ทดาโคตา มลรัฐโอคลาโฮมา มลรัฐเวอร์มอนต์ มลรัฐเวสต์เวอร์จิเนีย มลรัฐวิสคอนซิน และมลรัฐไวโอมิง จึงได้ริเริ่มจัดทำแม่แบบกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองผู้ผลิต (Model Producer Protection Act (MPPA)) ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อสร้างความเท่าเทียมระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องอำนาจต่อรอง เป็นการคุ้มครองเกษตรกรในการเข้าทำสัญญากับบริษัทขนาดใหญ่ โดยมีผลบังคับใช้ครอบคลุมทั้งสัญญาเพาะปลูกพืชและสัญญาเลี้ยงสัตว์⁷⁸

สาระสำคัญของ Producer Protection Act มีดังต่อไปนี้

1) การปฏิบัติตามสัญญาทางการเกษตรและการบังคับใช้สัญญาของคู่สัญญาทุกฝ่ายต้องเป็นไปตามหลักสุจริต

2) กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายชัดเจนและเปิดเผยถึงความเสี่ยงต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญา ระยะเวลาของสัญญา การเลิกสัญญา การเจรจาต่อรองใหม่ ความรับผิดชอบในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม บัญชีที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น มลรัฐและสหรัฐ และ

ข้อสัญญาใด ๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผย สัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่ายและใช้ขนาดตัวอักษรที่เหมาะสม อีกทั้งต้องจัดทำใบปะหน้า (cover sheet) ของสัญญา ซึ่งระบุข้อความดังนี้

(1) ถ้อยคำว่าสัญญานี้เป็นเอกสารสัญญาทางกฎหมายระหว่างคู่สัญญา

(2) ถ้อยคำที่ว่า “กรุณาอ่านสัญญาด้วยความรอบคอบ ใบปะหน้าของสัญญานี้เป็นเพียงการสรุปเนื้อหาโดยย่อของสัญญาเท่านั้น ซึ่งภายในสัญญาจะกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของคุณและคู่สัญญาอีกฝ่าย ดังนั้น การอ่านสัญญาของคุณด้วยความรอบคอบจึงเป็นสิ่งสำคัญ”

(3) ความเสี่ยงต่าง ๆ ได้แก่ ระยะเวลาของสัญญา การเลิกสัญญา การเจรจาต่อรองใหม่ ความรับผิดชอบในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม บัญชีที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น มลรัฐและสหรัฐ และข้อสัญญาใด ๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผย

(4) สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญา (ตามมาตรา 5)

⁷⁸ ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์. อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 58. หน้า 59-60

(5) คำนีของข้อสัญญาที่สำคัญพร้อมระบุหน้าที่ปรากฏในสัญญา ได้แก่ ชื่อของคู่สัญญาทุกฝ่าย บทนิยามของสัญญา ข้อสัญญาเกี่ยวกับการเลิกสัญญา การต่อสัญญาและการแก้ไขสัญญา หน้าที่หรือความรับผิดชอบของคู่สัญญาแต่ละฝ่าย ข้อสัญญาใด ๆ ที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงในสัญญา

รูปแบบของสัญญาและภาษาที่เข้าใจได้ง่าย โดยสัญญาต้องมีความที่ชัดเจนและจัดแบ่งหัวข้ออย่างเหมาะสม เขียนด้วยภาษาที่ชัดเจนไม่ขัดแย้งในตัวเอง ใช้ถ้อยคำและไวยากรณ์ที่เป็นที่เข้าใจได้โดยบุคคลที่มีสติปัญญา การศึกษาและประสบการณ์โดยทั่วไปในวงการนี้ แต่ไม่ใช่บังคับกับถ้อยคำทางกฎหมายหรือรูปแบบใด ๆ ที่มีกฎหมายบังคับไว้ และคำศัพท์ทางเทคนิคต่าง ๆ

เกษตรกรหรือผู้ประกอบการสามารถเสนอสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหรืออัยการ เพื่อให้ทำการตรวจสอบว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายเรื่องนี้หรือไม่ โดยภายหลังจากการตรวจสอบเจ้าหน้าที่จะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. รับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้
2. ปฏิเสธการรับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้และบันทึกหมายเหตุคำคัดค้านไว้
3. ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากเป็นเรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาตัดสินของศาล
4. ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากสัญญาไม่อยู่ภายใต้บังคับของมาตรานี้

ปัจจัยที่เจ้าหน้าที่จะใช้ในการพิจารณาถึงการอ่านเข้าใจได้ง่าย (Readability) อย่างน้อยมีดังต่อไปนี้

1. ความเรียบง่ายของโครงสร้างประโยค
2. ใช้ถ้อยคำที่ใช้โดยทั่วไปและเป็นคำที่เข้าใจได้
3. มีการหลีกเลี่ยงที่จะใช้ถ้อยคำทางกฎหมายที่ยากต่อการเข้าใจ
4. มีการลดการอ้างอิงไปยังส่วนอื่น ๆ หรือข้อสัญญาอื่น
5. การวิเคราะห์จากคะแนนตามหลักเกณฑ์ที่ระบุเพิ่มเติม
6. มีการใช้ถ้อยคำที่ชัดเจนในข้อสัญญา
7. ปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับการอ่านเข้าใจได้ง่ายของสัญญา

การตรวจสอบสัญญาของเจ้าหน้าที่ตามข้างต้นนี้ไม่อยู่ภายใต้การพิจารณาทบทวนโดยศาล และการรับรองสัญญานี้ไม่เป็นการเห็นชอบความถูกต้องตามกฎหมายหรือผลทางกฎหมายของสัญญา ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินการตรวจสอบสัญญาภายใน 30 วัน ให้ถือว่าสัญญาของผู้ประกอบการได้ปฏิบัติตามกฎหมายนี้แล้ว และการไม่สามารถยื่นสัญญาต่อเจ้าหน้าที่เพื่อตรวจสอบไม่ได้เป็นการแสดงถึงการไม่สุจริตหรือเพิ่มข้อสันนิษฐานว่าสัญญานั้นฝ่าฝืนต่อกฎหมายนี้

ศาลสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญาได้ หากศาลพบว่า (1) ข้อสัญญาฝ่าฝืนหลักการเปิดเผยหรือหลักการอ่านเข้าใจได้โดยง่าย (2) การฝ่าฝืนนั้นทำให้

เกษตรกรเกิดความสับสนในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาใด ๆ ตามสัญญา และ (3) การฝ่าฝืนนั้นทำให้หรืออาจเป็นผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหายทางการเงิน

ในกรณีที่ศาลได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญา ศาลจะมีคำสั่งเท่าที่จำเป็นเพื่อหลีกเลี่ยงการได้ลาภมิควรได้ และการยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้ไม่มีผลทำให้เกษตรกรระงับการปฏิบัติตามสัญญาส่วนอื่นที่ชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ การยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้จะไม่ได้รับการพิจารณา หากพบว่าเป็นการยื่นภายหลังจากการปฏิบัติตามสัญญาได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว

ในกรณีที่คู่สัญญาได้กระทำไปโดยสุจริตและได้ใช้ความพยายามที่จะปฏิบัติตามกฎหมายในส่วนนี้อย่างเต็มที่แล้ว หากมีการเรียกร้องค่าเสียหายจากคู่สัญญาอีกฝ่าย คู่สัญญาที่ถูกเรียกร้องก็สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ รวมถึงการไม่ต้องรับผิดชอบในค่าทนายความและค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบการกระทำฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ด้วย และการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ไม่ทำให้เกษตรกรหลุดพ้นจากความรับผิดชอบจากการกระทำผิดสัญญาของตน เกษตรกรสามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้ตามที่เกิดขึ้นจริงอันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาตามสัญญาเท่านั้น โดยเกษตรกรสามารถเรียกร้องเกี่ยวกับการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ของสัญญาภายในระยะเวลา 6 ปีนับแต่สัญญามีผลใช้บังคับ

3. สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนสัญญา เกษตรกรสามารถยกเลิกสัญญาได้โดยการส่งจดหมายเป็นหนังสือยกเลิกสัญญาต่อผู้ประกอบการภายในระยะเวลา 3 วันทำการนับแต่สัญญามีผลใช้บังคับ หรือก่อนกำหนดเวลาตามที่ได้ระบุไว้ในสัญญา ซึ่งสิทธิในการยกเลิกสัญญา วิธีการยกเลิกสัญญา และกำหนดเวลาในการยกเลิกสัญญาจะต้องได้รับการเปิดเผยอย่างชัดเจนในสัญญา

4. ห้ามมิให้มีข้อสัญญาเกี่ยวกับการไม่ให้เปิดเผยสัญญา กรณีที่สัญญามีข้อกำหนดให้ข้อมูลใด ๆ ในสัญญาต้องเป็นความลับ ห้ามมิให้ผู้ประกอบการบังคับใช้ข้อกำหนดดังกล่าว และให้ข้อกำหนดเช่นนั้นตกเป็นโมฆะไม่ว่าข้อกำหนดนั้นจะมีอยู่โดยชัดแจ้งหรือโดยปริยาย ไม่ว่าด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร หรือในเงื่อนไขใด ๆ ไม่ว่าในสัญญาหรือในเอกสารใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้ การตกเป็นโมฆะไม่มีผลไปถึงข้อสัญญาอื่น ๆ

5. สิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิต (Production Contract Lien)

5.1 สิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ ตามที่กำหนดในกฎหมายนี้ จะใช้บังคับเฉพาะสัญญาการผลิตที่ผู้ประกอบการมีความเป็นเจ้าของในทรัพย์สิน (พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์) ที่เกษตรกรใช้ในการผลิต

5.2 เกษตรกรซึ่งเป็นผู้สัญญากับผู้ประกอบการจะมีสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการ เพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิตตามที่กำหนดในกฎหมายนี้ โดยสิทธิดังกล่าวจะเป็นไปตามหน้าที่ผู้ประกอบการค้างชำระแก่เกษตรกรตามข้อตกลงในสัญญา

กรณีสัญญาการผลิตปศุสัตว์และน้ำนมดิบ เกษตรกรมีสิทธิดังนี้

1. กรณีสัญญาการผลิตปศุสัตว์ (Livestock)

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือฆ่าสัตว์นั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือสัตว์ดังกล่าว

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายสัตว์นั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายสัตว์ดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการฆ่าสัตว์นั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใด ๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code⁷⁹

2. กรณีน้ำนมดิบ (Raw Milk)

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือแปรรูปน้ำนมดิบนั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือน้ำนมดิบดังกล่าว

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายน้ำนมดิบนั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายน้ำนมดิบดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการแปรรูปน้ำนมดิบนั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใด ๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code

ในเรื่องระยะเวลาของสิทธิเหนือสัตว์หรือน้ำนมดิบจะมีขึ้นในเวลาที่สัตว์นั้นมาถึงสถานที่เลี้ยงและต่อเนื่องไปเป็นระยะเวลา 1 ปี ภายหลังจากที่สัตว์นั้นไม่อยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรหรือเมื่อสัตว์นั้นได้ออกจากสถานที่เลี้ยงของเกษตรกร

3. กรณีสัญญาการเพาะปลูกพืช เกษตรกรมีสิทธิดังนี้

(1) ถ้าผู้ประกอบการยังไม่ได้ขายหรือแปรรูปพืชผลนั้น ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือพืชผลดังกล่าว

⁷⁹ Cornell Law School - Legal Information Institute, "Uniform Commercial Code". (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.law.cornell.edu/ucc/9>. [2019, 16 March].

(2) ถ้าผู้ประกอบการขายพืชผลนั้นไปแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือเงิน (cash) ที่ได้จากการขายนั้น ในกรณีนี้เงินที่อยู่ในมือของผู้ประกอบการให้ถือว่าเป็นเงินที่ได้จากการขายพืชผลดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงที่มาของเงินดังกล่าว

(3) ถ้าผู้ประกอบการแปรรูปพืชผลนั้นแล้ว ให้เกษตรกรมีสิทธิเหนือทรัพย์สินใด ๆ ของผู้ประกอบการ ซึ่งจะอยู่ภายใต้เรื่องการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สิน (security interest) ตามมาตรา 9-102 ของ Uniform Commercial Code

ในเรื่องระยะเวลาของสิทธิเหนือพืชผลจะมีขึ้นในเวลาที่พืชผลนั้นถูกปลูกและต่อเนื่องไปเป็นระยะเวลา 1 ปี ภายหลังจากที่พืชผลหรือใบประทวน (Warehouse receipt) ที่ออกโดยผู้ประกอบการ โคดั่งสินค้า ไม่ได้อยู่กับเกษตรกร

5.3 การสงวนสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการเพื่อเป็นหลักประกันการชำระหนี้ตามสัญญาการผลิต (Preserving the Lien)

เกษตรกรจำต้องยื่นเอกสารแสดงสิทธิ (Lien Statement) ต่อเลขาธิการแห่งรัฐ (Secretary of State) ตามแบบฟอร์มที่เจ้าหน้าที่กำหนดเพื่อการสงวนสิทธิ ในกรณีเกษตรกรมีสิทธิเหนือสัตว์หรือพืชผล เกษตรกรจะต้องยื่นเอกสารภายใน 45 วัน นับแต่สัตว์นั้นได้มาถึงสถานที่เลี้ยง หากเป็นกรณีมีสิทธิเหนือพืชผล เกษตรกรจะต้องยื่นเอกสารภายใน 45 วันนับแต่ได้ทำการปลูกพืชผลนั้น ซึ่งเจ้าหน้าที่จะคิดค่าธรรมเนียมและอาจออกกฎระเบียบให้สามารถยื่นเอกสารโดยวิธีอิเล็กทรอนิกส์ได้ นอกจากนี้ สิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการ ตามกฎหมายนี้เป็นสิทธิที่เหนือกว่าและอยู่ในลำดับก่อนสิทธิเหนือทรัพย์สินหรือสิทธิในการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สินที่แย้งกันหลายรายเหนือผลผลิตนั้น รวมถึงสิทธิเหนือทรัพย์สินหรือสิทธิในการประกันหนี้ด้วยทรัพย์สินที่เกิดขึ้นก่อนสิทธิเหนือทรัพย์สินของผู้ประกอบการ⁸⁰ นี้ ยกเว้นตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายอื่น

5.4 การบังคับใช้สิทธิ ในกรณีที่ผลผลิตยังอยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรตามข้อ 5.2 เกษตรกรอาจบังคับตามสิทธิของตนได้ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 9-504⁸⁰, 9-506⁸¹ และ 9-507⁸² ของ Uniform Commercial Code หากเป็นกรณีที่ผลผลิตไม่อยู่ภายใต้การดูแลของเกษตรกรแล้ว เกษตรกรสามารถบังคับใช้สิทธิของตนได้ตามที่กำหนดไว้ในบทที่ 9 ส่วนที่ 5 ของ Uniform Commercial Code

6. กรณีสัญญาการผลิตที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁸² เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ห้ามมิให้ผู้ประกอบการยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา ในกรณีที่สัญญากำหนดให้ เกษตรกรลงทุนเป็นเงินจำนวนไม่ต่ำกว่า 100,000 เหรียญสหรัฐ เว้นแต่ผู้ประกอบการจะได้ ดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ผู้ประกอบการได้บอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีความประสงค์จะยกเลิกสัญญา หรือไม่ต่ออายุสัญญา ล่วงหน้าเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 90 วัน ก่อนครบกำหนดอายุสัญญา

(2) ผู้ประกอบการได้ชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการเลิกสัญญาหรือการไม่ต่อสัญญา โดย คำนวณค่าเสียหายตามอายุการใช้งานที่เหลือของสิ่งปลูกสร้าง เครื่องจักรและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการผลิต

ในกรณีที่เกษตรกรผิดสัญญาในเรื่องการลงทุน ผู้ประกอบการไม่อาจบอกเลิกสัญญา หรือไม่ต่ออายุสัญญา เว้นแต่จะได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

(1) ผู้ประกอบการได้บอกกล่าวเป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีความประสงค์จะยกเลิก สัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญา ล่วงหน้าเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 45 วัน ก่อนครบกำหนดอายุสัญญา โดยในหนังสือบอกกล่าวจะต้องแสดงรายละเอียดที่เป็นสาเหตุของการละเมิดสัญญา

(2) เกษตรกรไม่สามารถแก้ไขการละเมิดสัญญาตามที่ได้แจ้งไว้ในหนังสือบอก กล่าวได้ภายในระยะเวลา 30 วัน นับแต่ได้รับหนังสือบอกกล่าว ทั้งนี้ ความพยายามในการแก้ไขการ ผิดสัญญาของเกษตรกรจะไม่ถูกตีความว่าเป็นการรับสารภาพว่าได้กระทำผิดสัญญาในมูลคดีทาง แพ่ง

ทั้งนี้ ผู้ประกอบการสามารถยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญาได้โดยไม่ต้องบอกกล่าว ล่วงหน้าหรือชดเชยค่าเสียหายตามข้างต้น ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) เกษตรกรจงใจไม่ปฏิบัติตามสัญญาและกรณีเกษตรกรล้มเหลวในการปฏิบัติตามสัญญา

(2) เกษตรกรได้กระทำความผิดในฐานข้อโกงหรือลักทรัพย์โดยมุ่งกระทำต่อผู้ประกอบการ

ในกรณีที่ผู้ประกอบการยกเลิกสัญญาหรือไม่ต่ออายุสัญญานอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้นี้ ผู้ประกอบการจะต้องชดเชยค่าเสียหายที่เกิดจากการเลิกสัญญาหรือการไม่ต่อสัญญาให้แก่เกษตรกร โดยคำนวณค่าเสียหายตามอายุการใช้งานที่เหลือของสิ่งปลูกสร้าง เครื่องจักรและอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับการผลิต

7. การห้ามผู้ประกอบการกระทำการที่ไม่เป็นธรรม (Unfair Practices) ต่อเกษตรกร รวมถึง การกระทำของลูกจ้างหรือตัวแทนของผู้ประกอบการ ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ดังต่อไปนี้

7.1 การตอบโต้ การบังคับขู่เข็ญ การข่มขู่ การทำให้เสียเปรียบ และการเลือกปฏิบัติซึ่ง กระทำต่อเกษตรกร อันเนื่องมาจากการใช้สิทธิหรือการพยายามใช้สิทธิของเกษตรกร รวมถึงการ

กระทำที่มีผลกระทบต่อการใช้สัญญา การต่ออายุสัญญา การกำหนดข้อสัญญาซึ่งเป็นการเลือกปฏิบัติต่อเกษตรกรหรือการตีความข้อสัญญาในลักษณะเลือกปฏิบัติ เช่น เรื่องราคาผลผลิต คุณภาพ และปริมาณของผลผลิต ข้อกำหนดเรื่องการลงทุน และในเรื่องการให้รางวัล การกำหนดบทลงโทษ

7.2 การให้ข้อมูลเท็จแก่เกษตรกรในเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มเกษตรกรหรือสมาคมของเกษตรกร สิทธิของเกษตรกรตามกฎหมาย ข้อมูลเกี่ยวกับค่าตอบแทน การไม่ให้ข้อมูลทางสถิติหรือข้อมูลที่เกษตรกรจะสามารถนำไปใช้คำนวณค่าตอบแทน รวมถึงอัตราการแลกเนื้อ ผลวิเคราะห์ห่ออาหาร ประวัติพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เป็นต้น

7.3 การไม่อนุญาตให้เกษตรกรหรือผู้แทนของเกษตรกรเข้าสังเกตการณ์ซึ่งน้ำหนัก ซึ่งจะใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน

7.4 การคำนวณค่าตอบแทนโดยพิจารณาจากประสิทธิภาพการผลิตของเกษตรกรรายอื่น หรือโดยพิจารณาจากการเลิกสัญญาหรือการต่ออายุสัญญา

7.5 การกำหนดให้เกษตรกรทำการลงทุนหรือเพิ่มการลงทุนโดยเชื่อมโยงกับการต่ออายุสัญญา ซึ่งอยู่นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในสัญญา ทั้งนี้ กรณีจะไม่ถือเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายนี้ถ้าหากการลงทุนใหม่หรือเพิ่มการลงทุนเช่นนั้นเป็นกรณีที่ผู้ประกอบการได้ร่วมลงทุนบางส่วน หรือเป็นกรณีที่ตกลงกับค่าชดเชยใด ๆ หรือได้มีการแก้ไขลงในสัญญา โดยเกษตรกรได้เห็นชอบเป็นลายลักษณ์อักษรในการลงทุนใหม่นั้นด้วย

7.6 การใช้สัญญาที่ขัดต่อหลักการเปิดเผยความเล็งและหลักการอ่านเข้าใจได้ง่าย

7.7 การใช้สัญญาที่มีข้อกำหนดไม่ให้เปิดเผยความลับ

7.8 การใช้สัญญาที่ไม่มีข้อตกลงเรื่องการไกล่เกลี่ย

7.9 การใช้สัญญาที่มีข้อตกลงสิทธิของเกษตรกรใด ๆ และยกเว้นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ประกอบการใด ๆ ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายนี้

7.10 การใช้สัญญาที่มีข้อตกลงให้นำกฎหมายอื่นมาใช้บังคับกับสัญญานี้แทนกฎหมายนี้

8. การกำหนดให้ข้อสัญญาใดที่เป็นการทำให้เกษตรกรต้องเสียสิทธิหรือทำให้ผู้ประกอบการไม่ต้องรับผิดชอบหน้าที่ที่ระบุไว้ตามกฎหมายนี้ให้เป็นโมฆะ

9. เงื่อนไข ข้อตกลงหรือข้อกำหนดใด ๆ ที่กำหนดให้ใช้กฎหมายอื่นแทนกฎหมายนี้ให้ถือเป็นโมฆะและไม่มีผลใช้บังคับ

10. การกำหนดให้ในสัญญาต้องมีข้อสัญญาเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยก่อนนำคดีขึ้นสู่ศาล

11. บทกำหนดโทษ กรณีผู้ประกอบการกระทำการโดยไม่เป็นธรรมตามมาตรา 9 จะต้องรับโทษทางแพ่งและจะต้องรับโทษทางอาญาในฐานะลหุโทษและต้องถูกปรับ เกษตรกรที่ได้รับความ

เสียหายจากการกระทำของผู้ประกอบการซึ่งฝ่าฝืนกฎหมายนี้จะได้รับการเยียวยาตามกฎหมายที่เป็นธรรม รวมถึง ค่าทนายความและค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี และเพื่อให้ศาลมีคำสั่งเกษตรกรไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการไม่ได้รับการเยียวยาตามกฎหมายที่เพียงพอหรือแสดงให้เห็นถึงพฤติการณ์พิเศษ ยกเว้นศาลจะมีคำสั่ง และศาลอาจสั่งห้ามหรือบังคับในรูปแบบใด ๆ เท่าที่สมควรหรือสั่งห้ามกระทำการชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ ทั้งนี้ สำนักงานอัยการสูงสุดแห่งมลรัฐเป็นผู้มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมายนี้ และสามารถสั่งห้ามคู่สัญญากระทำการใด ๆ หรือสั่งให้กระทำการใด ๆ ได้ตามกฎหมายนี้

ข้อตกลงหรือสัญญาดังกล่าวส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นสัญญาสำเร็จรูปที่ผลัดการความเสี่ยงและการบริหารจัดการให้แก่เกษตรกร ทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างผู้ประกอบการทางเกษตรกับเกษตรกร ซึ่งมีอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่าเกษตรกร การต่อรองของเกษตรกรจึงเป็นฝ่ายเสียเปรียบผู้ประกอบการเกษตร เพราะในขณะที่ผู้ประกอบการเกษตรมีเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรจึงมีอำนาจต่อรองน้อย รวมทั้งเกษตรกรมีความต้องการด้านอาชีพ ด้านการตลาด และด้านการเงิน รวมทั้งความรู้ด้านเทคโนโลยีที่มีน้อยกว่า จึงทำให้ต้องตกลงทำตามข้อสัญญาของผู้ประกอบการทางเกษตร และสัญญาที่ผู้ประกอบการทางเกษตรเป็นผู้ร่าง เป็นสัญญาที่ให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้ประกอบการทางเกษตรเอง ส่วนเกษตรกรต้องแบกรับภาระความเสี่ยงต่างๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.4.3 มาตรการทางกฎหมายของประเทศอังกฤษ

ประเทศอังกฤษไม่มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาออกมาบังคับใช้เป็นการเฉพาะ เกษตรกรและบริษัทจึงยึดหลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสัญญา ดังนั้นสัญญาจึงมีพื้นฐานมาจากข้อตกลง (Agreement) ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ตระหนักถึงความสำคัญในด้านการคุ้มครองเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และการคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่า จึงมีการนำกฎหมายเรื่องข้อสัญญาไม่เป็นธรรมมาบังคับใช้ ซึ่งอาจจะเป็นการบังคับในกระบวนการทำสัญญาให้เป็นไปตามกรอบของกฎหมาย และเป็นธรรมกับคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย หากพบว่ากระบวนการทำสัญญาหรือเนื้อหาของสัญญาไม่เป็นไปตามกฎหมายหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน สัญญาดังกล่าวจะตกเป็นโมฆะหรือไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย ประเทศอังกฤษสมัยที่ยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมออกมาใช้บังคับกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนั้น แนวความคิดที่ว่าควรจะควบคุมสัญญาที่ไม่เป็นธรรมให้มีผลใช้บังคับตามความเป็นธรรม หรือมีผลใช้บังคับในขอบเขตของความสมเหตุสมผล (Reasonable) ยังไม่แพร่หลายเนื่องจากยังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและแนวความคิดของหลักเสรีภาพในการทำสัญญา (Freedom of Contract) อย่างไรก็ตามข้อสัญญาที่มักจะสอดแทรกอยู่ในสัญญาต่างๆ เสมอคือข้อสัญญาเกี่ยวกับการยกเว้นหรือจำกัดความรับ

ผิด (Exclusion or Limitation Liability Clauses) ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมลักษณะหนึ่ง ที่มักจะกำหนดไว้ในสัญญา เมื่อเป็นคดีความขึ้นมาศาลอังกฤษจะพิจารณาวินิจฉัยข้อสัญญายกเว้น หรือจำกัดความรับผิดอย่างเคร่งครัดว่า ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดนี้จะผูกพันคู่สัญญาอีกฝ่าย หนึ่ง หรือมีผลบังคับได้เพียงใดเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อคู่สัญญาฝ่ายที่มีได้เป็นผู้ร่างสัญญาหรือ กำหนดเงื่อนไขของสัญญา ที่เป็นปัญหาส่วนใหญ่มักจะเป็นข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดในสัญญา มาตรฐานและวิธีการที่ศาลอังกฤษนำมาใช้ในการวินิจฉัยข้อสัญญายกเว้นหรือจำกัดความรับผิดมี หลายวิธี ได้แก่ การผนวกข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเข้าไปในสัญญา (Incorporation into Contracts) การแปลและตีความสัญญา (Interpretation and Construction) หลักการทำผิดสัญญาที่เป็น รากฐานของสัญญา (Fundamental Breach of Contract) และข้อจำกัดอื่นๆ ตามหลัก Common Law⁸³

ถึงแม้ว่าศาลอังกฤษจะพยายามเข้ามาควบคุมข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดโดยนำ หลักการควบคุมโดยศาลตามหลักกฎหมาย Common Law มาใช้แต่จะเห็นได้ว่าหลักเกณฑ์ดังกล่าว ไม่สามารถนำมาใช้ควบคุมเพื่อแก้ไขปัญหาการแสวงหาผลประโยชน์อันไม่เป็นธรรมจากการอ้าง ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดได้ในทุกกรณี ดังนั้นจึงได้มีความพยายามที่จะนำเอาบทบัญญัติ ของกฎหมายต่างๆ มาปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1977 รัฐสภาอังกฤษได้ตรา กฎหมายฉบับหนึ่งเรียกว่า The Unfair Contract Term Act 1977 หรือ UCTA 1977⁸⁴ ซึ่งมีที่มาจาก แนวคำพิพากษาของศาลที่เป็นบรรทัดฐานเรื่องข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม กฎหมายนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาลักษณะเกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์จากข้อยกเว้น หรือข้อจำกัดความรับผิด (Exemption Clauses) ที่ไม่เป็นธรรม กฎหมายฉบับนี้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 1978 เป็นต้นมา⁸⁵

UCTA 1977 มีวัตถุประสงค์เพื่อจำกัดสิทธิในการอ้างข้อยกเว้น หรือจำกัดความรับผิดในบาง สถานการณ์ โดยมีมาตรการในการควบคุมและกำหนดวิธีปฏิบัติ ดังนี้⁸⁶

1. การห้ามอย่างเด็ดขาดไม่ให้ใส่ข้อยกเว้นหรือจำกัดความผิดบางประการ การห้ามอย่าง เด็ดขาดไม่ให้ใส่ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดบางประการไว้ในสัญญา ข้อความดังกล่าวถ้าใส่ไว้

⁸³ รัชชชัย อาทรรุระสุข.(2559).”ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในสัญญาสำเร็จรูป:ศึกษา เปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายของประเทศอังกฤษ”.วารสารวิชาการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว เฉลิมพระเกียรติ, 6(2). หน้า 47-48.

⁸⁴ โปรดดูภาคผนวก ง. The Unfair Contract Term Act 1977 (UCTA 1977). หน้า 191.

⁸⁵ ดาราพร ธีระวัฒน์. (2538). *กฎหมายสัญญา: สถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็น ธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 85

⁸⁶ วิชัย จิตตपालกุล. (2531). *สัญญาสำเร็จรูป: ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อการแก้ไขปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 105-106.

ในสัญญาจะไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย ข้อความที่ว่านี้ได้แก่⁸⁷ ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด เพื่อความตายหรือการบาดเจ็บแก่กายที่มีผลมาจากความประมาทเลินเล่อ ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด เพื่อความสูญหายหรือความเสียหาย เนื่องจากความชำรุดบกพร่องในสินค้าระหว่างการใช้ประโยชน์ ในเมื่อความชำรุดบกพร่องเกิดจากความประมาทเลินเล่อของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือการจำหน่ายสินค้า ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดในการทำผิดคำมั่นเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดในการทำผิดคำมั่นเกี่ยวกับความตรงกันของสินค้ากับคำพรรณนาหรือตัวอย่าง และเกี่ยวกับคุณภาพหรือความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์เฉพาะที่แสดงนัยในสัญญาซื้อขายหรือสัญญาเช่าซื้อ โดย (The Sale of Goods Act 1979) ทั้งนี้เมื่อข้อความดังกล่าวเป็นปฏิปักษ์ต่อบุคคลที่ทำสัญญาในฐานะเป็นผู้บริโภค

ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเกี่ยวกับความตรงกันของสินค้ากับคำพรรณนาหรือตัวอย่าง หรือคุณภาพหรือความเหมาะสมสำหรับวัตถุประสงค์เฉพาะใดๆ ของสินค้าอันเป็นปฏิปักษ์ต่อบุคคลที่ทำสัญญาในฐานะผู้บริโภค ทั้งนี้ เมื่อสิทธิครอบครองหรือกรรมสิทธิ์โอนไปภายใต้หรือในขณะที่ปฏิบัติตามสัญญาที่ไม่อยู่ในบังคับของกฎหมายซื้อขายหรือเช่าซื้อ

2. การทดสอบความสมเหตุสมผล (Test of Reasonableness) ของข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด ข้อจำกัดที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขความสมเหตุสมผล ระบุให้บุคคลที่อ้างว่าข้อสัญญาหรือประกาศแจ้งผ่านการทดสอบเงื่อนไขความสมเหตุสมผลเป็นการพิสูจน์ว่ากรณีเป็นเช่นนั้น การทดสอบความสมเหตุสมผลของข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดบางอัน ข้อความที่ว่านี้ได้แก่ ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด เพื่อความสูญหายหรือความเสียหาย หรือความเสียหายอื่นๆ ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดใดๆ ในการทำผิดสัญญาที่ผู้ร่างสัญญาก่อขึ้น ข้อความที่ให้สิทธิผู้ร่างสัญญาที่จะเป็นผลให้ผู้ร่างสัญญาปฏิบัติผิดไปจากสิ่งซึ่งได้รับความคาดหวังว่าผู้ร่างสัญญาจะปฏิบัติ

หลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับความสมเหตุสมผล มีผู้คัดค้านว่าเงื่อนไขความสมเหตุสมผลที่ศาลจะใช้นั้นก่อให้เกิดความไม่แน่นอน ดังนั้น เพื่อลบสิ่งข้อคัดค้านดังกล่าวพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับเวลาในการวินิจฉัยความสมเหตุสมผล และระบุแนวทางสำหรับการวินิจฉัยความสมเหตุสมผล คือ⁸⁸

(1) เวลาในการวินิจฉัยความสมเหตุสมผล ให้วินิจฉัยโดยพิจารณาจากพฤติการณ์แวดล้อมที่เป็นอยู่ที่คู่สัญญาหรือควรได้รู้ขณะทำสัญญา ดังนั้น เวลาที่สำคัญจึงได้แก่ เวลาทำสัญญาไม่ใช่เวลาที่ความรับผิดเกิดขึ้น ลักษณะหรือความร้ายแรงของความสูญหาย หรือความเสียหายที่ได้รับไม่มี

⁸⁷ อินทรา ดาราพานิชย์.(2555).*ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมตามสัญญาสำเร็จรูป*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 77.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78

ผลต่อความสมเหตุสมผลของข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิด เว้นแต่สิ่งนั้นจะอยู่ในความคาดหมาย หรือควรจะอยู่ในความคาดหมายในเวลาทำสัญญา

(2) แนวทางกฎหมายดังกล่าวระบุว่าเมื่อบุคคลใดพยายามจำกัดความรับผิดไว้เป็นจำนวนแน่นอนนั้นในการที่จะวินิจฉัยว่าข้อความดังกล่าวสมเหตุสมผลหรือไม่นั้นให้พิจารณาองค์ประกอบดังต่อไปนี้

(ก) แหล่งที่บุคคลนั้นสามารถหาทรัพย์สินมาชำระหนี้ได้

(ข) กรณีดังกล่าวบุคคลผู้รับผิดชอบสามารถเอาประกันภัยได้หรือไม่

3. การกล่าวผิดความจริง ถ้าสัญญาระบุข้อสัญญาที่ยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดใด ๆ ที่คู่สัญญาอาจอยู่ภายใต้บังคับเนื่องจากการกล่าวผิดความจริงของคู่สัญญาก่อนที่สัญญาจะทำขึ้นหรือการเสียชีวิตใด ๆ ที่ใช้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายเนื่องจากการกล่าวผิดความจริง ให้ถือว่าข้อสัญญานั้นไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย เว้นแต่ข้อสัญญาดังกล่าวจะผ่านการทดสอบเงื่อนไขความสมเหตุสมผล

4. สถานการณ์ที่ไม่อยู่ในภายใต้บังคับของพระราชบัญญัตินี้ คือข้อสัญญาที่ยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดของบุคคลที่ไม่ได้ทำเป็นธุรกิจโดยทั่วไป ข้อสัญญาดังกล่าวไม่อยู่ภายใต้ของพระราชบัญญัตินี้ พระราชบัญญัตินี้จำกัดสิทธิของบุคคลในอันที่จะยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดบางประการที่เกิดจากสัญญาซื้อขาย สัญญาเช่าซื้อสินค้า และสัญญาที่ผู้อ้างข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเท่านั้น⁸⁹

ในส่วนของการพิจารณาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมของอังกฤษ ตาม UCTA 1977 มี 2 เทคนิค ดังนี้⁹⁰

1. การห้ามอย่างเด็ดขาดไม่ให้ใช้ข้อยกเว้น หรือจำกัดความรับผิดไว้ในสัญญา หากมีการฝ่าฝืนนำเอามาใช้ไว้ในสัญญา “ข้อความดังกล่าวก็จะไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย” ได้แก่

1.1 ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเพื่อความตายหรือเพื่อการบาดเจ็บแก่กายที่มีผลมาจากการประมาทเลินเล่อ มาตรา 2 (1)

1.2 ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดเพื่อความสูญหายหรือความเสียหายเนื่องจากความชำรุดบกพร่องในสินค้าระหว่างการใช้ประโยชน์ เมื่อความชำรุดบกพร่องเกิดจากความประมาทเลินเล่อของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือการจำหน่ายสินค้า มาตรา 5 (1) โดยห้ามผู้ผลิตหรือ

⁸⁹ พิทยา วิทยาไพโรจน์ (2549). *ปัญหาทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสัญญาไม่เป็นธรรม : ศึกษากรณีสัญญาประกันวินาศภัย*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 61

⁹⁰ แพทริญา อธิญมิ่ง. (2554). *ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับข้อสัญญาไม่เป็นธรรม*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 109.

ผู้จำหน่ายนำข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดโดยอ้างข้อสัญญาหรือประกาศแจ้งใด ๆ ที่ใส่ไว้หรือที่ใช้อ้างถึงคำรับรอง

1.3 ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดในการทำผิดคำมั่นเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่แสดงนัยในสัญญาซื้อขายโดย The Sale of Good Act 1979 มาตรา 12 และข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดในการทำผิดคำรับประกันโดยปริยายเกี่ยวกับสิ่งของที่ตรงกัน เกี่ยวกับสัญญาเช่าซื้อ โดย The Supply of Good (Implied Terms) Act 1973 มาตรา 8 (มาตรา 6 (1))

1.4 ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความผิดในการทำผิดคำมั่นเกี่ยวกับความตรงกันของสินค้ากับคำพรรณนาหรือตัวอย่าง และเกี่ยวกับคุณภาพหรือความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์เฉพาะที่แสดงนัยในสัญญาซื้อขายหรือสัญญาเช่าซื้อ โดย The Sale of Good Act 1979 มาตรา 13 หรือมาตรา 11 ทั้งนี้เมื่อข้อความดังกล่าวเป็นปฏิบัติต่อบุคคลที่ทำสัญญาในฐานะผู้บริโภค (มาตรา 6 (2))

1.5 ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดเกี่ยวกับความตรงกันของสินค้ากับคำพรรณนาหรือตัวอย่าง คุณภาพ และความเหมาะสมกับวัตถุประสงค์เฉพาะของสินค้าอันเป็นปฏิบัติต่อบุคคลที่ทำสัญญาในฐานะผู้บริโภค ทั้งนี้เนื่องจากสิทธิครอบครองหรือกรรมสิทธิ์โอนไปภายใต้หรือในขณะที่ปฏิบัติตามสัญญาที่ไม่อยู่ในบังคับของกฎหมายซื้อขายหรือเช่าซื้อ (มาตรา 7 (2))

ประเภทสัญญา หรือข้อสัญญาที่ถูกควบคุมโดยกฎหมายฉบับนี้ ซึ่งมีผลให้ข้อกำหนดไม่มีผลใช้บังคับ ได้แก่ คำรับรองสินค้าสำหรับผู้บริโภค สัญญาซื้อขาย สัญญาเช่าซื้อ สัญญาจัดหาประเภทอื่นที่ไม่ใช่สัญญาซื้อขายหรือสัญญาเช่าซื้อ เช่น สัญญาแลกเปลี่ยน สัญญาจำนำ หรือสัญญาเช่า⁹¹ รวมทั้งข้อสัญญาที่ระบุเกี่ยวกับความรับผิดในความประมาทเลินเล่อที่ทำให้บุคคลอื่นถึงแก่ความตายหรือบาดเจ็บแก่กาย

2. การทดสอบข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดด้วยหลักความชอบด้วยเหตุผล (Reasonableness Test) ⁹² ได้แก่

2.1 ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดเพื่อความสูญหายหรือความเสียหายอื่น ๆ นอกจากความตายหรือบาดเจ็บแก่กายที่มีผลจากการประมาทเลินเล่อ มาตรา 2 (2)

2.2 ข้อยกเว้นหรือข้อจำกัดความรับผิดใด ๆ ในการทำผิดสัญญาที่ผู้ร่างสัญญาก่อขึ้น มาตรา 3 (2) (ก) ซึ่งใช้กับสัญญาที่ทำขึ้นระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจกับผู้บริโภค (สัญญาเพื่อผู้บริโภค คือ คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะต้องไม่ทำสัญญาในทางธุรกิจ แต่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งทำสัญญาในทางธุรกิจตาม มาตรา 12 (1) สัญญาสำเร็จรูปทางธุรกิจ

⁹¹ อรณูช อาษาทองสุข.(2535). *การควบคุมและแก้ไขปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 81

⁹² แพทริคยา อรัญมิ่ง. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 90. หน้า 110

2.3 ข้อความที่ให้สิทธิผู้ร่างสัญญาที่จะเป็นผลให้ผู้ร่างสัญญาปฏิบัติผิดไปจากสิ่งที่ได้รับการคาดหมายว่าผู้ร่างสัญญาจะปฏิบัติ มาตรา 3 (2) (ข) (1) ซึ่งใช้กับสัญญาที่สร้างขึ้นระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจกับผู้บริโภค (สัญญาเพื่อผู้บริโภค) สัญญาสำเร็จรูปทางธุรกิจ

2.4 ข้อความที่ให้สิทธิผู้ร่างสัญญาที่จะเป็นผลให้ผู้ร่างสัญญาไม่ต้องปฏิบัติตามสัญญาทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งส่วนใด มาตรา 3 (2) (ข) (2) ซึ่งใช้กับสัญญาที่สร้างขึ้นระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจกับผู้บริโภค (สัญญาเพื่อผู้บริโภค) สัญญาสำเร็จรูปทางธุรกิจ

2.5 ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดที่ระบุไว้ในมาตรา 6 (2) ทั้งนี้เมื่อข้อความดังกล่าวเป็นปฏิปักษ์กับบุคคลที่ทำสัญญาอันมิใช่ในฐานะเป็นผู้บริโภค มาตรา 6 (3)

2.6 ข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดที่เป็นปฏิปักษ์กับบุคคลที่ทำสัญญาอันมิใช่ในฐานะผู้บริโภค ทั้งนี้ใช้เฉพาะกับสัญญาจัดหาสินค้าอื่น ๆ นอกเหนือจากสัญญาซื้อขายและสัญญาเช่าซื้อ มาตรา 7 (3) ซึ่งใช้กับสัญญาจัดหาสินค้า (Supply of Good) เช่น สัญญาเช่า สัญญาแลกเปลี่ยน

2.7 ข้อความที่ระบุให้บุคคลที่ทำสัญญาในฐานะเป็นผู้บริโภคต้องชดใช้ค่าเสียหาย (Indemnity Clauses) แก่บุคคลอีกบุคคลหนึ่ง เกี่ยวกับความรับผิดที่บุคคลนั้นจะก่อขึ้นด้วยความประมาทเลินเล่อหรือการทำผิดสัญญา มาตรา 4 (1)

2.8 ข้อความที่ยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดใด ๆ ที่คู่สัญญาอาจอยู่ภายใต้บังคับ เนื่องจากการกล่าวผิดความจริง (Misrepresentation) ของคู่สัญญาก่อนที่สัญญาจะสร้างขึ้น มาตรา 3 (ก)

2.9 ข้อความที่ยกเว้นหรือจำกัดการเยียวยาใด ๆ ที่ใช้ได้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายเนื่องจากการกล่าวผิดความจริง (Misrepresentation) ของคู่สัญญา ก่อนที่สัญญาจะสร้างขึ้น มาตรา 3 (ข) ซึ่งข้อความที่กล่าวผิดความจริงก็คือ ข้อความที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง ข้อความเท็จ หรือการหลอกลวง

ข้อสัญญายกเว้นหรือจำกัดความรับผิดดังกล่าวจะใช้บังคับได้เพียงที่ผ่านการทดสอบเงื่อนไขความสมเหตุสมผลยังคงมีอยู่ต่อไป มาตรา 9 (2)⁹³

ประเภทสัญญาและข้อสัญญาที่ถูกควบคุมโดยกฎหมายฉบับนี้ ซึ่งมีผลให้ข้อกำหนดมีผลใช้บังคับได้แต่เพียงที่ผ่านการทดสอบเงื่อนไขความสมเหตุสมผล ได้แก่ สัญญาเพื่อผู้บริโภค สัญญาสำเร็จรูป สัญญาจัดหาสินค้า (Supply of Good) ข้อกำหนดการชดใช้ค่าเสียหาย (Indemnity Clauses) การกล่าวผิดความจริง ((Misrepresentation) รวมทั้งข้อสัญญาที่ระบุเกี่ยวกับความรับผิดในความประมาทเลินเล่อที่ทำให้บุคคลอื่นเสียหายนอกจากทำให้ตายหรือบาดเจ็บแก่กาย

โดยศาลจะพิจารณาจากอำนาจในการต่อรองของคู่สัญญา โอกาสที่จะเลือกเข้าทำสัญญาในลักษณะเดียวกันกับผู้ประกอบการธุรกิจอื่นผู้บริโภคหรือควรจะมีข้อเท็จจริงที่มีอยู่ในสัญญารวมถึง

⁹³ อรุณฯ อาษาทองสุข. อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 91. หน้า 92

ปกติประเพณีทางการค้าหรือแนวทางที่คู่กรณีเคยปฏิบัติต่อกัน ความเป็นไปได้ในเงื่อนไขที่กำหนด ในขณะที่ทำสัญญาว่าเป็นไปได้แค่ไหนที่จะสามารถปฏิบัติได้ เป็นต้น⁹⁴

3.5 เปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของต่างประเทศกับประเทศไทย

ระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เป็นสัญญาที่ไม่ได้ระบุลักษณะและรูปแบบของสัญญาเอาไว้เป็นการเฉพาะ เกษตรกรและบริษัทจึงยึดหลักอิสระในทางแพ่งและหลักเสรีภาพในการทำสัญญาเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสัญญา โดยคู่สัญญามีอิสระในการกำหนดลักษณะและขอบเขตของสัญญาที่ต้องการผูกพันเข้าทำสัญญา เมื่อคู่สัญญาได้แสดงเจตนาทำสัญญาแล้ว กฎหมายก็จะรับรองการแสดงเจตนา นั้น การทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญานั้นจึงไม่ได้เกิดจากการมีเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของเกษตรกรและบริษัท เนื่องจากบริษัทเป็นผู้กำหนดรูปแบบและวิธีการทำสัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยบริษัทจะกำหนดวิธีการทำสัญญาอย่างไรก็ได้ หรือบริษัทจะกำหนดเงื่อนไขในการรับซื้อผลผลิตราคาของปัจจัยการผลิต วิธีการคำนวณผลตอบแทน ระยะเวลาของสัญญา และข้อยกเว้นหรือข้อจำกัด ความรับผิดชอบในสัญญาอย่างไรก็ได้ สัญญาจึงมีรูปแบบที่ไม่แน่นอนและชัดเจน หากมีข้อพิพาทเกิดขึ้น เกษตรกรจึงยากลำบากในการนำพยานเอกสารมาพิสูจน์ เพราะเป็นการอ้างพยานหลักฐานที่บริษัทเป็นผู้ทำขึ้นและเก็บไว้เพียงฝ่ายเดียว สัญญาจึงลึกลับแล้วแต่อยู่ในความรู้เห็นของบริษัท

มาตรการทางกฎหมายตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit ในการทำสัญญากำหนดให้ต้องทำเป็นรูปแบบลายลักษณ์อักษรพร้อมกำหนดวิธีการและขั้นตอนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเพื่อสร้างความชัดเจน ความสมบูรณ์ และการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพและกำหนดของสัญญาการผลิตทางการเกษตร ซึ่งมีความเข้าใจง่าย ความชัดเจนสามารถอ่านและเข้าใจได้โดยง่าย ไม่ยาวและมีรายละเอียดมากเกินไป โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความไว้วางใจและความสุจริตทั้งสองฝ่ายมีการเปิดเผยข้อมูลเพื่อให้เกษตรกรรับรู้ข้อมูลที่ชัดเจนในการเข้าทำสัญญาซึ่งกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาหลายฉบับได้กำหนดให้ต้องมีการแจ้งเกษตรกรเรื่องความเสี่ยงที่พึงต้องรับจากการเข้าทำสัญญากำหนดรายละเอียดเบื้องต้นที่จำต้องให้คู่สัญญาพิจารณาการกำหนดข้อตกลงขั้นต่ำในเรื่องแบบของสัญญาและเนื้อหาของสัญญา จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้แน่ใจว่าเกษตรกรได้รับข้อมูลอย่างเต็มที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่ของตน และเป็นการกำหนดกลไกในการระงับข้อพิพาทเพื่อให้การบังคับตาม

⁹⁴ แพทริเชีย อรัญมิ่ง, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 90, หน้า 112

สัญญาเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม เสริมสร้างความสมัครใจในการปฏิบัติตามสัญญา เพื่อให้ข้อตกลงของคู่สัญญามีผลทางกฎหมาย และเพิ่มเติมข้อตกลงของคู่สัญญาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สหรัฐอเมริกากำหนดสัญญาต้องเป็นหนังสือโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายชัดเจนและเปิดเผยถึงความเสี่ยงต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญาระยะเวลาของสัญญาการเลิกสัญญาการเจรจาต่อรองใหม่ ความรับผิดชอบในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมปัจจัยที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น มลรัฐและสหรัฐ และข้อสัญญาใดๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผยสัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่ายและใช้ขนาดตัวอักษรที่เหมาะสม อีกทั้งต้องจัดทำใบปะหน้าของสัญญาเกษตรกรหรือผู้ประกอบการสามารถเสนอสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหรืออัยการ เพื่อให้ทำการตรวจสอบว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายเรื่องนี้หรือไม่ ในการตรวจสอบสัญญาของเจ้าหน้าที่ไม่อยู่ในภายใต้การพิจารณาทบทวนของศาล ซึ่งศาลสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำสัญญาหรือข้อจำกัดการใช้ข้อสัญญาได้หากศาลพบว่า (1) ข้อสัญญาฝ่าฝืนหลักการเปิดเผยหรือหลักการอ่านเข้าใจได้ง่าย (2) การฝ่าฝืนนั้นทำให้เกษตรกรเกิดความสับสนในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาใดๆ ตามสัญญา และ (3) การฝ่าฝืนนั้นทำให้หรืออาจเป็นผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหายทางการเงิน

ประเทศอังกฤษไม่มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาออกมาบังคับใช้เป็นการเฉพาะ เกษตรกรและบริษัทจึงยึดหลักเสรีภาพในการทำสัญญาเป็นเครื่องมือก่อให้เกิดสัญญา ดังนั้นสัญญาจึงมีพื้นฐานมาจากข้อตกลง แต่ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ตระหนักถึงความสำคัญในด้านการคุ้มครองเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และการคุ้มครองคู่สัญญาฝ่ายที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่า จึงมีการนำกฎหมายเรื่องข้อสัญญาไม่เป็นธรรมมาบังคับใช้ ซึ่งอาจจะเป็นการบังคับในกระบวนการทำสัญญาให้เป็นไปตามกรอบของกฎหมายและเป็นธรรมกับคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย หากพบว่ากระบวนการทำสัญญาหรือเนื้อหาของสัญญาไม่เป็นไปตามกฎหมายหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน สัญญาดังกล่าวจะตกเป็นโมฆะหรือไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย โดยมีกฎหมายฉบับหนึ่งเรียกว่า The Unfair Contract Term Act 1977 หรือ UCTA 1977 ซึ่งมีที่มาจากแนวคำพิพากษาของศาลที่เป็นบรรทัดฐานเรื่องข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม กฎหมายนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์จากข้อยกเว้น หรือข้อจำกัดความรับผิดชอบที่ไม่เป็นธรรม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยได้กำหนดให้มีคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาซึ่งมีอำนาจและหน้าที่ในการพิจารณาสัญญาระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการธุรกิจ ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ที่กฎหมายให้อำนาจและหน้าที่ในการกำหนดสิทธิและความรับผิดชอบของคู่สัญญา แต่กฎหมายตาม

พระราชบัญญัติดังกล่าวมิได้กำหนดให้อำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการในการแก้ไขสัญญา และการกำหนดรูปแบบของสัญญา ซึ่งจะแตกต่างจากสหรัฐอเมริกา ดังนั้นสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยทั่วไป จึงเป็นไปตามหลักเสรีภาพในการทำสัญญาซึ่งคู่สัญญามีเสรีภาพในการเลือกคู่สัญญาและเสรีภาพในการเลือกที่จะทำสัญญา แต่ในข้อเท็จจริงเนื้อหาของสัญญานั้น พบว่ามักจะถูกกำหนดโดยบริษัทซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจและมีอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าเป็นผู้กำหนดรายละเอียดในสัญญาเพียงฝ่ายเดียว เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองเงื่อนไขในสัญญาได้ หากเกษตรกรไม่ตกลงตามที่บริษัทกำหนดบริษัทย่อมไม่ตกลงเข้าทำสัญญาด้วย ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้นำหลักเสรีภาพในการทำสัญญามาบัญญัติไว้ในมาตรา 151 อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า แม้การที่บริษัทมีการกำหนดรายละเอียดในสัญญาให้เอื้อประโยชน์แก่บริษัทก็ยังไม่อาจฟังได้ว่าเป็นการทำสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ต้องห้ามขัดแย้งตามกฎหมายเป็นการพันวิสัยหรือขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ดังนั้น จึงบังคับตามสัญญาที่เกษตรกรและบริษัทตกลงกันได้ตามหลักเสรีภาพในการแสดงเจตนาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยสัญญา อีกทั้งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทย ไม่มีการกำหนดบทบัญญัติเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดช้อยกเว้น หรือข้อจำกัดความรับผิดชอบไว้ในสัญญา ซึ่งอาจทำให้เกษตรกรที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่าเสียเปรียบ ซึ่งจะแตกต่างจากกฎหมายเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมของประเทศอังกฤษ

ผู้เขียนเห็นว่า พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทย ยังขาดความชัดเจนในการควบคุมการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นการเฉพาะ โดยยังไม่มีมีการประกาศกฎกระทรวง หรือระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจนเพียงพอ ทำให้ยังไม่มี ความชัดเจนและยังขาดความเข้าใจในเนื้อหาสาระ อาทิเช่น เนื้อหาของกฎหมาย (substantive) องค์กรที่กำกับดูแล (institution) การบังคับให้เป็นไปตามกฎหมาย (implementation) กลไกการบังคับ (mechanism) และการบังคับใช้กฎหมาย (enforcement) เป็นต้น เนื่องจากเนื้อหาในบทบัญญัติที่มีอยู่ปัจจุบันนั้น ยังไม่ชัดเจน ยังไม่ครอบคลุม และยังไม่เหมาะสมกับลักษณะการทำสัญญาของเกษตรกรที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่าซึ่งอาจจะเสียเปรียบให้กับบริษัทที่มีอำนาจต่อรองเหนือกว่าได้ จึงแตกต่างจากมาตรการทางกฎหมายตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit และของสหรัฐอเมริกา

ดังนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบมาตรการทางกฎหมายตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit สหรัฐอเมริกา และประเทศอังกฤษ กับพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยแล้ว จะพบว่ายังมีความแตกต่างกันอยู่หลายส่วนดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

อย่างไรก็ดี พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยยังมีลักษณะที่มีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกันกับมาตรการทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกา กรณี

กำหนดให้มีบุคคลสองฝ่ายเป็นคู่สัญญา คือผู้ประกอบการกิจการเกษตรกับเกษตรกรเป็นคู่สัญญา มีนิติสัมพันธ์ตามกฎหมายในการกำหนดข้อสัญญาในการจ้างผลิตและกำหนดรูปแบบในการผลิตสินค้าทางการเกษตรก่อนการดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาผู้ประกอบการกิจการเกษตรจะต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบล่วงหน้าพร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลและต้องส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าวให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรสหกรณ์เก็บไว้ซึ่งรูปแบบในการทำสัญญาได้กำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือโดยใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่ายเพื่อให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาได้เข้าใจในข้อสัญญาซึ่งหากในสัญญามีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบ และได้กำหนดรายละเอียดต่างๆ ไว้ในสัญญาเพื่อให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายได้ทราบถึงข้อกำหนดที่ต้องปฏิบัติ

3.6 เปรียบเทียบการกำกับดูแลและการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมของต่างประเทศกับประเทศไทย

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 10 ได้กำหนดให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญามีอำนาจหน้าที่ในการเสนอแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา ต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาอนุมัติ กำหนดแนวทางหรือมาตรการเพื่อให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา กำหนดรูปแบบสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาและส่งเสริมให้นำรูปแบบสัญญาดังกล่าวไปใช้ ส่งเสริมให้มีการทำประกันภัยในระบบเกษตรพันธสัญญา เสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้มีการตรากฎหมาย หรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญา ติดตาม ประสานงาน หรือเร่งรัดการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการตามแผนการพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา ให้คำแนะนำหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา และเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาสั่งการในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ดำเนินการตามแผนพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติ รวมถึงการออกประกาศเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในเรื่องต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

มาตรการการกำกับดูแลและการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมตามคู่มือ ทางกฎหมายของอูว์นีดรอว์ (Unidroit)

กฎหมายว่าด้วยสัญญาการผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ได้กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเปิดเผยเนื้อหาสัญญาและการนำเสนอสัญญาให้เจ้าหน้าที่รัฐพิจารณาสัญญา และให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาตรวจสอบสัญญาได้ว่าทำสัญญาตามแบบฟอร์มที่กำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งการเปิดเผยนี้อาจอยู่ในรูปแบบการจดทะเบียน (Registration) การขอใบรับรอง (Certification) และการยื่นคำขออนุญาต (Filing) เช่น กฎหมายของสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีสัญญามาตรฐานซึ่งได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงเกษตร โดยสัญญามาตรฐานนี้จะมีผลบังคับใช้กับผลผลิตทางการเกษตรทุกประเภท หลังจากครบกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ได้รับความเห็นชอบในขั้นแรกเมื่อเกิดข้อพิพาทคู่สัญญามักจะปรึกษาหารือโดยตรงระหว่างกัน หากไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาจะอาศัยวิธีการไกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยคือวิธีการแก้ปัญหาโดยเป็นที่ยอมรับร่วมกันด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลที่สาม และผูกพันตนเองด้วยความสมัครใจ ด้วยประโยชน์ในข้อนี้กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรจึงกำหนดให้ยื่นข้อพิพาทเข้าสู่การไกล่เกลี่ย ข้อกำหนดนี้เป็นการรับประกันต่อคู่สัญญาเพื่อมั่นใจว่าพวกเขาไม่เสียสิทธิหรือหน้าที่ในการยื่นข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และจะปรากฏอยู่ในสัญญา ถ้าการไกล่เกลี่ยไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาอาจเลือกที่จะยื่นข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการหรือยื่นฟ้องต่อศาล การแก้ไขข้อพิพาทผ่านทางอนุญาโตตุลาการ คือ การยื่นข้อพิพาทต่อบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางและคำตัดสินจะมีผลผูกพันและมีผลบังคับได้ตามกฎหมาย คู่สัญญาจะมีอิสระอย่างมากในการกำหนดขั้นตอนและบุคคลที่จะมาเป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในส่วนของอนุญาโตตุลาการนี้อยู่ภายใต้กฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่ใช้กระบวนการอนุญาโตตุลาการ วิธีการสุดท้ายในการระงับข้อพิพาทก็คือการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาลจะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ในระดับที่เป็นทางการอย่างมากและมีค่าใช้จ่ายสูง องค์กรของเกษตรกรและองค์กรอื่น ๆ ควรมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือในการต่อสู้คดีในศาลแก่เกษตรกรแต่ละราย การฟ้องคดีต่อศาลต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงและใช้เวลานานหลายปีข้อพิพาทส่วนใหญ่จะไม่ขึ้นสู่กระบวนการพิจารณาของศาลเพราะเป็นวิธีที่มีค่าใช้จ่ายสูงและใช้ระยะเวลาเวลานาน รวมถึงประเด็นการรับสินบนของศาล กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่จึงมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับแนวทางในการระงับข้อพิพาท โดยหน่วยงานพิเศษ และหน่วยงานรับพิจารณาอุทธรณ์ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายมีอำนาจหน้าที่โดยเฉพาะในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาเกษตรแบบพันธสัญญา หรือ คู่สัญญาอาจเลือกที่จะเสนอข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการ อย่างไรก็ตามการดำเนินการทำงานของอนุญาโตตุลาการมีค่าใช้จ่ายที่อาจเกิน

กว่าความสามารถของเกษตรกร และอาจไม่ได้รับการยอมรับเพราะเหตุจากการขาดความเป็นกลางของอนุญาโตตุลาการ

มาตรการการกำกับดูแลและการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมของสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกามีการตรากฎหมายชื่อว่ากฎหมายคุ้มครองผู้ผลิต ค.ศ. 2000 (Producer Protection Act (PPA)) เป็นกฎหมายที่ยกร่างขึ้นโดยมลรัฐไอโอวาที่นำต้นแบบการยกร่างมาจากกฎหมายประจำมลรัฐมินนิโซตา และมลรัฐข้างเคียง ซึ่งมีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองเกษตรกรผู้ผลิตจากสัญญาการผลิตที่ไม่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญา สารสำคัญของกฎหมายฉบับดังกล่าวคือการปฏิบัติตามสัญญาทางการเกษตรและการบังคับใช้สัญญาของกลุ่มสัญญาทุกฝ่ายต้องเป็นไปตามหลักสุจริต และกำหนดให้สัญญาต้องทำเป็นหนังสือโดยใช้ภาษาที่เรียบง่ายชัดเจนและเปิดเผยถึงความเสี่ยงต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สิทธิของเกษตรกรในการทบทวนการทำสัญญา ระยะเวลาของสัญญา การเลิกสัญญา การเจรจาต่อรองใหม่ ความรับผิดชอบในความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจัยที่ใช้ในการคำนวณค่าตอบแทน หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบของท้องถิ่น มลรัฐและสหรัฐ และข้อสัญญาใดๆ ที่สมควรจะต้องเปิดเผย สัญญาต้องอ่านเข้าใจได้ง่ายและใช้ขนาดตัวอักษรที่เหมาะสม อีกทั้งต้องจัดทำใบปะหน้า (cover sheet) รูปแบบของสัญญาและภาษาต้องเข้าใจได้ง่าย โดยสัญญาต้องมีความที่ชัดเจนและจัดแบ่งหัวข้ออย่างเหมาะสม เขียนด้วยภาษาที่ชัดเจนไม่ขัดแย้งในตัวเอง ใช้ถ้อยคำและไวยากรณ์ที่เป็นที่เข้าใจได้โดยบุคคลที่มีสติปัญญา การศึกษาและประสบการณ์โดยทั่วไปในวงการนี้ แต่ไม่ใช้บังคับกับถ้อยคำทางกฎหมายหรือรูปแบบใดๆ ที่มีกฎหมายบังคับไว้ และคำศัพท์ทางเทคนิคต่างๆ เกษตรกรหรือผู้ประกอบการสามารถเสนอสัญญาต่อเจ้าหน้าที่ เช่น คณะกรรมการหรืออัยการ เพื่อให้ทำการตรวจสอบว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายเรื่องนี้หรือไม่ โดยภายหลังจากการตรวจสอบเจ้าหน้าที่จะดำเนินการ (1) รับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้ (2) ปฏิเสธการรับรองว่าสัญญาได้ปฏิบัติตามกฎหมายมาตรานี้และบันทึกหมายเหตุคำคัดค้านไว้ (3) ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากเป็นเรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาคดีของศาล (4) ปฏิเสธการตรวจสอบสัญญาเนื่องจากสัญญาไม่อยู่ภายใต้บังคับกฎหมายนี้

ปัจจัยที่เจ้าหน้าที่จะใช้ในการพิจารณาถึงการอ่านเข้าใจได้ง่าย (Readability) อย่างน้อยต้องมี (1) ความเรียบง่ายของโครงสร้างประโยค (2) ใช้ถ้อยคำที่ใช้โดยทั่วไปและเป็นคำที่เข้าใจได้ (3) มีการหลีกเลี่ยงที่จะใช้ถ้อยคำทางกฎหมายที่ยากต่อการเข้าใจ (4) มีการลดการอ้างอิงไปยังส่วนอื่นๆ หรือข้อสัญญาอื่น (5) การวิเคราะห์จากคะแนนตามหลักเกณฑ์ที่ระบุเพิ่มเติม (6) มีการใช้ถ้อยคำที่ชัดเจนในข้อสัญญา (7) ปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับการอ่านเข้าใจได้ง่ายของสัญญา

การตรวจสอบสัญญาของเจ้าหน้าที่ตามข้างต้นนี้ไม่ได้อยู่ภายใต้การพิจารณาทบทวนโดยศาล และการรับรองสัญญานี้ไม่เป็นการเห็นชอบความถูกต้องตามกฎหมายหรือผลทางกฎหมายของสัญญา ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินการตรวจสอบสัญญาภายใน 30 วัน ให้ถือว่าสัญญาของผู้ประกอบการได้ปฏิบัติตามกฎหมายนี้แล้ว และการไม่สามารถยื่นสัญญาต่อเจ้าหน้าที่เพื่อตรวจสอบไม่ได้เป็นการแสดงถึงการไม่สุจริตหรือเพิ่มข้อสันนิษฐานว่าสัญญานั้นฝ่าฝืนต่อกฎหมายนี้

ศาลสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญาได้ หากศาลพบว่า (1) ข้อสัญญาฝ่าฝืนหลักการเปิดเผยหรือหลักการอ่านเข้าใจได้ง่าย (2) การฝ่าฝืนนั้นทำให้เกษตรกรเกิดความสับสนในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาใดๆ ตามสัญญา และ (3) การฝ่าฝืนนั้นทำให้หรืออาจเป็นผลให้เกษตรกรได้รับความเสียหายทางการเงิน กรณีที่ศาลได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงถ้อยคำในสัญญาหรือจำกัดการใช้ข้อสัญญา ศาลจะมีคำสั่งเท่าที่จำเป็นเพื่อหลีกเลี่ยงการได้ลาภมิควรได้ และการยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้ไม่มีผลทำให้เกษตรกรระงับการปฏิบัติตามสัญญาส่วนอื่นที่ชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ การยื่นข้อเรียกร้องต่อศาลในส่วนนี้จะไม่ได้รับการพิจารณา หากพบว่าเป็นการยื่นภายหลังจากการปฏิบัติตามสัญญาได้เสร็จสมบูรณ์แล้ว กรณีที่คู่สัญญาได้กระทำไปโดยสุจริตและได้ใช้ความพยายามที่จะปฏิบัติตามกฎหมายในส่วนนี้อย่างเต็มที่แล้ว หากมีการเรียกร้องค่าเสียหายจากคู่สัญญาอีกฝ่าย คู่สัญญาที่ถูกเรียกร้องก็สามารถยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้ได้ รวมถึงการไม่ต้องรับผิดชอบในค่าทนายความและค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบการกระทำฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ด้วย และการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ไม่ทำให้เกษตรกรหลุดพ้นจากความรับผิดชอบจากการกระทำผิดสัญญาของตน เกษตรกรสามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้ตามที่เกิดขึ้นจริงอันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจในสิทธิหน้าที่หรือการเยียวยาตามสัญญาเท่านั้น โดยเกษตรกรสามารถเรียกร้องเกี่ยวกับการฝ่าฝืนกฎหมายในส่วนนี้ของสัญญาภายในระยะเวลา 6 ปีนับแต่สัญญามีผลใช้บังคับ

มาตรการการกำกับดูแลและการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมของประเทศอินเดีย

ในส่วนของประเทศอินเดียนั้นกฎหมายของประเทศอินเดียได้กำหนดให้มีคณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตร (Market Committee) หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นจากสัญญา คู่สัญญาสามารถเสนอเรื่องต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบได้ โดยหน่วยงานนั้นจะต้องดำเนินการระงับหรือแก้ไขข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว และในกรณีที่คู่สัญญาไม่พอใจในคำตัดสิน สามารถอุทธรณ์คำตัดสินดังกล่าวนี้ได้ โดยยื่นอุทธรณ์ต่อหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ ภายในระยะเวลา 30 วัน นับแต่วันฟังคำตัดสิน และหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์จะวินิจฉัยข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว ซึ่งคำตัดสินในชั้นอุทธรณ์นี้ให้

ถือเป็นที่สุด ซึ่งกฎหมายของประเทศอินเดียนั้นได้กำหนดให้มีคณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตรหรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบระบบเกษตรพันธสัญญาในการตรวจสอบการเข้าทำสัญญาและการระงับข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบธุรกิจที่มีข้อพิพาทเกิดขึ้นตามสัญญาเกษตรพันธสัญญาจึงเห็นได้ว่าได้กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบไว้ในกฎหมายของประเทศอินเดียไว้โดยชัดเจน

3.6.1 เปรียบเทียบการกำกับดูแลการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ในประเทศไทยเป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการทำเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยวางหลักเกณฑ์ และมาตรการในการกำกับดูแลการทำสัญญาให้เกิดความเป็นธรรม โดยกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่จัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบล่วงหน้าเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเข้าทำสัญญา โดยเอกสารสำหรับการชี้ชวนจะต้องมีรายละเอียดตามที่พระราชบัญญัติกำหนด ตามมาตรา 20 รวมทั้งยังมีข้อกำหนดในเชิงควบคุมการทำสัญญาเพื่อดูแลให้การจัดทำสัญญาเกิดความเป็นธรรมกับคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่าย ตามมาตรา 21 และมาตรา 26 เช่น ต้องทำเป็นหนังสือ ระยะเวลาในการทำสัญญาต้องสอดคล้องกับระยะเวลาต้นทุน ราคาและวิธีการคำนวณวัตถุดิบและผลผลิตกำหนดอย่างไร และใช้ราคา ณ เวลาใด วันและสถานที่ส่งมอบ เหตุยกเว้นไม่ปฏิบัติตามสัญญากรณีเกิดเหตุสุดวิสัย ใครเป็นผู้รับความเสี่ยง การเยียวยาความเสียหาย สิทธิการบอกเลิกสัญญา และกำหนดให้ข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมไม่สามารถใช้บังคับได้ นอกจากนี้ คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญายังได้ออกประกาศหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้ใช้ในการกำกับดูแลและการขับเคลื่อนการทำเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยด้วย

นอกจากนี้ ในมาตรา 10 (3) ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ยังกำหนดให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา มีหน้าที่กำหนดรูปแบบสัญญาแนะนำ เพื่อส่งเสริมให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรและเกษตรกร นำรูปแบบสัญญาดังกล่าว ไปใช้ เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรและเกษตรกร ได้เข้าถึงรูปแบบสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม โดยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาได้มีการมอบหมายให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทำการศึกษาและจัดทำสัญญาแนะนำเพื่อเผยแพร่ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ ซึ่งขณะนี้ได้ดำเนินการจัดทำสัญญาแนะนำเบื้องต้นและเผยแพร่ทั่วไป อย่างไรก็ตาม สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ยังมีการจัดทำสัญญาแนะนำเพิ่มเติมเพื่อให้มีรูปแบบสัญญาที่หลากหลายและครอบคลุมการผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใน

แต่ละชนิด และจะเสนอคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาให้ความเห็นชอบ และส่งเสริมการนำไปใช้ต่อไป

คู่มือทางกฎหมายของอูว์นิคร์ว ได้มีนโยบายทางกฎหมายที่ใช้ในการกำกับดูแลการทำ สัญญาการผลิตของประเทศอินเดีย สาธารณรัฐฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเป็นประเทศที่ ประสบความสำเร็จในการกำกับดูแลการทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม เช่น

พระราชบัญญัติการตลาดเกษตรกรรม ค.ศ. 2007 เป็นกฎหมายเฉพาะที่ใช้ในการกำกับดูแล การทำเกษตรพันธสัญญาในประเทศอินเดียโดยปรับปรุงมาจากพระราชบัญญัติการตลาดเกษตรกรรม ค.ศ. 2003 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์เพื่อจัดตั้งคณะกรรมการตลาดซึ่งเป็นตัวแทนของเกษตรกร และผู้ประกอบการกิจการเกษตรในการยกเว้นและตรวจสอบสัญญาการผลิตทำหน้าที่เป็นคนกลาง ใกล้เคียงระดับข้อพิพาทอันเกี่ยวกับการทำเกษตรพันธสัญญา รวมถึงให้อำนาจเจ้าหน้าที่รัฐในการ อุตสาหกรรมคำพิพากษาแทนคู่สัญญาฝ่ายที่ได้รับความเสียหายจากการทำการเกษตรพันธสัญญา แต่ไม่มี บทบัญญัติกฎหมายให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าแทรกแซงการตัดสินใจของคู่สัญญาได้ จึงมีการแก้ไขปรับปรุง พระราชบัญญัติการตลาดเกษตรกรรม ค.ศ. 2003 เป็นพระราชบัญญัติการตลาดเกษตรกรรม ค.ศ. 2007 ขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการกำหนดให้การทำสัญญาการผลิตต้องใช้แบบฟอร์มสัญญา มาตรฐานที่ยกร่างโดยรัฐ และห้ามมิให้มีการแก้ไขแบบฟอร์มสัญญามาตรฐานดังกล่าว หากหลีกเลี่ยง หรือฝ่าฝืนบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการตลาดเกษตรกรรม ค.ศ. 2007 ผู้ฝ่าฝืนจะถูกดำเนินคดี นอกจากนี้ แบบฟอร์มของสัญญามาตรฐานดังกล่าวกำหนดให้ผู้ประกอบการกิจการเกษตรต้อง ระบุรายละเอียดในการรับซื้อผลผลิตอย่างละเอียด รวมทั้งกำหนดให้สัญญาการผลิตจะต้องระบุ ระยะเวลาของสัญญาเป็นอย่างน้อยหนึ่งฤดูกาลเพาะปลูก

กฎหมายชนบท หมวดชนบทและการประมงเป็นกฎหมายพิเศษหรือกฎหมายเฉพาะที่ใช้ใน การกำกับดูแลการทำเกษตรพันธสัญญาในสาธารณรัฐฝรั่งเศสให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของสหภาพ ยุโรปที่กำหนดให้การทำเกษตรพันธสัญญาใด ๆ ต้องใช้สัญญามาตรฐานเดียวกันเรียกว่า “แบบ สัญญาบูรณาการ” เพื่อสร้างความสมดุลในกระบวนการต่อรองระหว่างเกษตรกร ผู้ประกอบการ กิจการเกษตร และผู้จัดหาปัจจัยการผลิต โดยกฎหมายดังกล่าวได้กำหนดให้การทำสัญญาบูรณาการ จะต้องมีการระบุวิธีการคำนวณราคาของผลผลิต และค่าบริการของเกษตรกรผู้ผลิตและผู้ให้บริการ ให้ชัดเจนลงในสัญญา พร้อมทั้งระบุรายละเอียดเกี่ยวกับความเสี่ยงในการผลิต เช่น เหตุปัจจัยที่ทำให้ ผลผลิตเสื่อมคุณภาพเหตุปัจจัยที่ทำให้ราคาของผลผลิตเกิดการเปลี่ยนแปลง รวมถึงกำหนดให้มี การระบุรายละเอียดของปัจจัยการผลิตให้ชัดเจน ทั้งนี้ สัญญาบูรณาการที่จัดทำขึ้นระหว่างคู่สัญญา ต้องนำเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรเสมอ แต่หากคู่สัญญาประสงค์จะแก้ไขเพิ่มเติมข้อกำหนด ในสัญญาให้นอกเหนือจากแบบของสัญญาบูรณาการจะต้องนำเสนอสัญญาบูรณาการฉบับดังกล่าวแก่

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรเพื่อพิจารณาและต้องผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการกลางแห่งกระทรวงอาหารและป่าไม้ก่อนจึงจะมีผลใช้บังคับระหว่างคู่สัญญา

กฎหมายคุ้มครองผู้ผลิต ค.ศ. 2000 (Producer Protection Act (PPA)) ของสหรัฐอเมริกา เป็นกฎหมายที่ขั้วร่างขึ้น โดยมลรัฐไอโอวาที่นำต้นแบบการขั้วร่างมาจากกฎหมายประจำมลรัฐมินนิโซตา และมลรัฐข้างเคียง ซึ่งมีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองเกษตรกรผู้ผลิตจากสัญญาการผลิตที่ไม่เป็นธรรมในระบบเกษตรพันธสัญญา ด้วยวิธีการกำหนดหลักเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำของการทำสัญญาการผลิต กล่าวคือ สัญญาการผลิตที่จัดทำขึ้นต้องใช้ภาษาที่เกษตรกรสามารถเข้าใจได้ง่าย ซึ่งคู่สัญญาจะต้องกำหนดข้อตกลงและรายละเอียดในสัญญาด้วยความโปร่งใสและสุจริต และโดยผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรมีหน้าที่ต้องเปิดเผยข้อมูลความเสี่ยงจากการเข้าทำสัญญาการผลิตให้แก่เกษตรกรผู้ผลิตทราบ พร้อมทั้งระบุรายละเอียดสาระสำคัญเกี่ยวกับข้อตกลงของการเข้าทำสัญญาการผลิตไว้บนใบปะหน้าของสัญญา รวมทั้งต้องส่งมอบสัญญาการผลิตฉบับสมบูรณ์ให้แก่หน่วยงานท้องถิ่นภายใต้การดูแลของกระทรวงเกษตรกรรมเพื่อตรวจสอบรายละเอียดของสัญญาและให้การรับรองสัญญาเพื่อให้มีผลบังคับใช้ทางกฎหมาย นอกจากนี้กฎหมายยังให้สิทธิแก่เกษตรกรในการนำสัญญาการผลิตที่ร่างใหม่ไปขอคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อประกอบการตัดสินใจก่อนทำสัญญาได้ แต่หากเกษตรกรได้ลงนามในสัญญาไปแล้ว เกษตรกรจะมีสิทธิขอเลิกสัญญาภายใน 3 วัน นับแต่วันลงนามในสัญญา

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ของประเทศไทย มีความชัดเจนที่ภาครัฐจะเข้ามาให้ความเหลือภาคเกษตรกรรมในการจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา การขึ้นทะเบียนของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเป็นมาตรการหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีระบบฐานข้อมูล การกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรที่จะเข้ามาดำเนินธุรกิจในพื้นที่ใดกับเกษตรกรรายใดที่จะทำให้เกิดกลไกที่เกิดขึ้นตามกฎหมายสามารถติดตาม ตรวจสอบ และกำกับได้ และกำหนดให้มีการจัดทำสัญญามาตรฐานอันเป็นการกำหนดขอบเขตของข้อตกลง ขณะเดียวกันข้อตกลงที่เกิดขึ้นระหว่างผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรและเกษตรกรไม่ได้เป็นแค่เรื่องระหว่างผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดกลไกที่ภาครัฐต้องเข้ามารับรู้ในการทำสัญญานั้น พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงเป็นการวางกรอบในการแก้ไขปัญหาระบบเกษตรพันธสัญญาในด้านต่าง ๆ เช่น การกำหนดเรื่องคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อกำกับดูแล การขึ้นทะเบียนบริษัทหรือผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร การกำหนดมาตรฐานของสัญญา และกลไกการบังคับตามสัญญาด้วยการไต่เกลี่ยข้อพิพาท และส่วนที่เป็นการลงโทษปรับ ทำให้กฎหมายมีสภาพบังคับที่เป็นประโยชน์และปกป้องการเอาเปรียบของเกษตรกรได้

การแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาขึ้นมาตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยมีหน้าที่หลักเพื่อการกำกับดูแลและผลักดันการบังคับใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้เท่านั้น เนื่องจากองค์ประกอบของคณะกรรมการตามกฎหมายมุ่งเน้นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคเกษตร แต่สัดส่วนขององค์ประกอบคณะกรรมการน่าจะยังไม่สมดุล และความรู้ความเข้าใจในปัญหาของเกษตรกรเป็นไปอย่างแท้จริงหรือไม่ ปัญหาความเท่าเทียมในการจัดทำสัญญาจะถูกแก้ไขได้อย่างเป็นรูปธรรมหรือไม่ ซึ่งแตกต่างจากสหรัฐอเมริกาที่ให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรอย่างเต็มที่ในการสืบสวนสอบสวน กำกับดูแลการกระทำของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรที่เกี่ยวข้อง และสำนักงานอัยการสูงสุดแห่งรัฐเข้ามาเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการบังคับใช้กฎหมาย โดยมีอำนาจห้ามมิให้คู่สัญญากระทำการใด ๆ ที่ขัดต่อกฎหมาย มีอำนาจในการออกกฎหมายให้คู่สัญญาส่งสัญญาให้เพื่อใช้เป็นหลักฐาน และมีอำนาจในการลงโทษคู่สัญญาที่ละเมิดต่อกฎหมาย

การกำหนดมาตรฐานของสัญญาในพระราชบัญญัตินี้ยังไม่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาในข้อตกลงระหว่างผู้ประกอบการทางการเกษตรกับเกษตรกร เพราะการจัดตั้งกลไกและโครงสร้างทางกฎหมายขึ้นใหม่แทนระบบความสัมพันธ์แบบเดิม ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ไม่สามารถระบุรายละเอียดอื่น ๆ ไว้ได้ทั้งหมด จึงต้องกำหนดรายละเอียดเหล่านั้นไว้ในกฎหมายลำดับรองเพื่อให้เกิดความชัดเจนป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติต่อไป เช่นเดียวกับสาธารณรัฐฝรั่งเศสที่มี “แบบสัญญาบูรณาการ” ซึ่งเป็นแบบมาตรฐานเดียวกันในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ว่าแบบใด ๆ ก็ตาม

การกำกับดูแลกรณีการเกิดข้อพิพาทของคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศ ไทย ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 30 ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกรุงเทพมหานคร และมาตรา 31 กำหนดให้มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัด มาตรา 34 ได้กำหนดหน้าที่ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต้องดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เสร็จภายใน 20 วัน นับแต่วันที่ประธานกรรมการได้รับคำร้อง เว้นแต่มีเหตุจำเป็นไม่อาจพิจารณาให้เห็นแล้วเสร็จภายในระยะเวลาดังกล่าวได้ โดยกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามมาตรา 36 เมื่อประธานกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้รับคำร้องตามมาตรา 29 แล้ว จนถึงวันที่คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสั่งจำหน่ายข้อพิพาท หรือวันที่คู่สัญญาทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน ห้ามมิให้คู่สัญญา (1) ชะลอ ระวัง หรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย (2) ในกรณีที่สัญญาสิ้นสุดลงระหว่างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ห้ามมิให้คู่สัญญากระทำการใด ๆ ที่เป็นการเสียหายแก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งทั้งทางตรงและทางอ้อม (3) ทำข้อตกลงเพิ่มเติมหรือแก้ไขสัญญาเพื่อให้ฝ่ายใด

ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับความเสียหาย รับประทานหรือมีหน้าที่เพิ่มเติม โดยไม่มีค่าตอบแทนอย่างเป็นธรรม
ข้อห้ามของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเหล่านี้ถือเป็นคำสั่งทางปกครอง

ในกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายตกลงกันได้ ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจัดให้มี
สัญญาประนีประนอมยอมความ และให้สัญญาประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันคู่สัญญาทั้งสอง
ฝ่าย แต่หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความให้คู่ความอีกฝ่าย
หนึ่งยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจ และให้พนักงานอัยการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขต
อำนาจเพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความ ตามมาตรา 37

อย่างไรก็ตาม เจตนารมณ์ในการบัญญัติบทบัญญัติ มาตรา 37 ขึ้นมานั้น เพื่อให้คดีเสร็จไป
ด้วยความรวดเร็ว แต่ในทางปฏิบัติขัดต่อขั้นตอนการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลในการพิพากษา
คดีที่มีสัญญาประนีประนอมยอมความทั่ว ๆ ไป เสมือนหนึ่งว่าเป็นการบังคับให้ศาลออกคำสั่ง
เพื่อบังคับคดีแก่คู่สัญญา โดยไม่ให้ศาลพิจารณาข้อพิพาทตามสัญญาประนีประนอมยอมความก่อน
ซึ่งการพิจารณาคดีของศาลเกี่ยวกับสัญญาประนีประนอมยอมความ ตามประมวลกฎหมายวิธี
พิจารณาความแพ่ง มาตรา 138 ในคดีที่คู่ความตกลงกันหรือประนีประนอมยอมความกันใน
ประเด็นแห่งคดีโดยมิได้มีการถอนคำฟ้องนั้น และข้อตกลงหรือการประนีประนอมยอมความกัน
นั้นไม่เป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย ให้ศาลจดรายงานแสดงข้อความแห่งข้อตกลงหรือการ
ประนีประนอมยอมความไว้ แล้วพิพากษาไปตามนั้น ห้ามมิให้คู่ความอุทธรณ์คำพิพากษา เว้นแต่
(1) เมื่อมีข้อกล่าวอ้างว่าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งฉ้อฉล (2) เมื่อคำพิพากษานั้นถูกกล่าวอ้างว่าเป็นการ
ละเมิดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน
(3) เมื่อคำพิพากษานั้นถูกกล่าวอ้างว่ามีได้เป็นไปตามข้อตกลงหรือการประนีประนอมยอมความ
และในทางปฏิบัติในการพิจารณาคดีของศาล ศาลมีอำนาจไต่สวนข้อเท็จจริงเพื่อตีความให้เป็นไป
ตามเจตนาที่แท้จริงของคู่สัญญา เมื่อคู่ความทั้งสองฝ่ายเสนอสัญญาประนีประนอมยอมความต่อ
ศาล ศาลจะจดรายงานกระบวนการพิจารณาว่า “นัดสืบพยาน โจทก์” โจทก์ จำเลย และทนายทั้งสองฝ่าย
มาศาล (ถ้ามี) โจทก์ จำเลย แถลงต่อศาลว่าตกลงกันได้ ตามสัญญาประนีประนอมยอมความที่เสนอ
ต่อศาล ขอให้ศาลพิพากษาตามยอม เมื่อศาล ยอมรับข้อตกลงของคู่ความทั้งสองฝ่ายแล้ว และ
ข้อตกลงไม่เป็นการละเมิดต่อบทบัญญัติแห่งกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของ
ประชาชน ศาลก็จะบังคับตามสัญญาประนีประนอมยอมความนั้น ซึ่งในทางปฏิบัติศาลจะบังคับ
ตามสัญญาประนีประนอมยอมความก็ต่อเมื่อเป็นสัญญาประนีประนอมยอมความที่ได้กระทำในชั้น
ศาลเท่านั้น ส่วนกรณีที่มีการทำสัญญาประนีประนอมยอมความนอกศาล คู่สัญญาจะขอให้ศาล
บังคับให้ฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความ โดยไม่มีการฟ้องคดีให้เป็นข้อพิพาท
ไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อพนักงานอัยการยื่นคำร้องเพื่อขอให้ศาลออกคำสั่งบังคับตามสัญญา

ประนีประนอมยอมความที่ได้กระทำขึ้น โดยคณะกรรมการ โกล่เกลี่ยข้อพิพาทในระบบเกษตรพันธสัญญา ศาลก็จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนกระบวนการพิจารณาของศาลในการพิจารณาคดีที่มีสัญญาประนีประนอมยอมความ

มาตรการดังกล่าวจึงแตกต่างจากมาตรการทางกฎหมายตามคู่มือทางกฎหมายของอูว์นีดรอว์ (Unidroit) ซึ่งเมื่อเกิดข้อพิพาทคู่สัญญามักจะปรึกษาหารือโดยตรงระหว่างกัน หากไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาจะอาศัยวิธีการ โกล่เกลี่ย การไกล่เกลี่ยคือวิธีการแก้ปัญหาโดยเป็นที่ยอมรับร่วมกันด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลที่สาม และผูกพันตนเองด้วยความสมัครใจ กฎหมายพิเศษเกี่ยวกับสัญญาการผลิตทางการเกษตรจึงกำหนดให้ยื่นข้อพิพาทเข้าสู่การไกล่เกลี่ย หรือยื่นต่อหน่วยงานพิเศษ หรือหน่วยงานรับพิจารณาอุทธรณ์ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามกฎหมายมีอำนาจหน้าที่โดยเฉพาะในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาเกษตรแบบพันธสัญญา หากคู่สัญญายื่นข้อพิพาทดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย และถ้าการไกล่เกลี่ยไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้คู่สัญญาอาจเลือกที่จะยื่นข้อพิพาทต่ออนุญาโตตุลาการหรือยื่นฟ้องต่อศาล การแก้ไขข้อพิพาทผ่านทางอนุญาโตตุลาการ คือ การยื่นข้อพิพาทต่อบุคคลที่สามที่มีความเป็นกลางและคำตัดสินจะมีผลผูกพันและมีผลบังคับได้ตามกฎหมาย คู่สัญญาจะมีอิสระอย่างมากในการกำหนดขั้นตอนและบุคคลที่จะมาเป็นอนุญาโตตุลาการ ซึ่งในส่วนของอนุญาโตตุลาการนี้อยู่ภายใต้กฎหมายภายในของแต่ละประเทศ ในกรณีที่คู่สัญญาไม่ใช้กระบวนการอนุญาโตตุลาการ วิธีการสุดท้ายในการระงับข้อพิพาทก็คือการยื่นฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาลจะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

ในส่วนของประเทศอินเดียนั้นกฎหมายของประเทศอินเดียนได้กำหนดให้มีคณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตร (Market Committee) หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหากมีข้อพิพาทเกิดขึ้นจากสัญญา คู่สัญญาสามารถเสนอเรื่องต่อหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบได้ โดยหน่วยงานนั้นจะต้องดำเนินการระงับหรือแก้ไขข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว และในกรณีที่คู่สัญญาไม่พอใจในคำตัดสิน สามารถอุทธรณ์คำตัดสินดังกล่าวนี้ได้ โดยยื่นอุทธรณ์ต่อหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์ ภายในระยะเวลา 30 วัน นับแต่วันฟังคำตัดสิน และหน่วยงานที่มีอำนาจพิจารณาอุทธรณ์จะวินิจฉัยข้อพิพาทภายในระยะเวลา 30 วัน ภายหลังจากการรับฟังข้อพิพาทจากคู่สัญญาอย่างครบถ้วนแล้ว ซึ่งคำตัดสินในชั้นอุทธรณ์นี้ให้ถือเป็นที่สุด

ผู้เขียนเห็นว่าเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบมาตรการการกำกับดูแลการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit สหรัฐอเมริกา และประเทศอินเดียน กับพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยแล้ว จะพบว่ามีคล้ายคลึงและใกล้เคียงกันอยู่ ในกรณีการนำเสนอสัญญาให้เจ้าหน้าที่รัฐเพื่อพิจารณาสัญญา และให้อำนาจ

เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาตรวจสอบสัญญา และในส่วนกรณีการระงับข้อพิพาท โดยมีการกำหนดให้มี คณะกรรมการคนกลาง หรืออนุญาโตตุลาการ วินิจฉัยข้อพิพาทก่อนที่คู่สัญญาจะใช้สิทธิในทางศาล

อย่างไรก็ตาม การระงับข้อพิพาทในระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยได้กำหนดให้มี คณะกรรมการซึ่งเป็นคนกลางระหว่างเกษตรกรกับผู้ประกอบการและให้มีอำนาจหน้าที่ตาม กฎหมาย แต่คณะกรรมการดังกล่าวมิใช่หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงตามระบบเกษตรพันธสัญญา จึงยังมีความแตกต่างกับคณะกรรมการซึ่งเป็นคนกลางตามกฎหมายของประเทศอินเดีย ซึ่งได้ กำหนดให้มีคณะกรรมการตลาดการผลิตทางการเกษตร (Market Committee) หรือเจ้าหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบระบบเกษตรพันธสัญญาในการตรวจสอบการเข้าทำสัญญา และการระงับข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรและผู้ประกอบการที่มีข้อพิพาทเกิดขึ้นตามสัญญาใน ระบบเกษตรพันธสัญญา จะเห็นได้ว่าประเทศอินเดียได้กำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบไว้ในกฎหมาย อย่างชัดเจน

3.6.2 เปรียบเทียบการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยฉบับที่ 12 (2560-2564) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การ สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและการแข่งขัน ได้อย่างยั่งยืน มุ่งเน้นให้เศรษฐกิจเติบโตได้ตาม ศักยภาพและมีเสถียรภาพภาคการเกษตรโดยเน้นเกษตรกรรมยั่งยืนและให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นประเด็นหนึ่งที่มักมีการนำมาสร้างการ โฆษณาชวนเชื่อให้แก่ เกษตรกรว่าเป็นธุรกิจที่สร้างรายได้ที่แน่นอนที่เกิดจากการตกลงกันระหว่างผู้ประกอบการทางการ เกษตรกับเกษตรกรรายย่อยจากการที่มีสัญญารับซื้อผลผลิตอย่างชัดเจนในแต่ละรอบการผลิต การ ประกันรายได้ที่ชัดเจนให้กับเกษตรกร แต่เกษตรกรมิได้นำต้นทุนที่แท้จริงซึ่งมีทั้งในรูปของตัวเงิน และที่ไม่อยู่ในรูปของตัวเงิน แต่ในทางธุรกิจแล้วถือว่าเป็นต้นทุนที่สามารถนำมาตีเป็นมูลค่าได้ ถือเป็น ต้นทุนแอบแฝง เกษตรกรจะคำนวณเฉพาะต้นทุนที่ตนออกเป็นตัวเงินเท่านั้น เช่น ค่าพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย ยา โรงเรือน เป็นต้น แต่ส่วนของค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าแรงงานของตนเอง ค่าที่ดิน หรือค่า เสื่อมโทรมของสุขภาพ สิ่งเหล่านี้เกษตรกรมิได้นำมาคำนวณ

ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นระบบที่ถูกคิดค้น โดยผู้ประกอบการที่มุ่งทำธุรกิจทางการ เกษตร ผู้ประกอบการทางการเกษตรเหล่านี้มุ่งถึงผลกำไรสูงสุดของบริษัท และมองเห็นจุดด้อยของ เกษตรกรก็นำเสนอเพื่อแก้ปัญหาจุดด้อยของเกษตรกร โดยการเสนอตัวที่จะมอบสิ่งที่เกษตรกรขาด แคลน และผลกระทบความเสี่ยงให้แก่เกษตรกรเป็นผู้แบกรับแต่เพียงผู้เดียวไม่ว่าจะเป็นภัยธรรมชาติ ราคาสินค้าเกษตรที่มีการผันผวนตามกลไกของตลาด ทั้งยังเป็นผู้กำหนดราคาซื้อสินค้าเกษตรเอง และมีได้มองถึงคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ภาครัฐจึงต้องเข้ามาดูแลเกษตรกรมิให้ถูกเอารัดเอาเปรียบ มิใช่มุ่งเพียงรายได้ของเกษตรกรที่จะเพิ่มขึ้นเท่านั้น

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 10 (4) กำหนดให้มีการส่งเสริมให้มีการทำประกันภัยในระบบเกษตรพันธสัญญาไว้เท่านั้น ไม่ได้มีมาตรการส่งเสริมการทำเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม เช่น ป้องกันการผูกขาดของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร มาตรการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และงบประมาณ การสร้างหลักประกันที่มั่นคงให้แก่เกษตรกร เช่น การรับความเสี่ยงร่วมกัน อาจให้สัญญาที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ ผู้ประกอบธุรกิจต้องร่วมรับความเสี่ยงกับเกษตรกร หรือเมื่อผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร ได้ผลกำไรจากการขายสินค้าเกษตรต้องส่งเงินเข้าสทบกองทุนสวัสดิการเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยภาครัฐอาจมีเงื่อนไขว่าผู้ประกอบธุรกิจต้องส่งเป็นกึ่งเปอร์เซ็นต์ของผลกำไรที่ได้รับ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่เกษตรกร ประเทศไทยยังไม่มีการส่งเสริมเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ชัดเจน หากมีการส่งเสริมในส่วนนี้เพิ่มขึ้นอาจเป็นวิวัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมตามแผนยุทธศาสตร์แห่งชาติ

การส่งเสริมระบบเกษตรพันธสัญญาตามกลุ่มมือของอูว์นีดรอว์ (Unidroit) สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการจัดทำกฎหมายเอกชนให้เป็นเอกภาพ หรือ อูว์นีดรอว์ ได้มีการอนุมัติให้สถาปกรองมีมติตั้งคณะทำงานขึ้นในการประชุมสมัยที่ 91 ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2012 เริ่มจัดทำคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือที่เกิดขึ้นจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) และกองทุนระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาเกษตรกรรม (IFAD) คณะทำงานประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายสัญญาตัวแทนของเขตอำนาจศาล รวมถึงผู้สังเกตการณ์จากองค์กรพหุภาคีอื่น ๆ ในฐานะตัวแทนของผู้ผลิตทางการเกษตรและธุรกิจการเกษตร โดยการจัดทำคู่มือทางกฎหมายนี้ คณะทำงานของอูว์นีดรอว์ได้ทำการศึกษา โดยพิจารณาประกอบกับกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ซึ่งคู่มือทางกฎหมายเกี่ยวกับเกษตรพันธสัญญาของอูว์นีดรอว์ มีสาระสำคัญในการส่งเสริมเพื่อให้คู่สัญญาได้รับความคุ้มครองและความเป็นธรรมไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากการจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

ในส่วนสหรัฐอเมริกา มีโครงการ Packers and Stockyards Program (P & SP) ซึ่งจัดขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดการค้าที่เป็นธรรมและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการแข่งขัน โดยมีหน้าที่การควบคุม ตรวจสอบ และสืบสวนเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการค้าที่เป็นธรรม คุ้มครองการชำระเงินให้เกษตรกร และปกป้องไม่ให้เกิดแนวทางการปฏิบัติงานที่มีความฉ้อฉล น้อ โกง ในการดำเนินการของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร โดยการจัดให้มีการชั่งน้ำหนักผลผลิตที่เที่ยงตรง รวมทั้งดูแลเรื่องการชำระเงินของกองทุนชดเชยให้กับเกษตรกร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการเคลื่อนไหวตลาดผลผลิตและราคาผลผลิต รวมถึงส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคและผู้ที่อยู่ในอุตสาหกรรม

การเกษตรด้วย นอกจากนั้น P & SP ยังมีอำนาจในการเปรียบเทียบปรับผู้ที่กระทำผิดกฎหมายเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามกฎหมายได้จริง

ผู้เขียนเห็นว่าเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบมาตรการการส่งเสริมการจัดทำเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรมตามคู่มือทางกฎหมายของ Unidroit สหรัฐอเมริกา และประเทศอินเดีย กับพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาของประเทศไทยแล้ว จะพบว่ามีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกัน โดยมีสาระสำคัญมุ่งเน้นการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาให้เกิดความเป็นธรรมอย่างยั่งยืน มีกฎหมายเพื่อคุ้มครองคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาจากกรณีสัญญาที่มีลักษณะเลือกปฏิบัติ หรือการใช้สิทธิตามกฎหมายโดยไม่สุจริตหรือไม่เป็นธรรม อันมีผลทำให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งต้องปฏิบัติหรือรับภาระเกินกว่าสมควร และเพื่อคุ้มครองไม่ให้คู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถูกเอาเปรียบจากการจัดทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา